magazin istoric

ANUL V Nr. 6 (51) IUNIE 1971

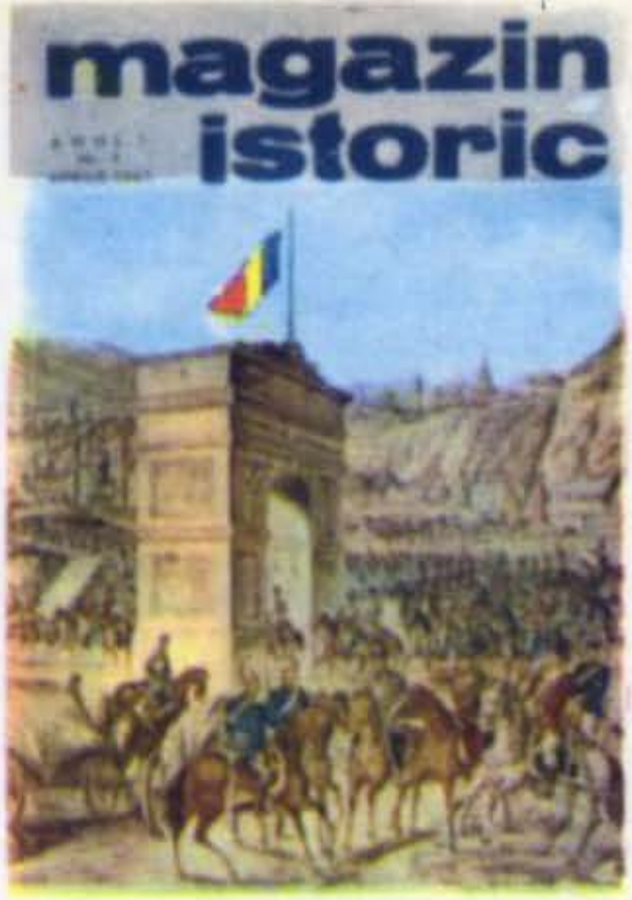

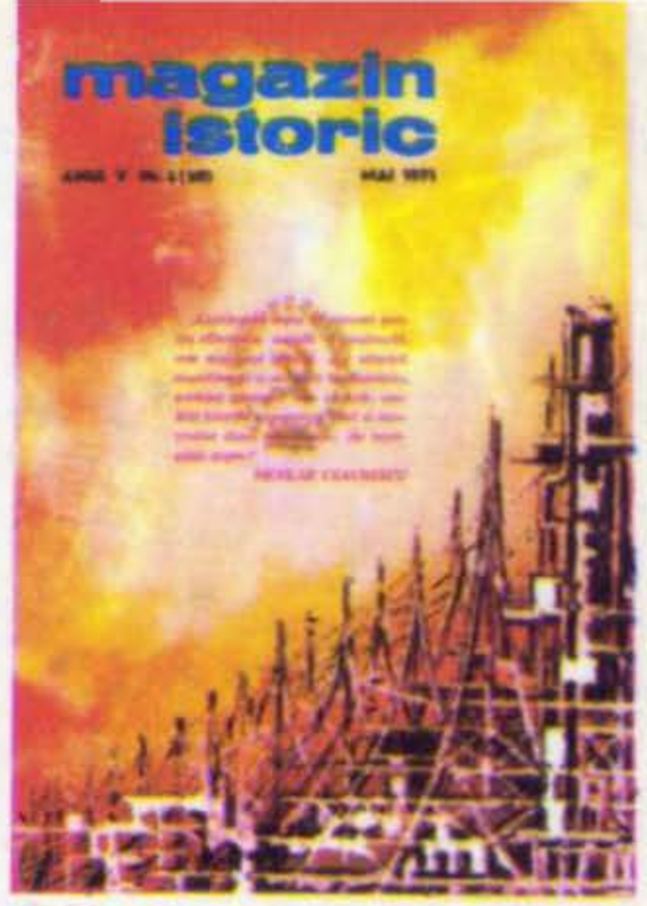

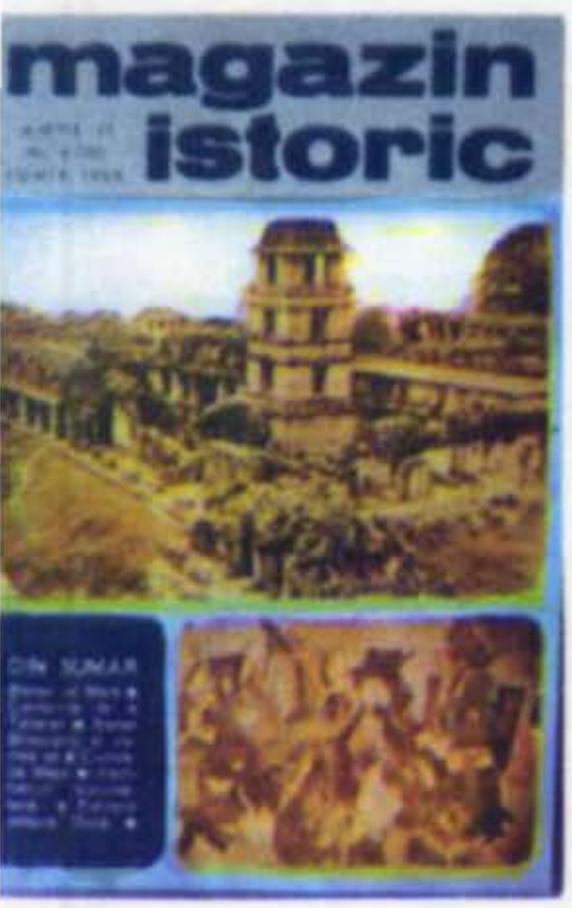

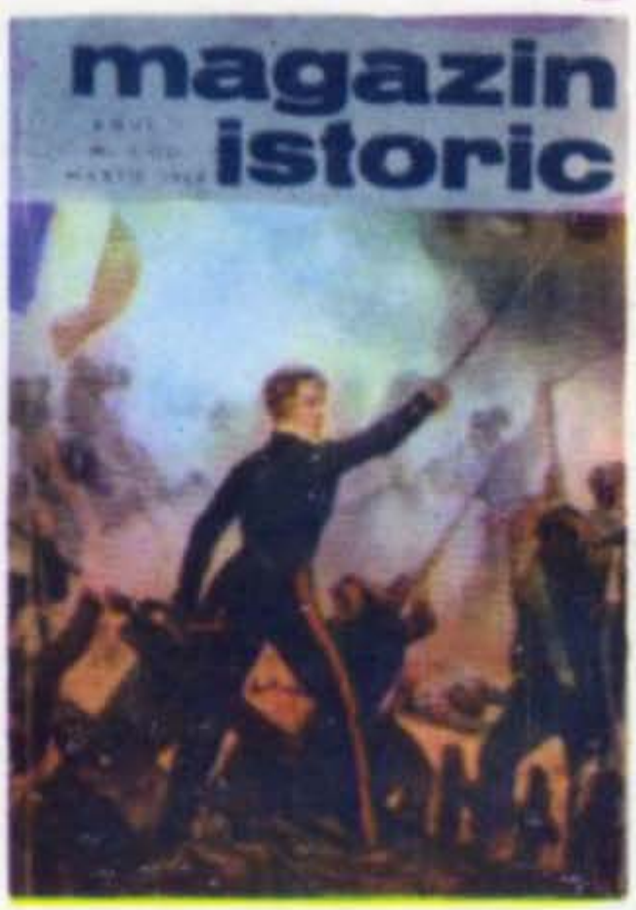

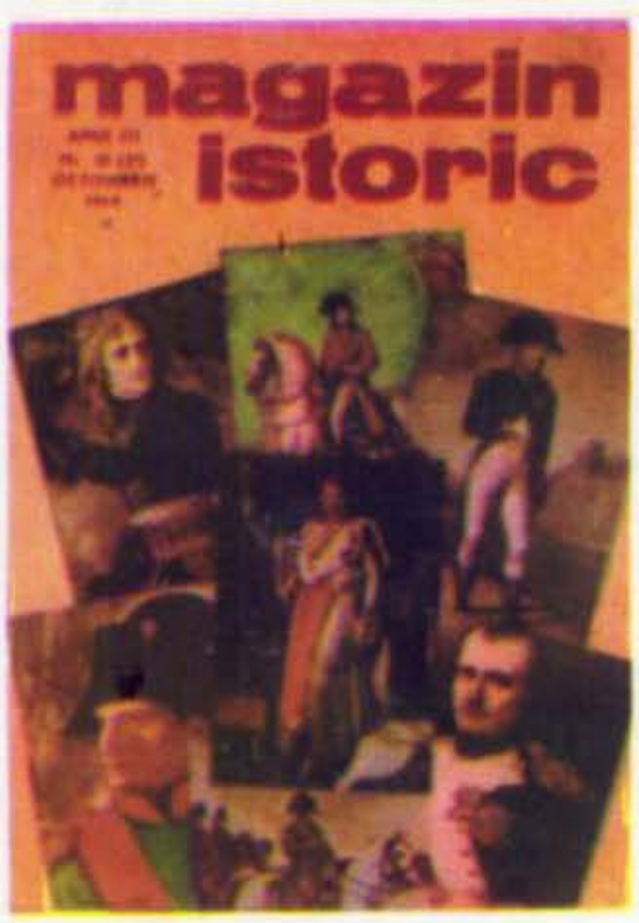

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul V — Nr. 6 (51)
iunie 1971

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei

DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

În numărul viitor:

● Bătrînul Arbore şi crengile sale ● „Domnilor, vă stricaţi sănătatea degeaba“ (dezvăluirile unui fost reporter parlamentar) ● La nord de Dunăre, după retragerea aureliană ● Cine a scris cei trei muşchetari ● Un mare om de stat : George Washington ● Diplomaţii Europei despre ţările române ● Oşteni români de-a lungul veacurilor ● Memorialistică trădată ● Ne vorbesc trei istorici din trei continente ● Premiaţii primului concurs „Magazin istoric“.

COPERTELE NOASTRE

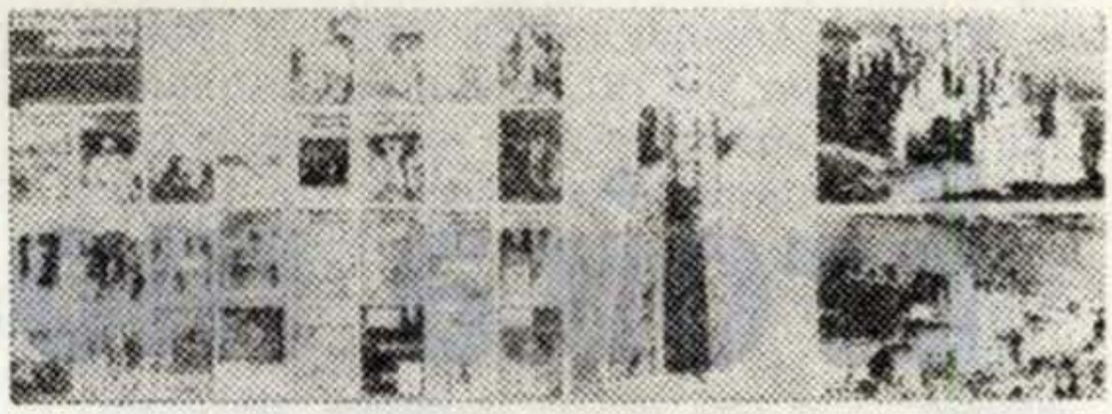

① ④ ② ③

① Cu prilejul apariţiei a 50 de numere din revista ④ „Magazin istoric“ — cîteva dintre copertele noastre, la cererea unor cititori

② Nuvela talentatului Negruzzi, ca şi întreaga viziune a scriitorului, asupra lui Lăpuşneanu, corespund ele realităţii istorice ? **(Adevăratul chip al lui Alexandru Lăpuşneanu,** p. 46)

③ Castelele Chambord şi Ambroise, în 1940: imagini paşnice într-o lume sfîrtecată de război **(Memorii,** p. 39)

SUMAR

Eroica moarte a lui Decebal : I. I. RUSSU 2

CENTENAR NICOLAE IORGA

„Popor“ şi „popular“ la marele savant : MIHAI BERZA 10
Aşa lucra el : BARBU THEODORESCU . 12
„Învăţători de acelaşi ideal“: GHEORGHE GEORGESCU-BUZĂU 17
Aprecieri despre Maiorescu — în faţa adevărului : MIHAIL CRUCEANU . . . 17
Istoric al lumii bizantine : GH. ZBUCHEA 19
Bizanţul — Curtea şi oraşul: N. IORGA 23
Bizanţ după Bizanţ: N. IORGA . . . 28
● **Larga notorietate a savantului** . . . 31

Memorii (III) : ANTHONY EDEN . . . 39
Adevăratul chip al lui Alexandru Lăpuşneanu : CONST. C. GIURESCU . . 46
Neamul Goleştilor : DUMITRU ALMAŞ . 50
64 de ani de la o conferinţă socialistă : D. BREAZU-LACS 59
Menelik II, unificatorul Etiopiei : V. URUM 60
Vasile Alecsandri şi propaganda în favoarea Unirii ; Şedinţa Camerei Deputaţilor din 2 martie 1888 : A. Z. N POP 69
Soli şi spioni la curtea lui Mihai Viteazul : CAROL GÖLLNER 72
Trimişi ai lui Mihai pe drumurile Europei : C. REZACHEVICI 77
Agentul secret al secolului : I. KOROLKOV 80
● **Concursul nostru** 86
Neiscusita, dar fermecătoarea zăbavă a lui Carol VI: DAN A. LĂZĂRESCU . 87
Cutremurul a durat 11 ani : A. FLORESCU 90
● **Cărţi sosite la redacţie** 94
● **Poşta redacţiei** 97

Descoperirea de la Filippi

Eroica moarte a lui DECEBAL

I. I. RUSSU
dr. docent în științe istorice

Opinia publică românească a luat cunoștință de o senzațională descoperire arheologică privind istoria poporului român: inscripția-epitaf a militarului roman Tiberius Claudius Maximus, cu privire la moartea regelui Decebal. Presa de specialitate, publicațiile săptămînale și cotidiene au relatat despre descoperirea de la Filippi. Dînd curs unor întrebări puse de cititori, revista „Magazin istoric" publică un articol în care sînt dezbătute multiple aspecte ale acestei descoperiri.

Cunoștințelor noastre anterioare — puține, lacunare, dar concrete — despre sfîrșitul dramatic al ultimului rege dacoget, o dată cu prăbușirea forțelor sale armate și a rezistenței antiromane, știri citate și interpretate mai de mult și de curînd, în studii și monografii [1], ca și în manuale, compendii, chiar în lucrări de beletristică li se adaugă un document arheologic-epigrafic de-a dreptul senzațional, ce ar fi părut neverosimil fără textul și fotograma piesei. Este un epitaf cu inscripție latinească în relief, publicat simultan de profesorul american M.P. Speidel (Honolulu, Hawaii, S.U.A.) într-o revistă engleză, la Londra [2] și, mai pe scurt, la Cluj, în anuarul muzeului istoric de aci, „Acta Musei Napocensis", VII, 1970, pp. 511-515 („Ranisstorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal")*.

Din textul cu relief al epitafului și, parțial, după comentariul profesorului Speidel (în versiunea scurtă româ-

* Este o versiune scurtă a studiului său trimisă, cu amabilitate, cunoscutului istoric și arheolog clujean, acad. C. Daicoviciu.

nească), prezentăm, în paginile următoare, cîteva date și considerații, alăturînd și fotograma senzaționalului document. Nu sînt expuse aici detalii tehnice, de strictă specialitate arheologică, epigrafică-istorică sau filologică, acestea urmînd a fi analizate cu alt prilej. Este foarte probabil că vor fi necesare observații complimentare, istorice, filologice, lingvistice asupra informațiilor noi, ca și asupra fenomenelor de limbă populară, unele originale, deosebit de interesante, cuprinse în documentul la care ne referim.

Epitaful, scris în limba latină, dăltuit cu o remarcabilă acurateță, chiar eleganță a formei literelor, este o lespede înaltă, de proporții impozante, avînd, în starea actuală, textul păstrat pe 24 rînduri (sfîrșitul lipsește, fiind mutilat). A fost descoperit în anul 1965 într-un sat lîngă anticul Filippi ⋆. În partea de sus are, în relief, o scenă de luptă : un călăreț în galop (evident, răposatul titular al epitafului). Calul

⋆ Philippi, situat în nord-vestul provinciei romane Macedonia, teritoriu supus colonizării romane, parțial chiar cu populație de limbă latină în mediu social-etnic traco-macedonean de cultură elenică.

◀ *Decebal și Traian — cei doi eroi ai epopeii din munții Orăștiei*

cabrează, eroul se năpustește la atac, doborînd la pămînt *un dușman cu căciulă ţuguiată și vîrful adus înainte ; scutul e căzut alături ;* sub el, în alt registru, două cercuri-inele mari și cîte o mică spirală, imagini ale decorațiilor („torques", „armillae") obținute de virtuosul militar roman Tiberius Claudius Maximus. Acesta își pregătise monumentul-epitaf și mormîntul (sarcofag, eventual criptă sau mic „mausoleu") fiind încă în viață, pe la anul 120 e.n. După moda timpului, el a pus să fie reprezentat în scena de luptă împreună cu decorațiile primite, sub care să i se consemneze, pe scurt, în formule consacrate, cariera militară, gradele *(cursus honorum)*, distincțiile primite de la doi împărați, cît și o ispravă cu totul remarcabilă — *capturarea regelui Decebal (în vara anului 106) și decapitarea lui* — episod care a făcut, desigur, senzație în tot Imperiul roman și între mulți „barbari" din estul Europei și vestul Asiei.

Recompensa

Datele epigrafice sînt, în majoritate, cu totul noi, ca, de altfel, și numele militarului de la Filippi, unde el se retrăsese, probabil (familia lui va fi fost originară de prin Dalmația sau Moesia), ca proprietar rural, după pensionarea din armată. Traducerea inscripției (cu explicații și întregiri pentru unii termeni și formule) este aceasta :

„TIBERIUS CLAUDIUS MAXIMUS, VETERAN, ÎNCĂ ÎN VIAȚĂ S-A ÎNGRIJIT SĂ I SE FACĂ [ACEST EPITAF] ; A SERVIT CĂLĂREȚ ÎN LEGIUNEA VII CLAUDIA PIA FIDELIS, ÎNAINTAT QUESTOR AL CĂLĂREȚILOR [APOI] SINGULARIS (ostaș în garda personală, escorta — *n.a.*) COMANDANTULUI ACELEIAȘI LEGIUNI, VEXILLARIUS (stegar — *n.a.*) AL CĂLĂREȚILOR ; DE ASEMENEA RECOMPENSAT CU PREMII PENTRU BRAVURĂ DE CĂTRE ÎMPĂRATUL DOMITIANUS ; FĂCUT DUPLICARIUS (subofițer — *n.a.*) DE CĂTRE DIVUS (împăratul răposat, „trecut între zei" — *n.a.*) TRAIANUS ÎN ALA (divizion de cavalerie auxiliară — *n.a.*) NR. II DE PANNONI ȘI DE CĂTRE ACELAȘI ÎMPĂRAT A FOST FĂCUT EXPLORATOR (cercetaș — *n.a.*) ÎN RĂZBOIUL DACIC, IAR PENTRU COMPORTARE VITEJEASCĂ A FOST DĂRUIT CU PREMII DE DOUĂ ORI ÎN RĂZBOIUL DACIC ȘI ÎN CEL PARTHIC, [APOI] DE CĂTRE

Lespedea funerară a lui Tiberius Claudius Maximus, subofițerul de cavalerie care a capturat pe regele Decebal (monument descoperit lîngă Filippi, în Macedonia și aflat azi în Muzeul Arheologic din Kavalla, Grecia)

ACELAȘI A FOST FĂCUT DECURION (subofițer de cavalerie, comandant al unei grupe de 30 ostași — *n.a.*) ÎN ACELAȘI DIVIZION [DREPT RĂSPLATĂ] PENTRU FAPTUL CĂ A CAPTURAT PE DECEBALUS ȘI CAPUL ACESTUIA L-A DUS ÎMPĂRATULUI TRAIANUS ÎN [LOCALITATEA] RANISSTORUM ; LĂSAT LA VATRĂ CA VOLUNTARIUS (așa se numeau soldații romani care-și prelungeau serviciul peste termenul de 25 ani — *n.a.*) DE CĂTRE TERENTIUS SCAURIANUS CONSULARUL [FOST CONSUL] COMANDANT AL ARMATEI NOII (?) PROVINCII [NORICUM sau MESOPOTAMIA... ?]"

Este aici (ca în aproape toate documentele din această categorie) un pomelnic în stil milităresc, laconic și lapidar, și într-o limbă latină cu unele trăsături rusticizante, evocînd, aproape telegrafic, gradele, campaniile și actele de bravură ale lui Claudius Maximus în Dacia (pe la anul 85-86 și următorii, apoi pe la anul 101-102 și sigur la 105-106) și în Orient, contra parților (după anul 114). Călăreț în legiunea VII Claudia (staționată la Viminacium, în Moesia Superior), participă la campania în Dacia, purtată de Domițian, iar în timpul lui Traian (98-117) este printre „vedetele" războinicilor, fiind în primele rînduri (în sensul strict al termenului) la acțiunile contra dacilor, la a căror subjugare și demoralizare Claudius Maximus a contribuit poate mai mult decît oricare combatant din impozantul corp expeditionar (peste 120 000 ostași) organizat de Traian împotriva Daciei. Ca șef, ori adjunct al unui valoros detașament de cercetași-avangardiști *(exploratores)* din divizionul „pannonic", el a urmărit și capturat pe rege *decapitîndu-l și ducîndu-i capul plocon împăratului Traian la cartierul general de lîngă localitatea dacică Ranisstorum* — faptă pentru care temerarul cavalerist a fost avansat ca decurion, în aceeași unitate auxiliară, de către împăratul însuși.

Sînt două amănunte de valoare excepțională, locală și totodată general-istorică, pe care epitaful lui Claudius Maximus ni le dă : *a)* decapitarea lui Decebal și *b)* aducerea capului lui la Ranisstorum, localitate necunoscută pînă acum decît numai sub forma mai curînd coruptă decît scurtată : *Sturum*, situată în nordul sau nord-estul Daciei ocupate de romani și menționată de geograful din Ravenna, în sec. VI e.n. (toponimic semnificativ, care comportă și el o discuție mai amplă, fiind de interes

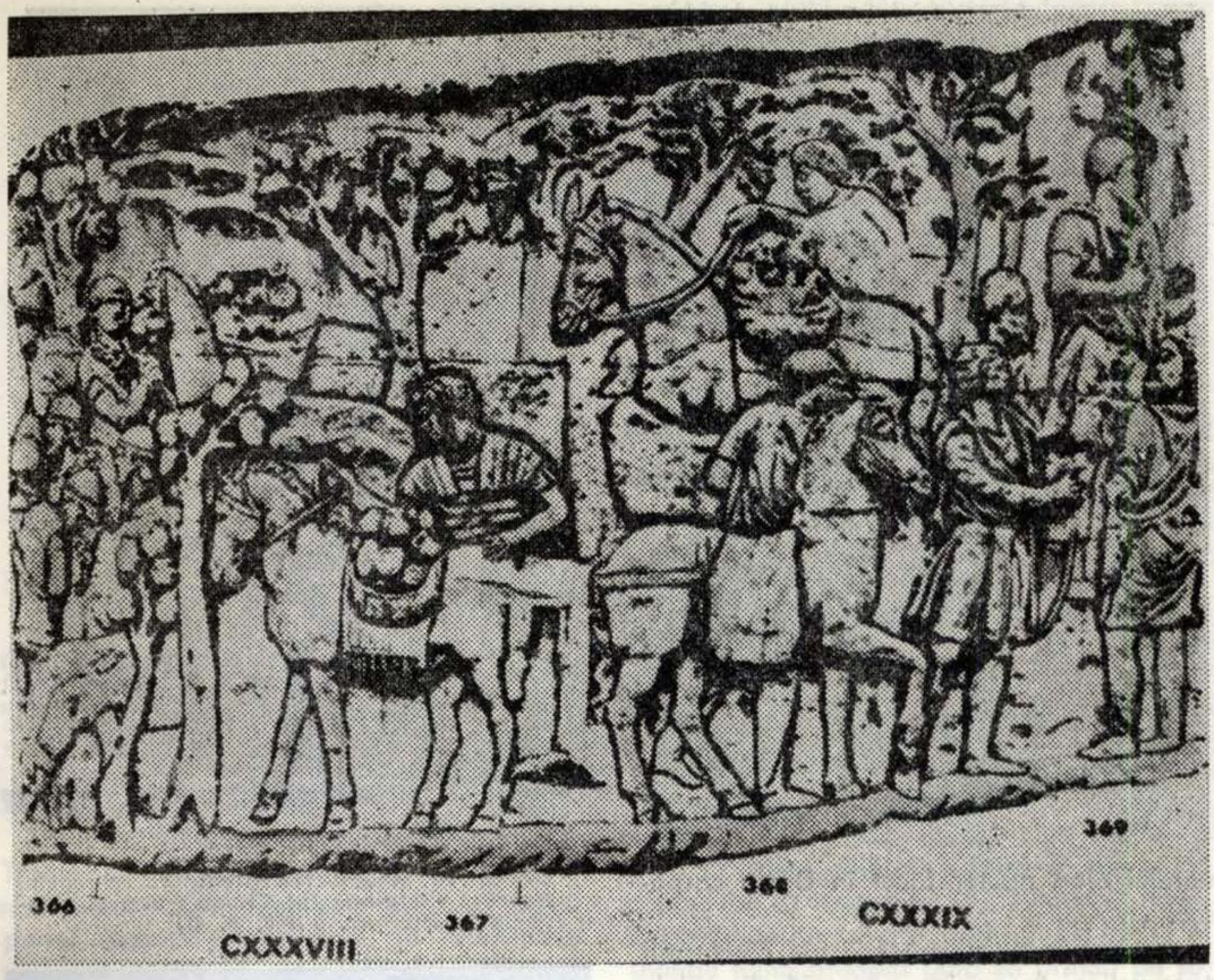

Incărcarea comorilor lui Decebal și transportarea lor la Roma (Columna lui Traian)

nu numai lingvistic-etimologic, dovedind, alături de alte numeroase elemente lingvistice, topo — și antroponomice, afinitatea strînsă a dialectului geto-dacic cu limba traco-moesilor de la sud de Dunăre, dar și permanența toponimiei, deci a așezărilor și continuitatea populației geto-dace în țara cucerită și anexată de romani). Cele două știri : *decapitarea* regelui și *localitatea dacică* unde se afla cartierul general roman în noua țară, constituie informații cu profunde implicații în studiul istoriei daco-geților și a Daciei carpatice în cursul desfășurării campaniilor romane de subjugare a poporului dac care, în istoriografia și literatura română, au avut ecoul unei grandioase epopei.

Ascunderea comorilor

În lumina noilor achiziții documentare, sfîrșitul, prin sinucidere, capturarea și decapitarea regelui Decebal — ca punctul de tensiune maximă în drama geto-dacilor, în lupta lor desperată pentru libertate și existență politică împotriva celei mai redutabile forțe armate cunoscute de lumea antică — pot fi din nou restabilite, chiar și în unele detalii concrete.

După viguroasa ofensivă generală a armatelor romane în munții Hunedoarei asupra cetăților dacice, îndeosebi asupra cetății-capitală Sarmizegetusa (Grădiștea de Munte, la sud de Orăștie), rezistența dacică fiind grav amenințată sau chiar iremediabil compromisă, regele Decebal părăsește „cetatea de scaun" care, în munți, la 1 200 m altitudine, în zilele secetoase ale verii anului 106, suferea greu de lipsa apei, fapt ilustrat plastic de scena dramatică a distribuirii ultimei rezerve de apă dintr-un mare vas, rotund, în chip de căldare. Cîteva grupe evacuează cetatea care încă nu se afla complet închisă în inelul încercuirii romane. Alte grupe de populație geto-dacică se supun împăratului. Trupele asediatoare pătrund în cetatea de scaun, ocupînd totul, și sărbătorind biruința prin aclamarea lui Ulpius Traianus ca „imperator", punct culminant în încununarea

Urmărirea, sinuciderea și capturarea regelui Decebal (Columna lui Traian ; vezi și „Magazin istoric" nr. 9/1968, p. 47)

marelui efort militar făcut în Dacia carpatică.

Între actele de ultimă oră ale conducerii daco-getice, în panica generală din zilele prăbușirii puterii militar-politice din arcul carpatic, a fost și ascunderea comorilor regale, spre a le salva de lăcomia cuceritorilor. Cursul rîuleţului Sargetia (în apropierea Sarmizegetusei) a fost schimbat, iar regele a pus să se sape o groapă în patul rîului ; în ea au fost așezate obiectele de metal prețios („mult argint și mult aur și alte scumpeturi", spune cronicarul vremii), peste care au fost îngrămădite pietre și pămînt. Apoi apa a fost readusă la vechea albie, acoperind totul în taină. Obiectele sensibile la umezeală au fost ascunse într-o peșteră, iar pentru a fi asigurată păstrarea secretului, prizonierii (romani) care executaseră săpăturile și transportul au fost uciși. Dar Bicilis, unul dintre fruntașii daci, sfetnic și intim al lui Decebal, care cunoștea bine faptele și locul, fiind capturat de romani, a dezvăluit întreaga taină și astfel au fost regăsite și „recuperate" comorile casei regale daco-getice (Cassius Dio, LXVIII 14,4). Precum s-a recunoscut mai demult și se admite îndeobște, o scenă din relieful Columnei lui Traian reprezintă un convoi de animale, cu samare încărcate cu lucruri, vase etc., capturi de mare valoare, desigur comorile lui Decebal, transportate la Roma.

Fuga

„Citind" Columna lui Traian constatăm că în urmărirea regelui dac spre nordul (sau, eventual, estul) țării, coloanele romane trec Mureșul pe malul drept, către o cetate a dacilor (posibil la Piatra Craivii, jud. Alba), identică cu Apulum, evacuată de acestia. Înaintarea romană a continuat probabil pe malul drept al Mureșului spre nord, apoi pe Valea Tîrnavei spre est, ori simultan la Arieș și Someș. Pe columnă este reprezentat un violent atac al dacilor asupra unui castru roman, apărat cu îndîrjire de auxiliari. Dintr-o poziție bine adăpostită, Decebal observă cu încordare desfășurarea ofensivei, după al cărei eșec dacii fug în derută. În fața armatelor sale (praetorieni, legiuni, auxilia) împăratul

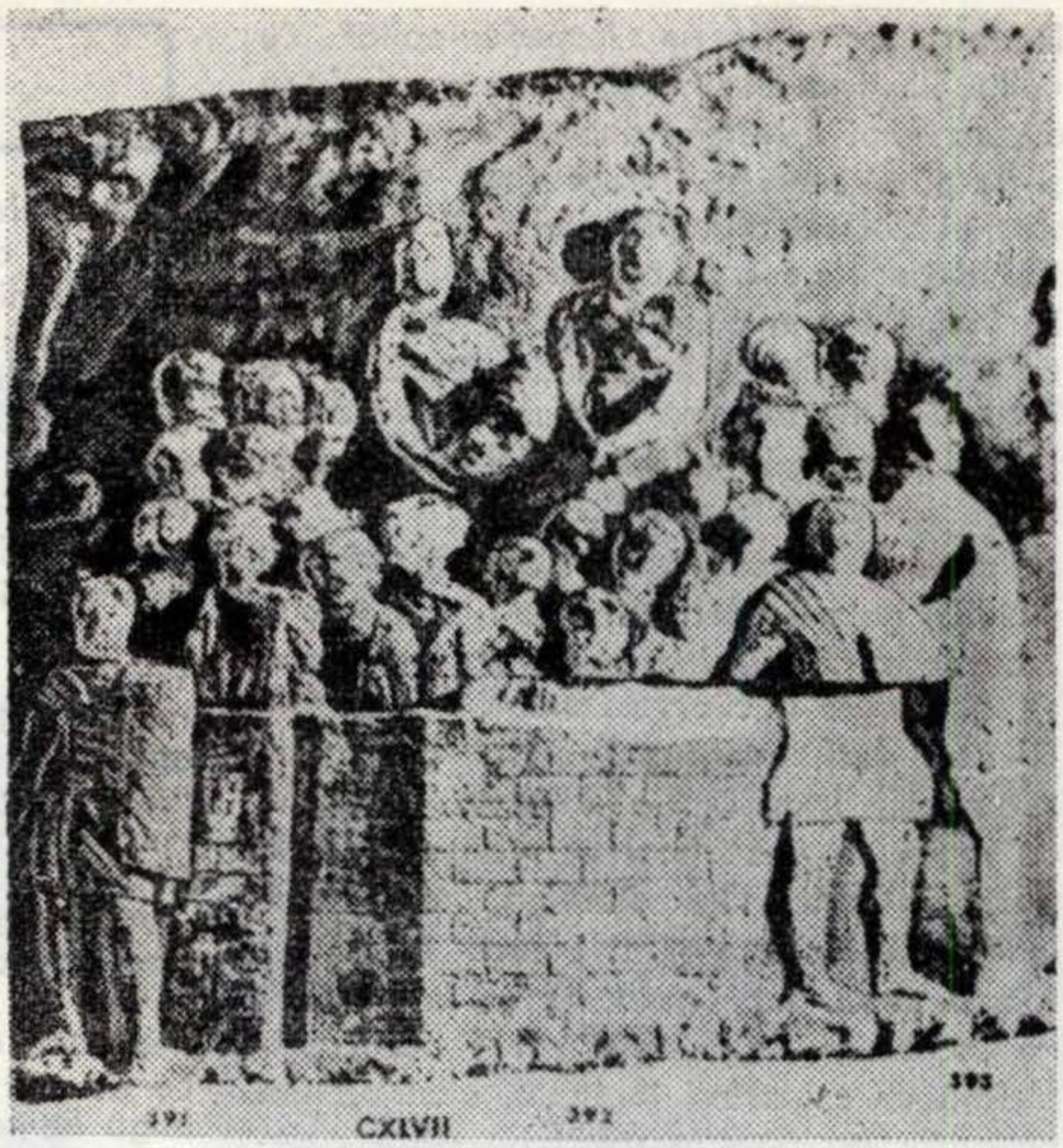

Capul regelui Decebal expus în fața armatelor romane la cartierul general al împăratului Traian în Dacia, lîngă localitatea Ranisstorum (Columna lui Traian)

Traian ține ultima alocuțiune din campania dacică, după care este înfățișat transportul capturilor prețioase. În momentele prăbușirii totale — momente de panică — resturile armatelor geto-dace, adunate într-un codru, ascultă ultimul cuvînt al regelui Decebal : libertate de acțiune. Orice rezistență masivă și dirijată devenind imposibilă, cine mai voia, putea să continue lupta. Cîțiva daci se sinucid, alții preferă fuga în munți. Numeroși nobili (evident, adversarii lui Decebal și ai partidei lui războinice) se supun lui Ulpius Traianus într-un mare castru. Fuga regelui cu suita sa, urmărită, în galopul cailor, de cavaleria auxiliară, romană (îndrumată fără îndoială de elemente locale trădătoare), se încheie prin încercuirea fugarilor undeva în adîncurile unui codru.

Sinuciderea

Cîțiva călăreți din suita regală sînt uciși iar regele, neputînd să scape din încercuire, mai apucă să-și curme firul zilelor cu sabia scurtă și curbă (arma tipică a geto-dacilor), cîteva clipe înainte de a fi capturat de viu. Decebal, căzut la pămînt lîngă un copac, își retează beregata, în timp ce cîțiva călăreți romani se năpustesc asupra lui cu lăncile ca să-l lovească. Aplecîndu-se de pe calul în galop, unul dintre ei întinde mîna dreaptă gata să prindă pe suveranul sinucigaș. În fruntea acestor urmăritori năvalnici se afla, desigur, detașamentul de cercetași *(exploratores)* din divizionul pannonian (ala II Pannoniorum), condus de Tiberius Claudius Maximus, care în epitaful său spune că l-a prins pe rege și i-a tăiat capul, ducîndu-l împăratului la Ranisstorum. Nu este o laudă de *„miles gloriosus"*, (soldat lăudăros) cum consideră autorul studiului pe marginea descoperirii de la Filippi, M. P. Speidel, ci o realitate. *El a prins* pe regele dacilor dar, în epitaful său, nu precizează dacă acesta mai era viu sau nu. Rezultă că Decebal a fost capturat în momentul agoniei sale. Este foarte probabil că militarul cu trăsături energice, mature, în jurul vîrstei de 40 ani (profil frumos și mișcări iuți), care pune primul mîna pe monarhul prăbușit în sînge luptînd cu ultimul său adversar, moartea — este tocmai Claudius Maximus, a cărui reprezentare pe columnă pare să fi fost dăltuită chiar după original ori după vreun desen-crochiu, la Roma, în vremea dintre încheierea războiului în Dacia (anul 106) și plecarea lui Maximus spre Orient, în campania contra parților (în anul 114).

Desigur, scena de pe lespedea-epitaf cu călărețul Claudius Maximus năpustindu-se asupra unui adversar doborît este pasibilă și de alte interpretări. Reprezintă ea *chiar* sfîrșitul lui Decebal (opinia lui M. P. Speidel)? Cel doborît nu este cumva (cum ar putea să indice forma căciulii cu vîrful înainte) un dușman din Parthia, unde Maximus a făcut acte de bravură fiind distins cu decorații și prime ? Textul inscripției este însă în favoarea primei supoziții.

În zilele deznădăjduite ale destrămării statului geto-dacilor din arcul carpatic, a catastrofei politice inevitabile au fost cazuri de sinucidere a cîtorva fruntași ori oameni de rînd daci, interpretate însă greșit de către unii istorici. S-a afirmat, începînd de acum un veac (mai ales de către susținătorii teoriei lui Roesler), că dacii, învinși în lupte, s-ar fi sinucis în număr foarte mare, iar opera de „exterminare", de „secătuire de bărbați" ar fi fost completată cu cei prinși în luptă, alungați din provincie ori duși în robie de către cuceritori. Afirmația nu corespunde însă realității, căci (alături de vreo 15 scene de *supunere, capitulare)* pe Columna lui Traian, în afară de sfîrșitul regelui este înfățișat un singur episod de sinucidere. Alți eruditi au atirmat că sinuciderea lui Decebal ar putea să reprezinte o „jertfă magică adusă pentru a domoli supărarea zeilor și a mîntui poporul geto-dac" (Lucian Blaga, *Saeculum*, I, 4, 1943, Sibiu). Dar este foarte greu, cu totul iluzoriu, a mai afirma și stabili *azi*, că actul lui Decebal, de supremă deznădejde, ar fi aparținut unui ritual religios ori magic. Constatăm faptul brut : regele dac, neîmpăcat adversar al împărăției romane, timp de două decenii, la Dunărea de Jos, ajuns la marginea disperării — fără vreo șansă de a se mai putea salva — în fața pericolului de a fi capturat viu, preferă să-și curme firul vieții decît să fie tîrît în robie de niște cuceritori aspri în luptă, adesea implacabili și cruzi, uneori meschini (deși puternici, chiar atotputernici în teritoriile ocupate) care nu aveau să-i dea prime și onoruri. Așadar nu este de loc necesară introducerea criteriilor magiei geto-dace pentru justificarea — și înțelegerea — unui fapt elementar, firesc, cum apare în asemenea împrejurări, sinuciderea regelui.

Gloria

Gestul lui Decebal se explică, înainte de toate, nu ca un act religios-magic, ci ca un deznodămînt firesc — și poate necesar — pentru starea sa de învins, gest menit să pună capăt încordării chinuitoare, momentelor tragice ale prăbușirii militar-politice și morale. La fel au sfîrșit, în situații similare, mulți fruntași ai unor popoare „barbare" antice : Hannibal, unul din cei mai înverșunați dușmani ai Romei, cimbrii germanici, înfrînți de Caius Marius la Vercellae (anul 101 î.e.n.), căpeteniile și unii luptători sud-traci în frunte cu un anume Tarsa, răzvrătiți contra romanilor (anul 26 e.n.) etc. — pentru a menționa numai cîțiva dintre numeroșii adversari ai Romei.

Adus de Claudius Maximus, capul lui Decebal (ca cea mai evidentă probă materială a suprimării unui temut adversar) împreună cu mîna dreaptă a regelui, după ce au stat expuse în fața trupelor romane, lîngă Ranisstorum, iar apoi la Roma, pentru publicul Capitalei, pe așa-numitele „scări ale Gemoniei", unde erau aruncate cadavrele dușmanilor poporului roman, au fost azvîrlite în Tibru.

Prin sfîrșitul său dramatic — considerat în general ca simbol etern al eroismului dacogeților — Decebal alegea singura cale onorabilă pentru încheierea unei lupte care, sub loviturile romane, s-a încheiat cu lichidarea statului geto-dacic din zona carpatică, urmată de asimilarea populației indigene în romanitatea imperiului. Curmîndu-și firul zilelor cu paloșul curb, înainte de a fi capturat, fanaticul rege erou, după ce și-a pierdut țara și poporul, comorile și apoi viața, a putut să salveze, în fața puhoiului roman, o singură comoară : libertatea de a-și alege moartea, libertatea de a nu fi prins și tîrît în alaiul triumfal, de a nu sfîrși (asemenea lui Iugurtha, regele Numidei și lui Vercingetorix, șeful răsculaților gali din anul 52 î.e.n., și ucis la Roma, după șase ani de captivitate) sugrumat în temnițele Romei, ci în pămîntul poporului său.

[1] Cele mai recente : C. Daicoviciu, *Istoria României*, I, București, 1960 ; H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965 ; D. Tudor, *Decebalus der Heldenkönig der Daker (Decebal, regele erou al dacilor)*, București, 1968.

[2] „*Journal of Roman studies*" Londra, LX, 1970, „*The captor of Decebalus. A new inscription from Philippi.*

Centenar

NICOLAE IORGA

La 5 iunie se împlinește un veac de la nașterea lui Nicolae Iorga. A fost una din mințile cele mai strălucite, o personalitate excepțională a istoriografiei române.

Prin varietatea nesfîrșită a subiectelor tratate, printr-o neîntreruptă îndreptare a spiritului său spre sensurile contemporane ale faptului istoric, prin explicarea legăturii inseparabile a trecutului poporului român cu cadrul larg al istoriei universale, personalitatea lui Nicolae Iorga — nescutită de un explicabil șir de umbre prin care răzbat, cu atît mai de geniu, luminile sale — a lăsat în urma sa mai mult decît un simbol al omului de știință.

Datorită lucidității sale, adîncului său patriotism, nivelului de legendară erudiție care nu-i îngăduia să rămînă impasibil la înjosirea demnității umane împinsă pînă la limitele sale extreme de către hitlerism și legionari, Nicolae Iorga devenise unul din adversarii cei mai temuți de fasciști. Începînd din anul 1933, în aproape toate manifestările sale — în cursuri universitare, în conferințe publice, în articole, în discursurile parlamentare —, marele savant combătea statornic ideologia antiumană a nazismului și agentura acestuia în România, dezvăluia pericolul grav pe care ofensiva hitleristă îl abătea asupra independenței și suveranității popoarelor europene, amenințarea pentru însăși soarta poporului român.

Sfîrşitul i-a fost tragic. La aflarea veştii privind uciderea de către bandele legionare a lui Iorga, ambasadorul Germaniei hitleriste din Bucureşti arăta într-un raport trimis Berlinului: „El ne ura şi combătea prin viu grai şi scris naţional-socialismul". Asasinarea acestui magistru al culturii româneşti şi universale a fost o crimă la adresa umanităţii, a civilizaţiei.

În curgerea timpului, personalitatea sa se proiectează impunătoare şi just dimensionată în tot ceea ce a avut ea mai valoros, pe coordonatele spiritualităţii româneşti, ale împlinirii datoriei pînă la jertfă de sine, faţă de poporul din rîndurile căruia s-a ridicat.

V. U.

Centenar NICOLAE IORGA

„POPOR" ŞI „POPULAR" LA MARELE SAVANT

MIHAI BERZA
prof. univ. dr. docent

„Popor" şi „popular", termeni înrudiţi între ei, sînt desigur dintre cei care ne înlesnesc într-o măsură însemnată să pătrundem în intimitatea gîndirii şi simţirii lui Nicolae Iorga.

Popoarele reprezintă pentru istoric unităţi de viaţă organică, protagoniştii „marii drame mondiale" care e istoria lumii. Fiecare dintre ele este „o energie, avînd izvoarele şi împrejurările ei deosebite, caracterul şi misiunea ei specială". Constituite în naţiuni în epoca modernă, ele păstrează drepturi imprescriptibile asupra pămîntului lor, ca şi dreptul la o alcătuire de stat proprie, trăind în deplină libertate. Solidaritatea naţională, punerea tuturor energiilor în slujba propriului popor sînt pentru Iorga imperative morale ale oricărei existenţe individuale şi ele au format baza însăşi a activităţii sale de profesor în sensul cel mai larg al cuvîntului. La fel, cultura oricărui popor trebuie să fie expresia originală a propriei sale fiinţe naţionale.

Dar aceasta nu înseamnă că Iorga ar fi văzut popoarele ca simple unităţi izolate şi neschimbate în existenţa lor, ci dimpotrivă. Aşa cum spunea el, „istoria unui popor [...] se *fixează* şi se *păstrează* în mediul firesc de universalitate umană, căruia îi aparţine în cea mai superioară esenţă". Sau, în acelaşi discurs de recepţie la Academie, din 1911, unde citim deopotrivă: „Astfel *popor* are astăzi cu totul alt înţeles decît odinioară. El nu e curat, unitar, liniştit, sigur ca o stîncă de marmoră albă în care nu pot prinde rădăcini şi de pe care nici un vînt nu poate culege praful călător spre alte locuri, ci poporul, unitate firească, are viaţa sa organică asemenea cu viaţa individualităţilor ce trăiesc în lume. El creşte prin ce cîştigă din afară, se curăţă, se înnoieşte prin ce lasă din fiinţa sa într-o anume vreme, el moare şi învie, îmbătrîneşte şi se face tînăr, în fiecare clipă".

Iar în anii cînd înflorea hitlerismul şi legionarismul, Iorga îşi definea categoric propria sa poziţie, prin atitudinea ce o lua faţă de aceste mişcări. „Pentru unii din aprinşii apărători ai ei de astăzi, adevăraţi energumeni gata de toate loviturile, nedreptăţile şi cruzimile în credinţa că în fiinţa lor etnică se găseşte ceva cu totul excepţional şi misterios, care le dă dreptul de a ameninţa, de a porunci, de a stăpîni, de a exploata, de a desnaţionaliza şi de a distruge, ideea naţională a ajuns să fie un monstru".

De aceea şi termenul de „rasă", dacă revine frecvent în scrisul istoric al lui Iorga, el are doar sensul unei moşteniri permanente de trăsături în primul rînd psihice, şi nu înţelesul pe care i l-au dat concepţiile rasiste: „Nu există — afirmă răspicat Iorga — o rasă cristalizată o dată

Impreună cu prietenii săi ardeleni, Andrei Bîrseanu şi Augustin Bunea (septembrie 1905)

pentru totdeauna şi care să trebuiască a fi ferită de infiltraţii, ce s-ar putea împiedeca [...]".

Termenul de „popular" te întîmpină adesea sub condeiul lui Iorga, dar el n-a căpătat pînă acum analiza ce o merită. Ceea ce se poate în orice caz spune e că dacă e legat de straturile largi ale poporului, el le depăşeşte uneori pe acestea, pentru a cuprinde şi pături mai ridicate ale societăţii. Atunci cînd e vorba, de pildă, de forme de organizare politică, ca în cazul acelor „Romanii populare", care au pentru Iorga o funcţiune de prim plan în geneza evului mediu, termenul de popular se poate referi la societăţi ţărăneşti, dar şi la populaţii urbane, chiar, uneori, la anumite formaţiuni de predominare nobiliară, esenţial rămîne caracterul de organizare spontană, bazată pe forţele locale şi larga participare la viaţa publică, cooperarea energiilor în împlinirea intereselor comune.

Pentru acest caracter de spontaneitate şi de întinsă cooperare umană, pe care i le atribuia cu deosebire, evul mediu găsea în sensibilitatea lui Iorga ecoul cel mai puternic. Chiar limita de sfîrşit a evului mediu el o căuta, consecvent, în aceeaşi direcţie: „De fapt — scria cîndva Iorga — evul mediu se mîntuie cu dispariţia principiului care l-a determinat şi-l menţinuse: *capacitatea de creaţiune a maselor populare*". Aici ne aflăm, desigur, în faţa sensului general al cuvîntului.

De altminteri, Iorga şi-a manifestat permanent credinţa în virtuţile poporului, în puterile pe care le păstrează în sufletul său, în valoarea creaţiunilor sale. S-a aplecat asupra artei populare, încercînd să-i descifreze originile străvechi, i-a analizat cu neîntrecută simţire poezia, i-a cercetat limba ca depozitar al unei viziuni proprii a lumii şi omului, a căutat, în sfîrşit, în legătura cu manifestările spirituale ale poporului, dovada autenticităţii şi prin aceasta legitimitatea oricărei creaţiuni superioare.

În 1915, el îşi încheia una din nenumăratele lui conferinţe şi lecţii din acea vreme, cu această adîncă mărturisire a credinţei în virtuţile sălăşluite în popor: „Noi cînd facem un lucru, noi, cărturarii, cînd scriem în cărţi şi cărţile se aşază în biblioteci, ne-am plătit datoria; poporul are însă [...] comoara amintirilor sale în suflet. Neglijează-l, disprețuieşte-l, aruncă-l în sărăcie, nu ţine seamă de dînsul; vine o vreme cînd, totuşi, la el trebuie să te adresezi, fiindcă ei, la un loc, sînt cei mulţi, sînt cei curaţi, sînt cei tari, cei meniţi biruinţelor; sînt acei care sprijină pe umerii lor statul şi poartă înaintea tuturora steagul de luptă. Şi atunci rămînem uimiţi, fericit uimiţi, cînd vedem cu cît mai mult plăteşte muta tradiţie, gata de a se preface în fapte, din inima lor, faţă de gălăgioasa modă, incapabilă de fapte şi muncă, din vorbele şi cărţile noastre.

[...] Cred în cei mari şi tăcuţi, în aceia al căror suflet cuprinde tot cît am suferit, tot cît am luptat, tot ceea ce avem dreptul să smulgem prin luptă. În *ei*, cred".

Centenar NICOLAE IORGA

AȘA LUCRA EL

BARBU THEODORESCU

În articolul de față, Barbu Theodorescu, fost secretar particular al lui Nicolae Iorga, nu și-a propus să analizeze nici exhaustiv și nici parțial concepția ideologică și științifică a marelui savant, după cum nu a stat în atenția autorului nici prezentarea atîtor contradicții, limite sau erori din prodigioasa activitate a lui Iorga pe scena vieții politice românești interbelice. Barbu Theodorescu, autor și al unei întinse monografii consacrate vieții și operei lui Nicolae Iorga, a înțeles să prezinte, în acest articol, pe baza propriilor amintiri, „laboratorul" și metoda de lucru ale marelui istoric român.

Nicolae Iorga, prin uluitoarea sa existență și operă, a intrat, chiar din timpul vieții sale, în legendă. Filonul nestemat al geniului său se relevă de timpuriu, încă de pe băncile școlilor din Botoșani, unde și-a început educația. A fost un copil precoce.

Opera sa: 1 250 cărți, 25 000 articole

Înainte de a păși în prima clasă a școlii primare, citise, în original, din opera lui Hugo, Florian și altor literați francezi, precum și *Letopisețele* lui Kogălniceanu. În clasa a VI-a de liceu era socotit de profesorii săi un desăvîrșit cunoscător al limbilor elină și latină. Înainte de a împlini 19 ani era numit, prin concurs, profesor de liceu. Universitatea a absolvit-o într-un singur an, trecînd toate examenele în mod strălucit, fiind elevul lui Xenopol. La 22 ani obținea titlul de doctor la Universitatea din Leipzig, ale cărei cursuri le frecventase numai două luni. În urma unui concurs, devenit celebru, e numit profesor de istorie la Universitatea din București. Avea 23 ani.

Opera sa, tipărită în mai multe limbi, cuprinde domenii foarte variate : istoria poporului român, dar și a Imperiului bizantin, otoman, a statelor balcanice și a omenirii. De aici pornește faima sa peste hotarele veacului său. A scris : istoria artei, literaturii, armatei, bisericii, comerțului, dreptului, industriei, învățămîntului. A întocmit mari studii de sinteză, numeroase monografii de domni și scriitori, de probleme și curente și a editat un impresionant număr de documente. A compus versuri, a scris piese de teatru, a lăsat pagini nemuritoare în notele sale de drum și a rostit mii de discursuri și conferințe.

Opera sa întrunește 1 250 cărți și 25 000 articole. Deși a stat ore și ore, ani și ani, în biroul său pentru a pune pe hîrtie această uriașă operă, totuși Nicolae Iorga a fost și un mare și pasionat drumeț, străbătînd toate meleagurile țării sale, dar și ale întregii Europe, călătorind și dincolo de ocean.

A luat parte la multe congrese internaționale, fapt ce l-a pus în legătură cu nenumărate centre de mare cultură.

A fost distins cu titluri academice, de **doctor honoris causa** a numeroase universități și membru al mai tuturor academiilor din Europa. Era, prin urmare, o personalitate proeminentă în viața cultural-științifică mondială. Francezii — o mărturisește savantul Jerôme Carcopino — îl socoteau un produs al școlii și culturii lor, fiind profesor la Sorbona și membru al Institutului Franței. Știința germană, prin Universitatea din Leipzig, care i-a conferit titlul de doctor, îl apropie de Karl Lamprecht. Grație acestui savant, Iorga își va tipări două mari lucrări, datorită cărora faima sa devine europeană. Italia îl îndrăgise ca pe fiul ei sufletesc, iar Nicolae Iorga a străbătut peninsula și cultura ei, în timp și spațiu, de-a lungul tuturor secolelor. Avea afinități cu Vico, Muratori și Carducci, era, așa cum s-a scris, prin spiritul și geniul său, un desăvîrșit reprezentant al Renașterii. A văzut ca Taine, a scris ca Michelet și a dat opere ce pot fi semnate de Carlyle.

Uriașul a uimit, iar legenda au creat-o... chiar savanții. Cînd împlinea 40 ani,

A. D. Xenopol mărturisea : **„te întrebi cu înminunare, cum a putut un creier să conceapă atîtea lucrări și o mînă să le scrie".**

Uluitoare capacitate de asimilare

Cum a putut un om să-și alcătuiască atît de arhitectural viața și opera ? Răspunsul e greu de dat, pentru că e foarte greu să diseci puterea de geniu cu care s-a născut, acea forță nativă manifestată de timpuriu și pe care unul din dascălii săi, Șt. Vîrgolici, o relevă atît de bine : „Este un băiat cu desăvîrșire distins, cum n-am avut și probabil mult timp nu vom avea în facultatea noastră, un adevărat fenomen și ca memorie, și ca putere de judecată, și are numai 18 ani și jumătate... Știe foarte bine limbile clasice, cunoaște franceza, spaniola și italiana, mai puțin germana, cu care însă se ocupă".

Studiul limbilor străine a fost prima grijă a elevului de liceu și a studentului, alcătuind prima etapă în ascensiunea sa viitoare de savant și poliglot. La vîrsta de 21-22 ani citise, în original, literatura și filozofia antică, a evului mediu, a Renașterii și a epocii în care trăia. De aci și acea însușire de a nu gîndi numai în hotare naționale de cultură, ci prin viziunea civilizațiilor multimilenare. Examenul său de licență din anul 1889 a fost „un triumf strălucit".

Avea o memorie formidabilă, un ochi pătrunzător și o capacitate de asimilare uluitoare. Putea citi, în 24 ore, cîteva volume reținînd cele mai mici detalii. „Dacă dl. Iorga — afirmau cei ce-l cunoșteau — va avea [...] aceeași putere de concepțiune originală și aceeași doză de simț pentru adevăr, pe cîtă putere a dovedit că are în asimilare, este de prevăzut că d-sa va fi un luceafăr genial în domeniul științei".

Pentru a ajunge, după expresia unui coleg al său, un „fenomen nenatural", ce „face cinste patriei", fiind asemuit cu „biblioteca din Alexandria înainte de a fi arsă de Omar", au trebuit ani de trudă, cerînd de la propriile sale puteri mai mult decît firea permitea. Iorga nu a gustat momente de odihnă, zile sau săptămîni de vacanță. În cunoscutul său volum de *Cugetări*, carte în care se află sintetizată gîndirea sa, întîlnim numeroase definiri ale muncii sau înfierarea leneviei. Bunăoară : „De ce odihnă înainte de moarte cînd ne așteaptă cea de **după** moarte" ; „mi-ar fi lene să fiu leneș" ; „oricum ai merge, tot fugi de lene" ; „lenea e o sinucidere blîndă" ; „lenea e fiica nedreptății" etc. etc. A citit, a acumulat și totul se orînduia, era rațional pentru totdeauna. Nimic nu putea fi uitat, orice amănunt putînd să apară după ani, zeci de

„A trăi înseamnă a lucra" — spunea Iorga

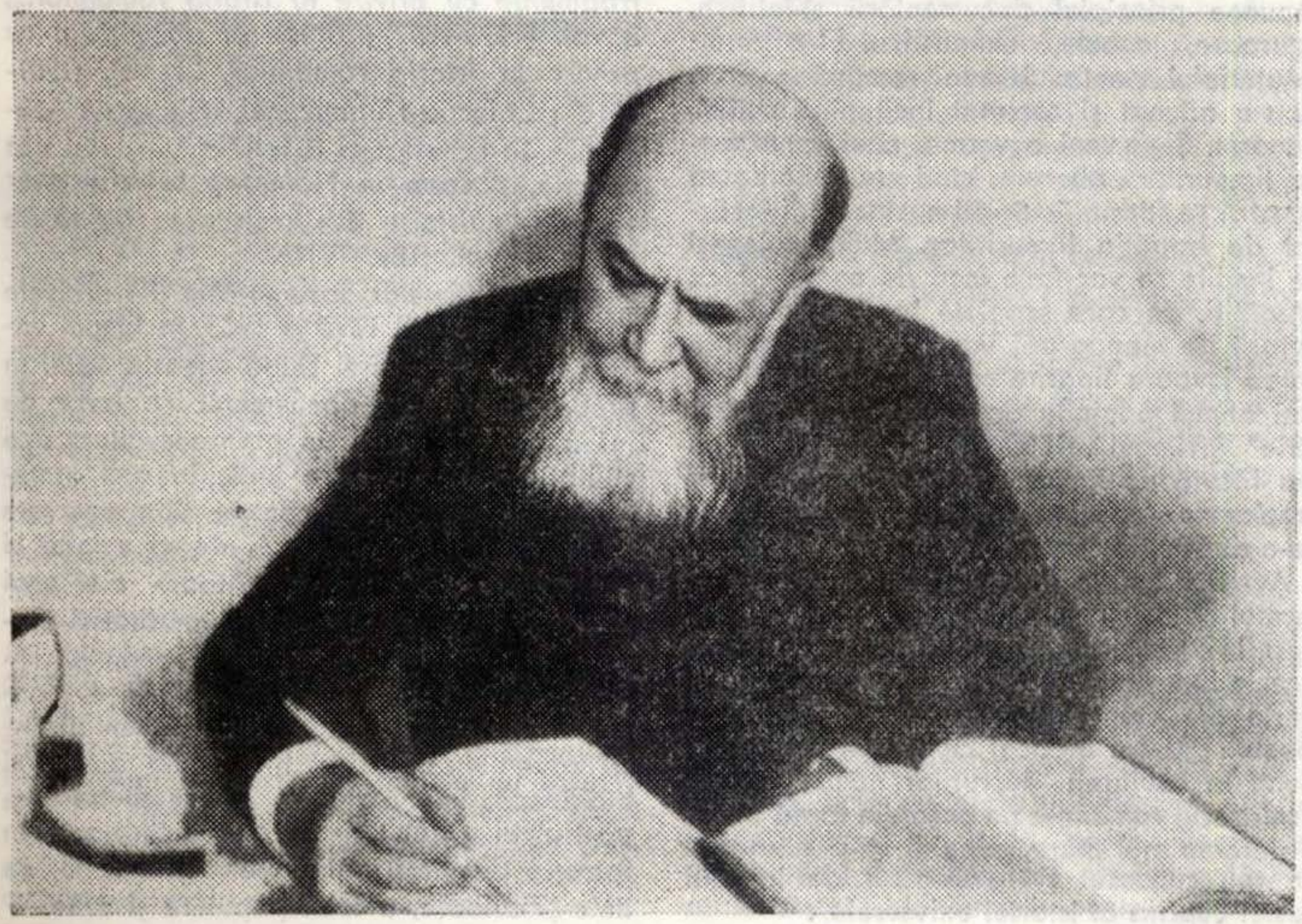

ani, atunci cînd trebuia să stabilească legături, să explice, să intre într-un tot perfect închegat : „Eu am început citind, cu nespusă lăcomie, cărțile altora [...] în felul acesta m-am împrietenit întîi cu alte cărți decît acelea care mi se dădeau la școală [...] așa am făcut eu frăție cu cărțile [...] nu în lecțiile pe care le urmam [...] nu numai cărțile ce mi se cereau, ci, cu o alegere pe care nu am nimerit-o foarte aleasă, căci n-am fost îndrumat ori sfătuit în această direcție, m-am deprins a intra astfel în legătură cu întreaga literatură universală. De cînd eram băiat de șaptesprezece-optsprezece ani, de atunci am încheiat cu ceea ce se cuprinde mai bun în sufletul omenirii, o legătură de care nimic nu mă va putea desface pînă la sfîrșitul zilelor mele" *(Biblioteci circulante*, „Sămănătorul", 1905, pp. 641-642).

Prin zeci de biblioteci ale Europei

In 1893, cu prilejul apariției ultimului volum din *Istoria românilor* a lui A. D. Xenopol, Iorga îi consacră mai multe pagini, prin care evidențiază valoarea științifică a monumentalei opere. Printre altele, însă, tînărul istoric se oprea asupra unor lacune ale istoriografiei noastre : „Trebuie să se înceapă adunarea izvoarelor, sistematizarea și coordonarea, precum și publicarea lor după criterii științifice, cu tot aparatul de note, explicații, introduceri". Cu alte cuvinte, impunea principiul documentării științifice, riguroase, exacte, exhaustive. El afirma : „Materialul pentru istoria românilor, care nu s-a adunat și cercetat încă pînă astăzi, e enorm. Și va veni o vreme, cînd, cu excepția timpurilor obscure, cînd naționalitatea noastră se forma, istoricul nostru va fi încărcat de bogăția lămuririlor. Multe culegeri de inedite se vor face încă de oameni bine pregătiți, pe care școalele încep a ni-i da, autorii de monografii vor putea întrebuința atîtea izvoare tipărite care-i așteaptă și numai atunci paginile definitive se vor putea scrie" („Timpul", 1893, nr. 104). Afirmația era făcută de Iorga cu gîndul la dînsul, și prezicerea de atunci se va realiza în forme de-a dreptul uluitoare.

Avea 22 ani, în anul acela își trecuse doctoratul la Universitatea din Leipzig (4 august 1897) și, liber de orice obligații didactice, a luat hotărîrea de a-și dedica o bună parte din anii tinereții culegerii de documente : „M-am aruncat cu și mai multă pasiune în căutarea lucrurilor nouă despre acel trecut românesc pe care din toată inima îl doream mai mare, capabil să-și găsească un rol, cunoscut și necunoscut de toți, în vastul cuprins al istoriei universale".

Era firesc ca, aflîndu-se în Germania, Iorga să dea atenție documentării științifice în opera istorică, prin depistarea arhivelor, fiindcă istoricii germani ai epocii erau întemeietorii acestei discipline. Afirmația o face chiar Iorga în prima sa lecție universitară, la 1 noiembrie 1894, cînd se referea la Ranke, cel „ce are cunoștință desăvîrșită a izvoarelor, e cel dintîi care a întrebuințat arhivele" *(Generalități cu privire la stadiile istorice*, 1934, pp. 31-38). De altfel, atunci se crea știința editării textelor.

Intrînd în arhivele Occidentului, atenția savantului se îndreaptă spre materialul privitor la istoria românilor. Arhivele „gemeau de materiale aproape necunoscute ; erau acolo actele publice, contemporane cu faptul pe care-l constatam, registrele de socoteli, scînteietoare de măruntă viață vie, scrisorile private care dădeau faptul în atmosfera lui de idei și resentimente, în stilul și haina timpului ; între zidurile lor stătea ascuns ca într-o criptă trecutul mort, cel autentic".

In urmărirea acestor mărturii de viață trecută, Iorga aleargă — termenul e cel adecvat — dintr-o arhivă în alta „pentru a afla și a ști mai mult despre geniul și fapta strămoșilor".

Miile de documente depistate între anii 1892-1916 au fost publicate în mai multe colecții devenite celebre, și anume : *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor...*, 3 vol. (1895-1897) ; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, 31 vol. (1901-1916) ; *Colecția Hurmuzachi*, editată de Academie, în care Iorga a publicat în total opt volume, precum și *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siécle*, 6 vol. (1899-1916).

Iorga a depistat documentele din arhivele străine între anii 1892 și 1903, în timpul vacanțelor universitare. După această dată, în preocupările sale documentul ca izvor de informație trece pe un plan secundar, și e căutat în arhivele din țară. In anii următori, pînă în 1906, vacanțele sînt rezervate cunoașterii țării, prin străbaterea satelor și mănăstirilor, aceste păstrătoare ale unui trecut de artă și cultură, a drumurilor și orașelor, a tuturor provinciilor neamului românesc. Astfel se legau cele știute din documente cu realitatea, văzută și simțită, încît savantul, părăsind biroul din arhivă și bibliotecă, lua contact direct cu trecutul, păstrat în sufletul și obiceiurile țăranului, în formele de viață cotidiană, în armonia, de linie și culoare, a artei populare și culte.

Pe treptele Academiei, împreună cu Iacob Negruzzi

Metoda de lucru a savantului

Acum, totul era acumulat, orînduit, cunoscut, definitivat. Truda durase trei decenii. Cu materialul astfel pregătit, gîndirea sa curgea ca un fluid, iar mîna aluneca cu eleganță și ușurință pe albul imaculat al hîrtiei. De aici, acea frază, uneori interminabilă, cuprinzătoare a mai multor idei și fărîmițată prin paranteze. Termenul „de alb imaculat" este impropriu pentru Iorga. Pentru că nu sînt rare cazurile cînd folosea pentru scris caietele de teză ale studenților. Începea să scrie pe ele, luîndu-le de la sfîrșit, încît caietul, întors, reprezenta marea operă a profesorului. Curent, fraza sa e clară, săpată în marmură, de o mare armonie.

În biroul său aflai în orice moment o frumoasă colecție de stilouri din cele mai noi, primite în dar de la admiratorii săi. Nu avea un scris nervos, oprit, sucit. Din contră, gîndirea rapidă, dornică de a comunica totul, făcea ca mîna să alunece cu rapiditate. Nu forța mîna, spre a prinde cu siguranță tocul între cele trei degete. De aici scrisul său continuu, prins în vîrful peniței, cu mare finețe, fără a lăsa urme adînci în hîrtie. Era un scris mărunt, imaginea de ansamblu a paginii fiind întotdeauna armonioasă, elegantă.

Se întîmpla ca literele izolate să fie abia conturate, prinzînd din ele cîte o fărîmă ; un arc, un punct, o linie învîrtită, sucită, pusă chiar unde nu trebuia, sau mîncată, încît scrisul său se cerea — ca și hieroglifele — descifrat. Sînt numeroase manuscrisele cu un infinit număr de adause, prin colțuri, printre rînduri, pe dosul paginii, pe un rest de plic, lipite de o filă. Iată de ce grafia sa speria pe redactorii și pe lucrătorii tipografi. În zadar primii săi dascăli, A. D. Xenopol și Șt. Vîrgolici, care i-au publicat opera de debut, au încercat să-l convingă să scrie mai citeț. Timpul nu-i ajungea pentru cît avea să scrie !

Din cauza grafiei sale, socotită „imposibilă", un manuscris Iorga putea să fie descifrat de puține persoane. Dintre tipografii ultimelor două decenii ale vieții sale, zețarii tipografiei de la Vălenii de Munte, în frunte cu conducătorul acestei instituții, C. Onciu, erau cei mai buni descifratori ai scrisului său. La Vălenii de Munte s-au tipărit, de altfel, cele mai multe din operele sale. Mai era un zețar la tipografia „Cultura Națională", unde se imprimau lucrările Academiei Române, și la „Universul", locul de tipărire al ziarului „Neamul românesc". La tipografia „Ramuri" din Craiova scrisul său era descifrat de criticul D. Tomescu.

Savantul nu-și revizuia manscrisul, care, odată încheiat, era trimis în grabă la tipografie. Și chiar dacă ar fi fost recitit cu migală, și eventual completat, el nu reprezenta ultimul cuvînt al autorului. De aceea Iorga da o mare atenție corecturii. Una din marile bucurii ale unei zile, pentru dînsul, o prilejuia corectura, șpaltul. În corespondența sa, numeroase sînt scrisorile ce pomenesc de corecturi. Pe șpalt se făcea revizia ultimă a manuscrisului : îndreptări stilistice, adăugiri etc., astfel că nu rare ori, în urma corecturii în șpalt, ieșea aproape o nouă lucrare. Din păcate, nu ni s-a păstrat nimic din miile de corecturi ale savantului.

Dimineața, Iorga trecea direct în biroul său de lucru. Obișnuit, citea ziarele — multe — în primul rînd cele românești. Din lectura lor pornea articolul pentru „Neamul românesc", ziarul său, în care a publicat, timp de peste trei decenii, cîte un articol, uneori și două, pentru fiecare zi. Cînd pleca în străinătate, prima grijă era să lase opt-zece articole pentru „Neamul",

iar de unde se afla, la Paris sau Roma, nu uita articolul zilnic. Așa se face că, între anii 1906 și 1940, nu a fost zi în care ziarul să nu cuprindă un articol al său. O singură dată, în 1912, timp de o săptămînă, cînd, zdrobit de durere din cauza morții fiicei sale Titița, nu a lucrat nimic, iar „Neamul" s-a tipărit fără scrisul profesorului.

Am pomenit de călătoriile sale, atît de frecvente în fiecare an. Și atunci scria. În tren, în odaia de hotel, oriunde afla un loc de odihnă. Este uluitoare participarea sa la ședințele din Parlament, unde intrase din 1907. Venea în Adunarea Națională cu geanta doldora de cărți. Se așeza la locul său, unde imediat începea să scrie sau să citească. Termina cartea, lua notițe, ori sfîrșea un articol sau continua la scrisul unei cărți. Cu toate acestea nimic nu-i scăpa din ce se discuta, și dacă era cazul, ripostа sau se scula pentru a rosti o vehementă replică. Am asistat la plecarea sa în America, din portul Genova. Prima grijă înainte de a se îmbarca pe vapor a fost să cumpere hîrtie de scris. Scria și cînd era reținut în casă de boală. Astfel, lucrarea consacrată istoriei artei medievale a fost scrisă într-o săptămînă, în timp ce era bolnav.

Am spus că citea neînchipuit de repede o carte, cuprinzînd dintr-o privire pagina. Mă întreb dacă nu exagerez, și totuși este așa. Simțea o plăcere să taie singur filele cărților noi. Tăia fila, arunca o privire — și pagina era citită. Nu după mult timp lectura era terminată. Dacă era cazul, făcea fișe sau o recenza pentru revistele sale, mai ales pentru cele de istorie.

Avea orele sale de lucru. Scria pînă tîrziu în noapte. În casă era liniște deplină, toți dormeau, numai „domnul profesor" scria. A scris foarte mult la Văleni, în lunile de vacanță, cînd întreaga zi, 20 ore din cele 24, era dăruită cărților sale. Era o plăcere să-l însoțești în drumurile sale prin București, în timpul cînd mergea pe jos de la Facultate sau Academie la casa sa din Șoseaua Bonaparte nr. 8 (azi B-dul Ilie Pintilie, unde se află Institutul de filozofie). Tot drumul vorbea, făcînd haz de unele fapte ale zilei. Simțeai, mai mult ghiceai, că, deși profesorul era lîngă tine, gîndul său era aiurea, la manuscrisul de-acasă. De altfel, cu cît se apropia de locuința sa, pasul se iuțea, și mai înainte de a apărea casa, îți întindea mîna. Multe pagini din cartea ce urma să apară erau de acum gata, rămînînd numai să fie așternute, cu iuțeală, pe hîrtie.

Unele din cărțile sale — nu multe —, nu au fost scrise, ci dictate, cum e cazul cu manualul de istoria românilor pentru licee. Cartea, de 381 pagini, a fost dictată în 28 ore, adică în patru duminici, de la 14,00 pînă la 17,00 și de la 21,00 pînă la două din noapte, după cum ne spune stenograful său, Henri Stahl. În timp ce dicta se plimba continuu în jurul biroului său, vorbind rar, pînă ce uita că dictează și începea să țină „adevărate conferințe de un captivant interes".

Fiecare carte își are povestea sa, ca și oamenii. Acest adevăr e valabil pentru multe din cărțile lui Nicolae Iorga. Sînt cărți cerute, ca *Geschichte der Osmanischen Reiches*, publicată de Lamprecht. Sînt cărți izvorîte sau inspirate din evenimentele politice cotidiene, precum : cursul său la Universitate despre *Istoria statelor balcanice*, cursul ținut la Academia Comercială despre *Spații și hotare naționale* — replica dată politicii hitleriste a „spațiului vital".

O idee era reluată, dezbătută, amplificată. Începea printr-o comunicare la un congres internațional. Reținea impresia făcută, atent la orice observație, dar rămînea consecvent gîndului său. Astfel, pornind de la comunicarea *Les bases necessaires d'une nouvelle histoire du moyen-âge*, demonstra necesitatea alcătuirii unei noi istorii universale potrivit noilor concepții, care dominau pe atunci istoriografia. Această nouă istorie o va da chiar Nicolae Iorga. E vorba de *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité* (4 vol., 1926-1928). Cartea aceasta urma să fie opera de bază a savantului. Din 1928 a urmărit cu mare atenție tot ceea ce ar fi putut să servească „Sintezei" sale, recenzînd în cele două reviste de istorie pe care le conducea aparițiile editoriale. Între 1932-1938, italianul Corrado Barbagallo publica, în numeroase volume, *Storia universale*, căreia Iorga i-a dedicat un amplu studiu în „Revista istorică" (1939, pp. 293-315). Acest studiu e o revărsare impetuoasă de idei, o critică severă, dar cu totul obiectivă, ce vădește o gîndire capabilă să recepționeze sau să respingă, o stăpînire perfectă a căilor directorii ce străbat viața umană cuprinsă în hotarele statelor sau în afara lor. Impresionează claritatea concepției, bibliografia uluitoare, siguranța. Aici aflăm de fapt **planul noii sale istorii universale**, adică noua formă a operei din 1926. Studiul, care ar fi putut să constituie prefața *Istoriologiei*, tipărită postum în 1969, are următoarea încheiere : „Am ținut să urmăresc întreaga construcție

„ÎNVĂȚĂTORI DE ACELAȘI IDEAL“

Nicolae Iorga și-a întors privirea, cu pietate și gratitudine, către Gheorghe Lazăr, dascălul băjenar din Avrig, „fiul sărac al unor părinți foarte săraci“. El a scris și publicat, cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la deschiderea Școlii românești de la Sf. Sava, o cărticică evocatoare, intitulată : Cel d-intîu învățător de ideal național : Gheorghe Lazăr.

Marele istoric se considera cu mîndrie „învățător de același ideal“ ca Gheorghe Lazăr. După cum se vede însă, N. Iorga a văzut în Gheorghe Lazăr numai „un învățător de ideal național“, deși dascălul, fiu de iobag, purta cu el și zbuciumul social al gloatei oropsite din care făcea parte, dînd îndemn și pentru scuturarea cătușelor iobăgiei multiseculare, fie din Ardeal, fie de dincoace de Carpați. Îi revine totuși lui N. Iorga meritul de a nu fi uitat acel prilej de evocare, de reamintire, a marii fapte săvîrșite de către Gheorghe Lazăr din Avrig. Prin evocarea atitudinii lui Lazăr, N. Iorga a dat atunci, la împlinirea centenarului Școlii românești de la Sf. Sava, un îndemn la lupta poporului pentru întregirea unității sale naționale. Era în anul 1916.

„Trebuie să ne gîndim la Gheorghe Lazăr din Avrig pentru locul de unde a venit (Ardealul) și spre care îndreptăm azi atît de călduroase speranțe“, explică N. Iorga în prefața opusculului său.

Conf. univ.
Gh. Georgescu-BUZĂU

a celei mai noi istorii universale. Față de dînsa, mențin sistemul întrupat în a mea *Essai d'une synthèse de l'histoire de l'humanité*. Ea are nevoie totuși de multe schimbări, mai ales pe baza stărilor de spirit și a introducerii, dar potrivit cu singurul lor rol, și a altor noțiuni, lăsate acolo la o parte. Împrejurările vor hotărî dacă gîndul meu, care e așa de greu de urmărit, își va afla de mult dorita înfăptuire“.

Presimțea oare tragicul său sfîrșit ? Gîndul acestui colos al spiritualității românești, ce se îndrepta spre alcătuirea unei mari sinteze de istorie, pe care numai cîțiva savanți ai omenirii au cutezat s-o scrie, nu-și va fi aflat **mult dorita înfăptuire.**

Centenar NICOLAE IORGA

Puncte de vedere

APRECIERI DESPRE MAIORESCU: ÎN FAȚA ADEVĂRULUI

Prof. univ. MIHAIL CRUCEANU

În bogata lui activitate de istoric, Iorga a ținut seamă de redarea adevărului, s-a sprijinit pe documente. Ajutat de o excepțională memorie și de un uriaș material informativ, deși era tributar concepțiilor idealiste în cercetările sale ajungea deseori la concluzii juste. În această muncă neobosită, în tot decursul vieții sale, trecea, cîteodată, de la problemele trecutului la acelea ale actualității, unde e mai mare pericolul de a aluneca pe pantele subiectivismului. Dar și aci se orienta ajutat de logica riguroasă a realității faptelor. Un exemplu de asemenea obiectivitate ni-l prezintă aprecierile sobre făcute cu ocazia apariției volumului II al *Însemnărilor* lui Maiorescu, imprimat după moartea autorului lor.

Într-o broșură apărută în anul 1940, intitulată : *Încă un volum de „Însemnări“ ale lui T. Maiorescu*, istoricul începe cu o reținută ironie, numindu-l „importantul om de cultură, de viață publică și, mai ales, de au-

toritate...", pentru ca imediat, spre a aminti lipsa unei serioase munci științifice, în legătură cu „Academia Română", să adauge, „atît de rar cercetată de dînsul". Apariția acestui volum — ni se spune mai departe — constituie o impietate față de autorul lui, cuprinzînd „...aceste note zilnice, adesea mai puțin decît banale și oglindind un suflet care dincolo de manifestarea lui exterioară avea un cuprins așa de restrîns". Afirmația lui Iorga, făcută în forma cea mai delicată, subliniază contrastul dintre înfățișarea plină de seninătate și importanță a omului, dar cu un suflet cu cuprins atît de restrîns.

Pentru a-și întemeia aceste aprecieri, istoricul trece în revistă o serie de citate din volumul amintit, scrise chiar de mîna lui Maiorescu. Reproducem cîteva din ele, observînd și ironia discretă ce le însoțește :

„Pentru prieteni, potop de calificative amabile : Pogor «copilăros», Papadopol-Calimah «mincinos», pentru alții «taler cu două fețe», «obraznic-lingușitor», «cățeluș obraznic și stupid» (Păucescu). Pentru d-ra Văcărescu, «face impresia de urîtă și toantă, dar surîde plăcut cînd a uitat ceva» (p. 55). Un altul e «șters, mărginit, dar frumușel», îl poftește la masă (p. 151). Nicolae Hurmuzachi e «plicticosul scai» (p. 154), care trimite o telegramă «impertinent nedelicată» (p. 171). Poetul Petrino e «decăzut și laș»... Fiii lui C. A. Rosetti «smintiți» (p. 180)... Eminescu, la dr. Suțu, pare amicului și ocrotitorului său «dezgustător» și mai ales, «fără nici o atracție». Teodor Rosetti e «fals» (p. 177). A. Beldiman e «mărginit». Valerian Urseanu e «smintit», dar nevasta «remarcabil de gentilă» (p. 249). Al. Ciurcu «îndrăznet și prost individ» (p. 307). Caragiale «violent, grosolan și neutilizabil»" (p. 234), etc.

După o serie de alte citate, Iorga scoate în evidență unele ciudățenii științifice :

„Să-mi fie ertat a nu crede că explicația graiului și idealismului prin «excitarea exploziv de violentă în noua pătură specific omenească a substanței cenușii», de unde și «avariția și pasiunea jocului» nu se va înscrie în analele progresului filosofiei (p. 48; apoi pp. 317-319). Sau «imaginea lui Iuliu Cezar negreșit rătăcește încă în univers» (pp. 52-53 și 55)... Pentru credința permanentă în stafii" (p. 204).

În legătură cu părerile politice ale lui Maiorescu, exprimate în același volum, Iorga subliniază, pe lîngă diferite combinații cu politicienii timpului, manevre și bîrfeli, stăruința autorului de a ne alipi de Tripla Alianță.* Citățm : „se așază alături de cei care caută să împiedice manifestările contra Austro-Ungariei ale Societății «Carpații» (denunț al lui Slavici)... Îndată articolul [...] despre necesitatea «alianței cu Austro-Germania»" (p. 198). „De astă dată mare recunoaștere a importanței (sîc) mele politice" (p. 200). Acel „sîc", de mai sus, aparține tot lui Iorga, care încheie broșura cu concluzia : aceste *„Însemnări"* nu folosesc decît istoriei luptelor noastre politice. Și cu obiectivitatea omului de știință, în privința autorului, adaugă „cetitorul însuși va judeca".

Respectul pentru adevăr e singura ținută admisă pentru toți cei care muncesc pe teren științific. De această obligație morală nimeni nu poate fi scutit. Tot astfel și clasicii marxismului au afirmat, sub diferite forme, puterea invincibilă a adevărului, confirmată de realitate. În lupta lor de a demasca teoriile pseudoștiințifice, răspîndite de simbriașii claselor stăpînitoare în regimul capitalist, clasicii au dovedit falsitatea faptelor invocate de respectivii simbriași, scoțînd în evidență evenimentele intenționat tăinuite de exploatatori. Aceștia din urmă doreau să provoace o confuzie dăunătoare în capacitatea de judecare a maselor populare, spre a le fi mai ușor să justifice pretinsul drept de stăpînire al unui popor de către altul, ca și cel de exploatare a propriului popor.

În mijlocul acestei lupte, teoreticienii clasei muncitoare au declarat că adevărul e cel mai puternic aliat al proletariatului. Denaturarea adevărului, sub orice formă, nu servește niciodată, cîtuși de puțin și în nici o împrejurare, poporului.

Se întîmplă, totuși, chiar și astăzi cîteodată, să se cedeze vechilor procedee, ocolindu-se unele fapte, dacă nu în întregime, cel puțin parțial.

Într-una din cele mai răspîndite reviste literare, a cărei utilitate e recunoscută atît de marele public, cît și în lumea creatorilor în artă, publicîndu-mi-se, în cele mai optime condiții, un articol de amintiri, s-a crezut prudent să se treacă sub tăcere unele însemnări în legătură cu trecutul nostru literar și cu acea persoană care caracteriza, în multe privințe, concepțiile și mentalitatea societății burgheze (e vorba tocmai de Titu Maiorescu).

Desigur, într-un articol cuprinzînd amintirile autorului, se pot găsi, — e și firesc — aprecieri subiective, totdeauna discutabile. Dar faptele reale nu pot fi înlăturate, fără a nu rămîne tributari față de adevăr și într-o și mai largă măsură, față de publicul cititor. De cîtăva vreme, în publicistica noastră, societatea „Junimea" și mentorul ei, Titu Maiorescu, sînt prezentați publicului într-o aureolă pe care n-au avut-o nici pe vremea cînd își desfășurau activitatea în mișcarea noastră literară. Urmarea unei asemenea generoase admirații se arată prin tendința de a se înlătura nu aprecieri, ci fapte reale, menite să apară în lumina tiparului.

Iată pasagiile înlăturate, în care spuneam despre T. Maiorescu : „...cu concepțiile căpătate de fostul elev al institutului de nobili, Terezianum, de la Viena".

Sau, vorbind de scopul scriitorilor grupați în jurul lui B. P. Hasdeu, de a face cunoscute

---

* Se știe că Titu Maiorescu a pledat pînă în ultima clipă și chiar după intrarea României în primul război mondial, pentru alăturarea țării la Tripla Alianță, cum o dovedesc luările sale de poziție atunci cînd se decidea orientarea politică a țării.

publicului operele lor, scriam : „...nu tot astfel s-ar fi putut spune și despre scopul urmărit de conducătorii «Junimii», în frunte cu Maiorescu. Activitatea culturală a junimiștilor avea în vedere, nemărturisit, cîștigarea unui prestigiu — care în parte, a și reușit — pentru atingerea unui scop politic, care s-a lăsat multă vreme așteptat. Gheorghe Panu, inițiatorul unui partid radical în țara noastră, în amintirile lui despre «Junimea», din care făcuse parte în tinerețe, arată limpede dublul joc politic al șefilor «Junimii», fața culturală pentru public și combinațiile politicianiste între șefii ei. Împotriva acestei politici, vădit reacționare, s-a manifestat viguros și Creangă, înainte de a fi introdus ca scriitor, la ședințele conduse de Maiorescu, a cărui admirație pentru spiritualitatea germană a fost deseori ironizată de Hasdeu. Sentimentele germanofile ale lui Maiorescu aveau, de asemenea, un substrat politic. Prin aceasta, gruparea junimistă urmărea să atragă favoarea regelui spre a ajunge la conducerea guvernului, înlăturînd concurența celorlalți politicieni, bineînțeles servind interesele oligarhiei împotriva maselor populare".

Toate aceste fapte, arătate în pasagiile suprimate, sînt însă confirmate de nenumăratele documente ale vremii, ca aprecierile lui Cezar Bolliac în ziarul „Trompeta Carpaților", ale lui Gheorghe Panu în volumul *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, în broșura conferențiarului universitar D. Drăghicescu, *Titu Maiorescu. Schiță de biografie psihosociologică*, în articolul filologului academician Ovid Densușianu, *Parazitism literar*, publicat în revista „Viața nouă", în articolul profesorului universitar D. Caracostea, publicat tot în revista „Viața nouă" intitulat : *Cu prilejul sărbătoririi domnului Maiorescu*, în broșura-recenzie *Încă un volum de „Însemnări"*... a lui N. Iorga, în recentul studiu, *Junimismul* al lui Z. Ornea etc.

O jumătate de secol, pînă la primul război mondial, întreaga opinie publică a țării a cunoscut și urmărit activitatea politică și culturală a Partidului Conservator-Junimist, așa cum se intitula — condus de Petre Carp, Titu Maiorescu și alții, devotați intereselor dinastiei regale ce ne conducea pe atunci, dar fără nici un ecou în masele populare. Teoreticienii, criticii, economiștii aserviți regimului capitalist aveau motive serioase de a ascunde realitățile în fața poporului, spre a-i ține conștiința cît mai adormită.

Dar, în regimul nostru, procedeul e cu totul perimat și de neînțeles.

Totuși, în același articol amintit mai sus, a fost ocolit și următorul pasaj :

„Dar falselor idei junimiste, care se străduiau să rupă din creația literară a unui popor concepțiile sociale și politice, li se opunea chiar realitatea imediată, prin cuprinsul operelor marilor scriitori, atrași în cercul «Junimii» care le da putința să-și facă operele cunoscute, prin lumina tiparului".

Toate aceste fapte, destul de cunoscute, au dat prilej unor largi discuții și atunci și mai în urmă. Ele dovedeau deosebirile de concepții ale acelor clasici scriitori, siliți de împrejurări să facă parte din selecta societate, și directivele stăruitor susținute de Titu Maiorescu. N-ar fi decît să amintim ironiile lui Caragiale, care protesta, pe față, împotriva calificativului de „junimist", ce i se atribuia cîteodată.

Nu e mai puțin adevărat că meritele reale ale unui om, sau grup, nu pot fi anulate de eventualele părți negative ale muncii depuse. Ele apar inevitabil în perspectiva timpului, după o analiză serioasă, de care nu trebuie să ne ferim.

Înlăturarea adevărului nu aduce nici un folos, nici celor care o fac, nici celui în sprijinul căruia se face, căci, implicit, chiar admiratorii „Junimii" recunosc astfel că nu cutează să prezinte publicului de azi, ajuns la un nivel mult mai ridicat, și, mai ales, tineretului, persoana lui Titu Maiorescu, în lumina întregului adevăr, așa cum apare el din faptele și însușirile sale.

Oare o asemenea susținere nu pare mai mult o învinuire ?

Centenar NICOLAE IORGA

ISTORIC AL LUMII BIZANTINE

GHEORGHE ZBUCHEA

Partea cea mai amplă și, poate, cea mai interesantă a activității lui Nicolae Iorga este aceea privind istoria patriei și poporului român pe care, ca nimeni altul pînă la el, a știut s-o descopere din praful arhivelor întregii Europe și, în primul rînd, din documentele răspîndite prin întreaga noastră țară, pe care, plin de iubire și devotament a străbătut-o de nenumărate ori.

Dincolo de aparențe a văzut existența unor forme ce individualizează poporul român, dar, în același timp, îl și integrează în aria comună de civilizație care este sud-estul Europei. Această concepție, conținută încă în primele scrieri ale marelui istoric, că istoria națională și cea universală, mai ales, a acestei părți balcano-dunărene sînt strîns legate, că există o interdependență și intercondiționare reciprocă, a fost una dintre rațiunile majore pentru care N. Iorga s-a oprit adeseori asupra istoriei bizantine (de altfel el a inițiat, în 1924, primul Congres internațional de studii bizantine ținut la București).

O explicație a vocației de bizantinist a lui Nicolae Iorga o găsim în formația însăși a tînărului istoric, trimis cu o bursă la studii, la recomandarea lui A. D. Xenopol, pentru cunoașterea limbilor clasice, cu precădere a celei grecești, instrument indispensabil pentru activitatea sa ulterioară. În primii săi ani de activitate, Nicolae Iorga a parcurs, făcîndu-și ample note ce urmau a-i ajuta fenomenala sa memorie, principalele izvoare narative, hagiografice, diplomatice, relatări de călătorii sau publicații de artă etc. privind istoria Bizanțului. Numeroasele caiete de la Biblioteca Academiei R.S.R. stau mărturie a acestei activități de informare, de cunoaștere nemijlocită a izvoarelor considerată ca fiind fundamentală. Într-o conferință „Ce e Bizanțul", publicată în anul 1939, Iorga spunea: „Pregătit în cea dintîi tinerețe a mea ca medievist occidental, sînt deprins să merg totdeauna la izvoare. Se poate întîmpla din cînd în cînd să neglijez lucruri importante, care au venit pe urmă și atunci cînd am vreme, caut, natural, să văd ceea ce s-a adaus prin cercetările acelora care m-au precedat, așa că sînt totdeauna gata, dacă este o scăpare din vedere, s-o acopăr, dar eu merg totdeauna cu cercetarea izvoarelor. Așa a fost un timp, pe atunci aveam patruzeci de ani mai puțin ca acum, cînd toate izvoarele istoriei bizantine mi-au trecut supt ochi pentru ca să scriu o mică istorie bizantină". Această preocupare de cunoaștere a izvoarelor ne-o arată și un fapt petrecut în 1906. Antrenat într-o mișcare de promovare a limbii și culturii naționale, Nicolae Iorga a fost arestat și între zidurile închisorii Văcărești... și-a luat cu sine o cronică bizantină.

Materialul amănunțit astfel cules, a fost împărțit pe capitole care i-au servit unei istorii a Imperiului bizantin, precum și pentru o privire asupra evoluției literaturii bizantine. În anul 1907 apărea la Londra *The Bizantine Empire*, prima sinteză a lui Nicolae Iorga. Despre aceasta autorul spunea: „M-am pus la lucru, căutînd să prind în cît mai puține pagini ceea ce e mai esențial, dar și mai caracteristic, ceea ce nu înseamnă și mai pitoresc, pentru a măguli pe cititor, din această permanență imperială de peste o mie de ani [...] După concepții proprii, recurgînd necontenit la izvorul contemporan, a ieșit astfel un opuscul în care pe fiece pagină pusesem, curajos, pecetea cugetării mele înseși".

Această lucrare s-a aflat la baza redactării, după aproape trei decenii, a unei noi lucrări: *Istoria vieții bizantine* în trei volume, apărută în 1934. Sinteza a fost precedată de numeroase lucrări privind diferite aspecte ale istoriei bizantine: *Notele unui istoric privitoare la evenimentele din Balcani, Forme bizantine și realități balcanice, Relațiile între Orient și Occident, Există un ev mediu bizantin?, Omul bizantin, Puncte de vedere privind istoria comerțului cu Orientul în evul mediu, Literatura bizantină, Originea și dezvoltarea ideii naționale mai ales în lumea orientală, Creațiunea religioasă a sud-estului european* precum și unele sinteze: *Istoria Imperiului otoman, Incercarea de sinteză a istoriei umanității* etc.

Ideea fundamentală de la care a pornit Iorga a fost că Imperiul bizantin este o sinteză a patru elemente: politic (moștenirea Romei vechi), cultural (elenismul), religios (ortodoxia) și uman (Orientul) ce au determinat o realitate istorică deosebit de importantă. Pornind de la aceste elemente, Iorga s-a preocupat de cauzele adînci ale schimbărilor din viața societății bizantine. Încercarea sa e inegală ca realizare și inconsecventă în ceea ce privește criteriile fundamentale de apreciere a ceea ce numim progres. A văzut „permanențe", dar și schimbări evolutive în cadrul unei forme aparent imuabile.

Concepția aceasta fundamentală privind istoria bizantină, cristalizată în toate lucrările anterioare, este pe larg prezentată în cele trei volume ale *Istoriei vieții bizantine*. Pentru prima dată, Iorga argumenta pe larg criteriile unei noi periodizări a istoriei Bizanțului, periodizare asemănătoare aceleia acceptate astăzi aproape unanim. Lucrarea lui Nicolae Iorga nu este

N. Iorga, împreună cu participanții la Congresul Internațional de studii bizantine (București, 14-20 aprilie 1924) vizitînd biserica Trei Ierarhi din Iași

un manual sau o expunere sistematică a tuturor aspectelor, ci numai a celor pe care autorul le-a considerat semnificative. Pornind de la izvoare, după cum se subliniază încă din titlu, autorul a încercat să adopte punctul de vedere al bizantinilor înșiși, fără ca aceasta să prejudicieze explicarea transformărilor ce s-au produs. N-a urmărit să dea însă o expunere cronologică a istoriei politice, ci să înfățișeze dezvoltarea vieții bizantine în întreaga sa întindere și bogăție, fixată mai ales în tablouri și nu în expuneri seci. Metoda aplicată pornea de la concepția sa că într-o expunere generală trebuie înscrise numai acele fapte care determină mișcarea istorică sau o simbolizează.

Primul volum al lucrării este consacrat genezei și definirii elementelor fundamentale ale Bizanțului. Din acest volum, fragmentele din subcapitolul *Curtea și orașul* (pe care le publicăm pentru prima dată în limba română), alături de întregul capitol din care face parte — *Sinteza bizantină* — expun un tablou viu și nuanțat al primei epoci bizantine. Constantinopolul, acest centru al lumii bizantine, cunoaște un prim moment de înflorire în vremea lui Iustinian (527-565), împărat a cărui domnie e considerată pe bună drep-

tate ca fiind fundamentală pentru întreaga istorie ulterioară a Bizanțului.

În tabloul zugrăvit de Nicolae Iorga există umbre și lumini. Există limite ale înțelegerii adevăratelor forțe motrice, a factorilor fundamentali din evoluția societății, a contradicțiilor de clasă, a rolului autocrației imperiale, a rolului religiei și bisericii. În ansamblu însă, acest capitol de istorie bizantină încearcă să umanizeze istoria, să ne prezinte viața zilnică a oamenilor.

Nicolae Iorga urmărește și celelalte epoci ale istoriei Bizanțului. În volumul II este prezentată istoria epocii de mijloc, subliniindu-se, pe bună dreptate, de către autor, importanța perioadei iconoclaste mai întîi și apoi aceea a împăraților macedoneni drept momente culminante ale înfloririi statului bizantin. În cel de-al III-lea volum, Iorga arată decăderea și apoi dispariția prin catastrofă a Bizanțului, ca formă politică de organizare a statului.

Cea de-a doua lucrare a lui Nicolae Iorga pe care o prezentăm, *Bizanț după Bizanț*, este esențială pentru cunoașterea și înțelegerea istoriei, unitare și diferite în același timp, a sud-estului european după 1453. N. Iorga a considerat că sinteza bizantină avîndu-și rădăcinile profunde în antichitatea clasică, a supraviețuit, sub diferite forme pînă în sec. XIX, dispariției organizației de stat bizantine. Ideea ca atare apare pentru prima dată mai pe larg în a sa *Istorie a Imperiului otoman* în cinci volume, publicată la Gotha în anii 1908-1913. O teoretizare a acestei idei a încercat-o în comunicarea ținută la Congresul de istorie de la Londra din anul 1913: „Supraviețuirea bizantină în Țările Române".

Marele istoric afirmă că la 1453 s-au prăbușit doar formele politice de organizare ale statului bizantin și că principalele elemente ale sintezei bizantine au fost preluate și continuate în cadrul Imperiului otoman ai cărui împărați sînt continuatori direcți ai basileilor bizantini. Supraviețuirea bizantină a fost urmărită pe diverse planuri. Aceeași preocupare este caracteristică pentru o altă lucrare a lui Nicolae Iorga *Istoria statelor balcanice în epoca modernă* apărută în mai multe ediții după primul război mondial, cuprinzînd relatarea istoriei balcanice între anii 1453-1914.

Doi mari bizantinologi: Charles Diehl și Nicolae Iorga

Un prim eseu de mari proporții l-a constituit *Caracterul comun al instituțiilor sud-est europene* (Paris, 1929).

Iorga pune, astfel, în circulație internațională termenul de *Bizanț după Bizanț* în lucrarea cu același titlu apărută în 1935, spre a desemna un fenomen complex petrecut între 1453 și începutul sec. XIX, cînd apare grecitatea modernă. Bizanțul nu numai că supraviețuiește dar și continuă acțiunea sa, amplificînd-o chiar uneori, idee expusă sintetic în „prefața" volumului amintit, reprodusă în numărul de față al revistei „Magazin istoric". Utilizarea știrilor celor mai diferite, date nu numai de izvoarele narative sau documentare, ci și de etnografie, lingvistică și toponimie, psihologie socială, literatură și artă, precum și de cercetările moderne îi permit lui Iorga să urmărească atît istoria fiecărei țări în parte, cît și elementele comune asemănătoare în întregul sud-est european. În cadrul acestei lucrări, un loc deosebit îl ocupă prezentarea aportului românilor pe plan politic, dar mai ales pe plan cultural, în această parte a lumii. Și astfel, poate cel mai important merit al cărții este încadrarea istoriei naționale, în întregime, în circuitul istoriei universale.

Centenar NICOLAE IORGA

BIZANȚUL: CURTEA ȘI ORAȘUL

NICOLAE IORGA

La începutul sec. VI, în care se pregătește opera de creație a lui Iustinian, poate fi schițat tabloul Constantinopolului și al Curții acestei lumi întregi care se veselește și se agită în „orașul imperial", în cartierele negustorești și în suburbii, adunînd împreună tot ce este mai disparat în omenirea civilizată și barbară.

O societate trăind pe un antagonism continuu...

De la prima privire dai de un caracter asiatic : cappadocieni, lycaonieni și alții se întîlnesc cu armeni veniți din provincia bizantină sau din acea parte a patriei lor care era supusă perșilor. Ei formează o colonie numeroasă. Aici a putut fi văzut Tzathios sau Ztathios, fiul regelui lazilor venit să se boteze și să se însoare cu o doamnă, Valeriana [...]. Un rege al suanilor caucazieni a fost trimis mai tîrziu în Capitală de către Roman, magistrul miliției, fiul lui Anagaste. Marele șef arab Alamundur se va arăta și el aici cu daruri. Mai este fără îndoială și un mare număr de evrei, care intră în această epocă de altminteri într-o proporție apreciabilă în populația marilor orașe...

În afară de orașul propriu-zis, stăpînindu-l și dominîndu-l, se ridică orașul imperial care era despărțit de el, și care crescuse în mod monstruos, urmînd în aceasta exemplul celorlalte mari orașe din răsărit. Maiestatea împăratului — care, potrivit cu obiceiul acestei lumi orientale se manifesta vizibil doar în cursul marilor sărbători și ceremonii ale statului, bisericii și armatei, în mijlocul lăncilor și al scuturilor, al arcurilor, al steagurilor decorate cu acvila și cu semnul crucii, al prapurelor cu chipurile sfinților — stătea în mod obișnuit ascunsă în palatul împărătesc bogat în marmore, în aur și în fildeș, ca un sfînt în racla sa.

Aflăm aici pecetea însăși a acestei societăți bizantine trăind pe un antagonism continuu. A fost adesea înfățișată strălucirea, maiestatea împăratului [...]

Un protocol fixat cu strictețe reglementează tot ce privește raporturile cu el. O lume întreagă de demnitari îl înconjoară, și funcționarii, pînă la ultimul „pagare" sînt nenumărați. Este un adevărat zeu îngenuncheat Zeului biruințelor, căruia îi sacrifică tezaurele sale. Dar îndată ce se amestecă cu poporul, el se confundă cu masa. Avea pe lîngă sine pe împărăteasă, soția sa, amestecată în toate treburile pe care ar fi putut să le conducă și ea de altminteri, așa cum făcuse Pulcheria însăși ; exercitînd o mare autoritate publică și bucurîndu-se de o vastă influență tainică, avîndu-și o politică a sa și proiecte proprii, ea era încununată de aceeași aureolă a sfinților ca și soțul ei socotit sacru [...]

În jurul acestor stăpîni prin mila lui Dumnezeu, pe care ei îl reprezintă, se agită neîncetat, ca la seleucizii din Siria, o lume întreagă de înalți funcționari, de soldați, de favoriți, de intriganți. Se văd aici în fiecare zi comiții titulari, cei care mai sînt numiți și acum chestori, membrii acestui senat care nu mai au decît atribuții judiciare, și cîteva alte rămășițe puțin cam ridicole ale trecutului republican care mai supraviețuiește aici, dar mult mai puțin ca la Roma, din pămîntul căreia a răsărit odinioară.

Dacă acești demnitari au vreo influență, ei și-o datoresc lor înșiși faptului că sînt bogați, că au sute, ba chiar mii de luptători, după moda germanilor, de credincioși care în loc de a se numi „oamenii" lor (**ses leudes**), cum se obișnuiește în tabere și la curțile regilor și ducilor barbari, iau numele elenice de dorifori, „purtători de lance" și de **hyperaspistes**, purtători de scuturi, scutieri.

Oferim cititorilor noștri fragmente din două lucrări ale marelui cărturar dedicate evocării Bizanțului : *Histoire de la vie Byzantine* și *Byzance après Byzance*, scrise în limba franceză. Ele vor apare, pentru prima dată în limba română sub egida Editurii Enciclopedice Române în traducerea Mariei Holban *(Histoire de la vie Byzantine)* și a Lilianei Iorga Pippidi *(Byzance après Byzance)*.

Subtitlurile aparțin redacției.

Ei nu se impun deci ca magistrați, ci ca „arhonți", ca gentilomi și „baroni" de modă nouă. Printre ei mai este încă și un foarte mare număr de vechi romani, de rasă italică sau balcanică.

Soldații și ofițerii așa-ziselor „scholae", suita orientală a împăratului, trupele care păzesc orașul, șefii armatei, magistrii, comandanții Orientului, ai Constantinopolului, ai gărzii se grupează într-o altă categorie... Nu trebuie să fie uitați nici străinii care nu au funcții sau comandă militară în imperiu : de la soli ai principilor indieni, care intră în circ purtați pe elefanți, pentru a vizita „poporul roman" sau „hermichioni, ultimul popor barbar din preajma Oceanului" și pînă la emisarul lui „Askel, regele turcilor din Altai" cu care succesorul lui Iustinian, Iustin II, avea raporturi strînse, mergînd chiar pînă la propuneri de alianță.

Vedem ambasadori supuși unei supravegheri de aproape, ca niște prizonieri, care așteaptă luni de zile rezultatul propunerilor lor, și oameni din stepele Asiei care nu știu nici să citească și nici să scrie și își expun oral mesagiile învățate pe dinafară, satrapi fastuoși ai Persiei purtînd diademe de aur și podoabe de mărgăritare și de pietre scumpe : ei sînt cei mai bine tratați, pentru că „regele" lor este puternic. Iustinian întreține la Curtea lui pe un persan care pretindea că este Kobad, Kavad, moștenitorul tronului din țara sa. Cîteva zile după aceea, vine rîndul mîndrilor soli ai vreunui rege got, gepid sau longobard sau acela al slavilor [...], cu vorbirea domoală și privirea nesigură, acela al francilor, al galilor, care înțeleg să nu cedeze întîietatea nimănui, sau cei ai anglosaxonului, care sub egida regelui franc vin din regiunile pe care învățații din Bizanț le situează lîngă fabuloasa Thule. Trebuie ținut seama și de acei prinți atrași la curtea împăratului prin făgăduieli și recompense, prin pensiuni și demnități, de „patricii", de comiți (**comites**), de consuli, care erau pentru diplomația romană a Orientului asemenea „marilor cordoane" în acțiunea de cîștigare și acaparare a inamicului [...]

În sfîrșit, din toate provinciile invadate de dușmani, în care se aflau componenți ai elementului roman care nu se putea împăca cu acest fapt, soseau daruri sau transfugi care veneau să implore îndurarea împăratului, sau să-i supună planuri de cuceriri, proiecte de revendicări sau de răzbunări, sau veneau episcopi, membri ai clerului, ca trimișii papii Ioan, sau chiar papa Virgiliu însuși, precum și nobili romani și retori compromiși.

Împăratul se pleca în fața acestei biserici pe care o controla și pe care a sfîrșit prin a o încorpora, deși Marcian ar fi vrut să urmeze pe jos pe patriarhul său purtat în lectică.

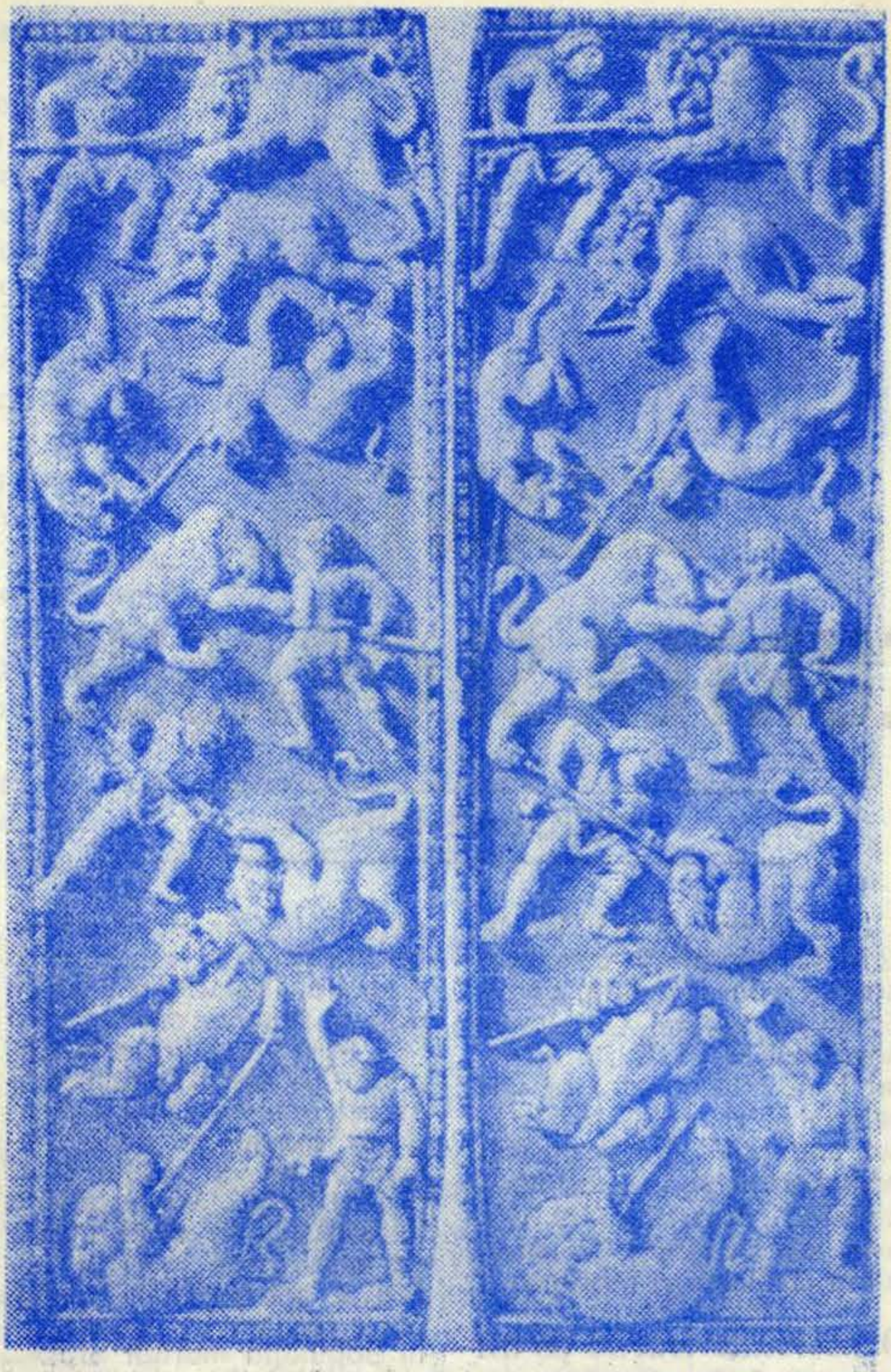

Triptic din ivoriu cu scene de circ (sec. V)

Marea epocă a „Melozilor"

Un pasaj din Procopie ni-l înfățișează pe bătrînul Ius-

tinian închizîndu-se într-o încăpere a imensului său palat, spre a se ocupa pînă tîrziu noaptea să elucideze în sensul său, împreună cu un cenaclu de episcopi și ei foarte bătrîni, „dogmele creștine"...

Cele două lumi, Curtea și orașul, se întîlneau la armată, fără îndoială, dar și la Constantinopol, chiar în biserică și la reprezentațiile circului.

Cultul pastoral din primele timpuri, de o admirabilă simplitate, pătruns de un mare dispreț pentru forme, devenind o religie slobodă, o religie favorizată, o religie de stat, îmbrăcase în Orient haina bizantină. O muzică savantă răsuna sub bolțile bisericii aurite, clădită după regulile unei arte noi [...]

Literatura poetică își unea cadențele sale iscusite, strălucirea notelor sale rare, cu o muzică ce ajunsese în sfîrșit să se formeze. Este acum marea epocă a „melozilor", a căror poezie admirabilă ritmată depinde de fapt de combinațiile muzicale în care mai ales excelau acești artiști și după care trebuie să fie judecate operele lor, și nu după calitățile literare.

A fost subliniată vioiciunea dialogurilor intercalate care îl amintesc pe acela cu totul încîntător dintre Adam și Eva la începutul poeziei franceze. Dar la fiecare pas te izbești de dificultățile unui vocabular care este în mare parte — oricît s-ar vorbi de „simplitatea" lui — o reînviere arheolcgică mai puțin potrivită pentru înveșmîntarea anumitor efecte ale inspirației. Ar trebui, pentru a le putea simți frumusețea, ca în cadrul de aur și de lumină al unei biserici bizantine din acest veac al șaselea, să ascultăm cum se desfășoară șirul invocațiilor topite în muzica măreață a cîntăreților bizantini, și nu să privim la o pagină cu rîndurile numerotate cu grijă ale unui text stabilit definitiv cu toată acribia filologică...

Jocurile circului și jocurile politice

Dar circul continuă să trăiască stimulînd setea de sînge, ideea de voluptate sălbatică, instinctele crude ale unei populații căreia creștinismul nu-i făcuse un alt suflet. Regii goți ai Italiei pînă la ultimul s-au plecat, în ciuda scrupulelor bisericii, la această plăcere josnică a supușilor lor. Tot astfel au făcut bineînțeles și împărații bizantini, care moșteniseră de la Cezarii din Roma obligația de a oferi jocuri de circ (**circenses**). Trebuie spus totuși că foarte curînd cursele de cai au ajuns să fie principalul divertisment al circului.

Nu mai exista viață politică de nici un fel. „Nu poți să cunoști intențiile împăratului dacă nu le dezvăluie el însuși", oftează Procopie, acest retor care citise istoria și se hrănise cu filozofia cea bună. Cum nu se mai scriau decît panegirice, imnuri, cronici oficiale, și cum pamfletele răzbunătoare nu puteau avea decît o circulație foarte restrînsă, cum totuși locuiesc cinci sute de mii de suflete într-un oraș în care își are reședința un împărat, unde nu mai contenesc călătorii, unde sosesc știri din toată lumea, din acea îndepărtată Thule pînă la izvoarele Nilului, este lucru firesc ca să fie discuții, disensiuni și partide. Dacă Constantinopolul ar fi avut o populație omogenă, dacă cel puțin locuitorii săi ar fi vorbit cu toții aceeași limbă, în loc să mai fi dăinuit în respectiva epocă locuitori care să se exprime în trei sau patru limbi (grecește, latinește, limbi barbare și limbi asiatice), aceste partide ar fi putut fi literare sau „filosofice" pentru cei capabili de a se interesa de problemele spiritului. Dar astfel cum se înfățișa acest oraș mondial, această Cosmopolis a Bosforului în vremea lui Anastase și a lui Iustinian, nu puteau exista partide decît legate de persoane sau de jocurile circului.

Dacă așa cum s-a spus, pot fi găsite clientele pentru „arhonți", dacă existau unele pentru clerici, care ambiționau să ajungă patriarhi și episcopi, dacă existau pentru rudele împăratului sau pentru generalii victorioși, pentru seducătorii frumoși de la Curte sau pentru cei umblînd cu șiretlicuri prin birouri și anticamere, care voiau să ajungă la putere, ba chiar la puterea supremă, se mai găsesc clientele și pentru celebritățile circului, dansatori, dansatoare, mimi, atleți, ucigași de ființe omenești...

In fond, se făceau și se desfăceau fără încetare alianțe și grupări în jurul acestor puncte fixe care erau ambiția unui personaj și „casa" sa de clienți. Lucrul era natural într-o societate orientală cu pasiuni violente, fără nici o instrucțiune — întrucît școlile retorilor și gramaticilor nu erau decît pentru cei privilegiați — într-o lume fără nici o cunoaștere reală a treburilor statului lăsate pe seama împăratului, fără nici o conștiință a legilor de care se ocupau specialiștii, fără să se fi creat încă vreo legătură de rasă, de civilizație, de trecut comun [...]

Hipodromul Capitalei era un imens edificiu, bogat împodobit cu statui, unde roiau în zilele cu curse toți locuitorii, la a căror desfătare părea că prezida însuși împăratul, pe jețul său de marmoră, avînd pe cap coroana, în afară de cazul vreunui doliu pentru vreo nenorocire publică.

Roma își avusese și ea jocurile de circ, dar nu și aceste partide care le corespund [...]

Verzi și albaștri

Sub Teodosie II, care introdusese schimbări în circ, au avut loc demonstrații cu strigăte de „Fiecăruia ce i se cuvine" scoase de nemulțumiți. După un nou tumult datorat verzilor, Teodosie II a oprit pe partizanii lor de la orice funcții publice timp de trei ani. Zenon, căruia îi plăcea să se arate la circ,

era pentru verzi, și fratele său Longin îl secunda acolo cu plăcere. Anastase, sub care a avut loc la Antiohia o mare revoltă a acelorași verzi, care au îndrăznit să spînzure pe unul din ofițerii trimiși pentru a-i pedepsi, a căutat să împace acest partid cu cel rival al albaștrilor, declarîndu-se pentru culoarea roșie. Cei dintîi au sfîrșit prin a se lega de împăratul însuși care ordonase arestarea unor revoltați : o piatră l-a lovit pe Anastase și edificiile publice au fost incendiate, manifestare tradițională a răzbunării populare în răsărit...

Sub Iustin facțiunea albaștrilor ajunsese să joace rolul politic cel mai important. Bătrînul soldat a fost aspru cu autorii tulburărilor pe care i-a osîndit la moarte. Cei „puternici" ca de obicei arătau interes pentru aceste mișcări. Procopie, vorbind de moartea tînărului Germanos, ruda lui Iustinian, menționează că „nu s-a amestecat niciodată în funcțiunile circului la Bizanț, deși mulți, chiar dintre cei puternici au căzut în această greșeală".

Cursele de care au eliminat treptat celelalte divertismente. Se încheiau pariuri pentru vizitii și caii cunoscuți pe nume, așa cum se pariază astăzi pentru caii de curse și pentru jochei. Formele magice pentru asigurarea victoriei erau înscrise pe tablete de plumb ; circulau epigrame, strigătele de îmboldire, de încurajare, de triumf străpungeau văzduhul... Mari interese erau angajate în aceste întreceri și asistenții fremătau de nerăbdare și de sete de cîștig. Tineri desuchiați se instalau cu de la sine putere în primele rînduri de spectatori, aducînd parcă prin unele trăsături cu lumea interlopă pariziană de „souteneurs" și de certăreți cuțitari. Grupul tinerilor de bani gata din capitală, în haine de o eleganță strigătoare, se amesteca bucuros cu această plebe fără frîu. Împreună cu ceilalți, ei adorau pe marii „sportivi", pe vizitiii eroici, pe acei **aurigae** tot atît de iubiți și prețuiți ca învingătorii luptelor cu tauri din Spania. Sînt citați : Constantin „care a biruit pe Azotios, Byzas și Antes", Profir care i-a înfrînt de asemenea. Li se ridicau statui. „Fiecare oraș", declară Procopie, indignat de această patimă sălbatică pentru hazard, „își are în clasele sale populare partidele verzilor și albaștrilor". El lămurește că aceste partide sînt foarte vechi. Fiecare considera că este o datorie de onoare a se recunoaște ca aparținînd „albaștrilor" sau „verzilor", la teatru ca și aiurea. Oamenii se luau la ceartă în timpul curselor și se încăierau în cîrciumi și pe străzi. A mai rămas cîte ceva din aceste obiceiuri în anumite orașe ale Italiei care au trăit multă vreme sub dominația bizantină [...].

Aceste facțiuni de circ au ajuns astfel treptat să fie mari partide populare, cu același fel de legături și de influențe ca ale grupărilor din țările cu un constituționalism impur. Ele alcătuiau adevărate **maffii**, un fel de **Tamany-halls**, cu pretenția de a reglementa totul după interesele lor și a tulbura totul după capriciile lor. Cînd evreii și samaritenii s-au încăierat cu înverșunare la Cezareea, s-a spus despre ei că s-au purtat ca verzii și albaștrii. Noi recunoaștem în aceste „demagorii" nu poporul, în sensul complet și bun al cuvîntului, ci pe cei care își asumau dreptul de a vorbi în numele său, în aceste interpelări repetate, în aceste cereri imperioase, în aceste glume familiare pe care Constantin Porfirogenetul le-a introdus mai apoi în cartea sa *Despre ceremonii* [...]

Fecioara, Hristos, împăratul, măgarul, prefectul pretoriului, chestorul, funcționarii hrăpăreți erau confundați cu toții împreună, în urletele acestor oameni pătimași și fără rușine, a acestor mulțimi certărețe, aidoma acelora de la Atena din vremea lui Aristofan [...].

Iustinian a ținut cu albaștrii pînă la capăt ; și cînd s-a produs tumultul din 561, succesorul său a făcut cunoscut celor din acest partid că „împăratul lor a murit", iar verzilor că Iustinian — adică cel care știuse să-i pedepsească —, „era viu pentru ei". Trebuie subliniat că aceasta a fost ultima revoltă în numele partidelor din circ. Dar vechiul loc își mai păstra însă importanța sa, măcar că nu mai erau acolo nici temple, nici tribune politice. Societatea cea bună, măririle de orice categorie, se întîlneau aici în fiecare zi sub porticurile Augusteionului. Fiecare își etala bogăția, ifosul, numărul credincioșilor săi. Belizarie, după ultima sa reîntoarcere din Italia, își făcea apariția aici ca cel mai puternic șef al unei armate personale ; el era întotdeauna cel mai respectat dintre ofițeri și magistrați.

Adesea puteau fi văzuți, sub porticurile unde negustorii de cărți își expuneau spre vînzare manuscrisele, în fața reședinței imperiale, oameni din popor fără nici o instrucțiune purtînd discuții asupra problemelor celor mai neînțelese ale teologiei cu călugări greci sau sirieni locuind în noile mănăstiri din Constantinopol, sau cu predicatori ambulanți, adevărați „dervișI" creștini [...].

Discuțiile ajungeau adesea la un diapazon violent, căci printre magiștrii de sub cerul liber erau uneori și sfinți vagabonzi dintre aceia obsedați de viziuni și capabili a săvîrși minuni, care veneau pentru a striga adevărul în fața împăratului însuși, fie chiar cu prețul muceniciei. Falși savanți patronau, fluturînd manuscrise și epistole de origine îndepărtată.

Tonul se menținea același fără deosebire de cel de la jocurile de noroc, și spectatorii erau absolut aceiași ca cei ce admirau cu plăcere talentele cîinelui savant orb, în stare de a deosebi pe oamenii buni de cei răi, și care datorită acestui fapt și-a și aflat un loc în cronici. Puțin lipsea să nu se ajungă la bătaie : astfel putea să izbucnească o răzmeriță [...].

Nu o dată biserica patriarhală a fost profanată de

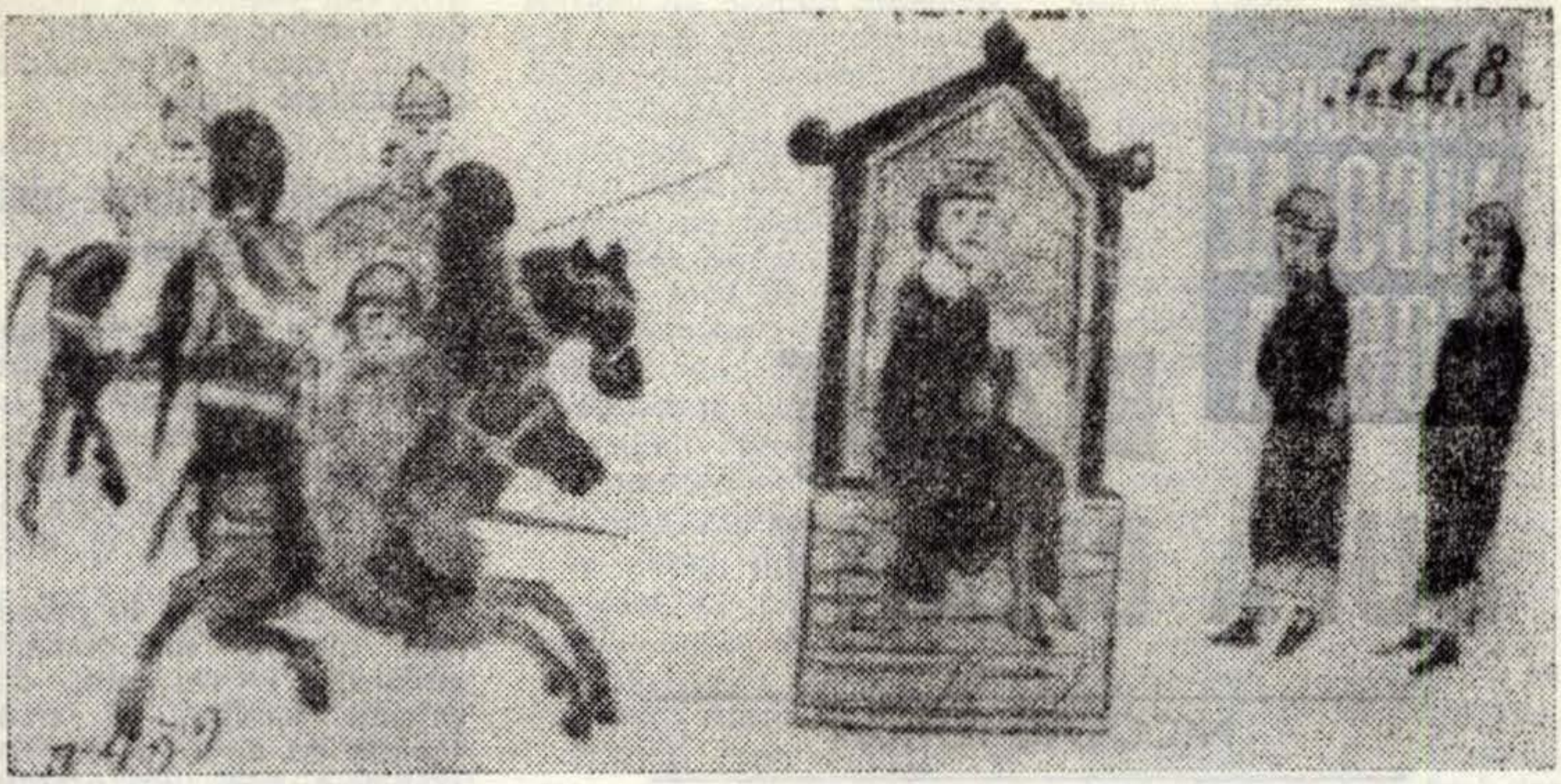

Solii oraşelor de la Dunăre primiţi de împăratul Ioan Ţimisches (manuscrisul cronicii lui Skilitzes)

partide religioase care căutau să se excludă reciproc [...] Se întîlnesc procesiuni cîntînd una imnul ortodox şi alta imnul celălalt, şi se încaieră, se aprind incendii în învălmăşeala nelegiuită în care oamenii se ucid unii pe alţii în numele unui Hristos. Pe ici, pe colo auzi cum este proclamat numele unui nou împărat [...]. Iustin şi Iustinian au meritul de a fi pus capăt acestor tulburări neîncetate provocate de discuţiile asupra dogmei. Apare totuşi la intelectuali oarecare dispreţ pentru aceşti tîlcuitori naivi şi violenţi ai dogmelor. „Este mai bine deci ca eu să tac — scrie Procopie — decît să-mi arăt neştiinţa în aceste materii venerate [...]".

Alteori, lipsa de alimente era imboldul care punea masele în mişcare. Împăratul era dator să distribuie în capitala sa, ca şi în anumite alte metropole din răsărit, grîu, vin, slănină, orz. Nişte vase, a căror încărcătură şi durată a transportului erau atent socotite, aduceau alimentele fără de care nu putea fi ordine la Constantinopol, căci plebea, cînd era stingherită în obiceiurile sale de a trăi bine, dărîma palatul prefectului răspunzător cu alimentaţia şi-i striga în faţa împăratului, chiar în prezenţa ambasadorilor străini: „Stăpîne, dă-ne belşugul nostru. (Domine, da nobis abundanciam)".

Cînd zvonul neadevărat al morţii lui Iustinian s-a răspîndit la Constantinopol, în 553, brutăriile au fost devastate în trei ore, şi negustorii şi-au ţinut prăvăliile închise pînă ce o iluminaţie generală poruncită de prefect a vestit poporului că împăratul este în viaţă.

Portretul în mozaic al lui Alexie I Comnen, fiul împăratului Ioan II Comnen (pe la 1120)

Centenar NICOLAE IORGA

BIZANȚ DUPĂ BIZANȚ

NICOLAE IORGA

Bizanțul, cu tot ce reprezenta el — nu ca autoritate a unei dinastii, sau ca superioritate a unei clase conducătoare care, acestea, puteau pieri într-o catastrofă, fără ca organismul bizantin, închegat pe încetul în decursul veacurilor, să se fi resimțit neapărat, dar ca un complex de instituții, ca sistem politic, ca formație religioasă, ca tip de civilizație, cuprinzînd moștenirea intelectuală elenică, dreptul roman, religia ortodoxă și tot ceea ce provoca și întreținea el în materie de artă —, nu a dispărut, nu putea să dispară, o dată cu căderea pe rînd, în veacul XV, al celor trei capitale ale sale Constantinopolul, Mistra și Trapezuntul.

Nestrămutata continuitate bizantină

N-au fost deci turcii otomani cei care ar fi dus cu dînșii forme noi de viață [...] - cei care ar fi clădit peste ruine, spulberînd și ultimele rămășițe, ci fără îndoială imperiul, cu tot ce păstrase ca amintiri, mijloace și indestructibil ideal, este acela care, de la o zi la alta i-a transformat pe cei veniți din Brusa și din Adrianopol să se statornicească pe locul acesta nesfîrșit de ispititor, în stare să folosească și să stoarcă pe rînd toate rasele.

A lua aminte la datele acestea ale cuceririi, care pornesc de la 1453, este fără îndoială o necesitate de expunere la care, din diferite motive, sîntem siliți a ne supune, dar a părăsi ceea ce fusese împărătește bizantin, îndată după scenele sîngeroase ale unei invazii al cărei ritm a fost fulgerător, ar fi o greșeală, și ea ar contribui să falsifice istoria imenselor regiuni asupra cărora s-a întins stăpînirea lui Mahomed II și a nepotului său Selim, cuceritorul Asiei și al Egiptului.

Bizanțul, adică ceea ce forma, pe lîngă aparențe, însăși esența lui, nu numai că s-a păstrat pînă la o epocă pe care vom căuta să o precizăm, dar el și-a continuat acțiunea milenară — pe care am mai indicat-o într-o conferință la Barcelona —, prin care această unitate politică și culturală, veșnic în mers, își apropia de la sine, avînd aerul că nu se preschimbă, tot ce intra în cercul său de acțiune, atît de întins. Astfel, după transformarea, în multe privințe numai aparentă, de la 1453, el își va anexa forme de civilizație, care-i veneau din lumea gotică a Transilvaniei și a Poloniei, prin Moldova românească și tot ce, pe diferite căi, îi va transmite Apusul, în epoca Renașterii. Multe lucruri noi vor ieși astfel la suprafață, dar în adînc nu va rămîne, totuși, decît nestrămutata continuitate bizantină.

Refugiații Coblentz-ului bizantin

Pentru a expune fenomenul acesta, care e unul dintre cele mai atrăgătoare ale istoriei întregi, trebuie stabilite capitole de cronologie și de geografie, pe care Bizanțul le străbate în evoluția sa.

Ceea ce atrage în primul rînd atenția sînt oamenii emigrației — cei care, din pricina turcilor, și chiar înainte de apariția lor, ca stăpîni ai unei lumi grecești care se clatină sub atacuri veșnic reînnoite —, au plecat în Apus, de la Veneția la Paris, mai tîrziu la Genova și în diferite regiuni ale Germaniei. Aceștia sînt considerați, de obicei, numai din punctul de vedere al influenței lor, adesea îndoielnice, asupra Renașterii occidentale, ca dascăli, editori și comentatori de texte, deseori gramatici. Dar ei erau în același timp reprezentanții unui ideal care s-a păstrat destul de multă vreme, ceva mai multă chiar după prima generație, care a făcut loc unei alte categorii de pribegi — putînd da geniul fostului zugrav de icoane din Creta, Theotokopulos, devenit la Toledo celebrul „El Greco" —, sau chiar modești caligrafi, unii dintre dînșii fiindu-ne cunoscuți, ori aventurieri, gata să accepte orice crez religios, să deprindă obiceiurile oricărei curți și a oricărei tabere pentru ca dintr-un singur salt să pună piciorul pe tronul care părea să se ofere ambiției lor, cum a fost grecul luteran și socinian, fostul student în medicină de la Montpellier, de Marchetti „marchizul" și „despotul" Iacob Basilikos, [Despot-Vodă — **n.r.**] care va domni cîțiva ani în Moldova.

Sînt refugiații Coblentz-ului bizantin, stabiliți mai ales în Italia, și scrierile lor sînt inspirate deseori de ideea unei revanșe, cu ne-

putință de realizat, dar care va înflăcăra multe din spiritele cele mai distinse și cele mai nobile ale Europei apusene, pînă după începutul unui veac XVI, orientat mai cu seamă către capriciul tuturor aventurilor.

Restabilirea unui Scaun în decădere

Dar în urma lor rămăsese Constantinopolul, acest oraș în care se cuprindea o lume, și care nu numai o dată, în vreme ce totul se prăbușea în jurul ei, a îngăduit imperiului să reziste pentru moment și să se refacă pe urmă. Vom vedea cum acest Stambul al stăpînitorilor turci, care nu se pricepură măcar să-i găsească un adevărat nume nou, departe de a cădea în părăsire după scenele sîngeroase din luna mai 1453, fu mărit, repopulat, adînc iubit și păstrat cu grijă de toate nevoile și de toate pasiunile sale, de către basileii de origine otomană. Un întreg capitol din acest *Bizanț după Bizanț* trebuie să fie închinat acestui mare factor de istorie, care — chiar după un nou val de asiatici, pe care-i cunoștea, de altfel, oricare i-ar fi fost religia, încă de la originile sale — avea un suflet, și acesta, în fond, rămîne neschimbat, începînd de la freamătul Nikei, sub domnia împăratului preacreștin Iustinian, pînă la manifestațiile plebei, chiar ale plebei creștine, pe piața Atmeidanului, unde vîltoarea răscoalei ridica praful unei milenare istorii.

Dar în orașul acesta cu mai multe compartimente rivale, și care ar fi ajuns chiar fățiș dușmane, fără mîna sigură a monarhului păstrător al păcii, ca odinioară împărații adevăratei Rome, se afla un cartier în care s-a conservat una din cele mai puternice autorități la care să se fi supus spiritul uman de-a lungul civilizațiilor succesive, și anume Patriarhia ecumenică a Bisericii ortodoxe. Mahomed II, care nu dorea să se amestece în felul de viață al unei populații care nu-i procura soldați, ci foarte deseori sfătuitori, prin lepădare de lege, restabilise un Scaun în decădere, după lunga ceartă din jurul unirii cu cealaltă Romă. El se interesă de cel pe care-l socotea drept patriarhul său și acesta — tot trecînd dintr-o reședință într-alta [...] - Ecumenicul ajunsese a se substitui imperiului dispărut, folosindu-se de imperiul existent. Un curent de unire a tuturor bisericilor pînă la Cairo și Moscova, pînă la Veneția, în Creta, la Ancona se produse în secolul XVI, și s-a crezut o vreme că moștenirea lui Constantin cel Mare, a lui Iustinian și a Comnenilor va trece asupra celui care avea o curte asemenea cu aceea a vechilor împărați și care, pe veșmîntul său de aspră lînă neagră, purta vulturul împărătesc.

Mistra — Peloponez, o aripă din palatul Paleologilor (veacul XIV)

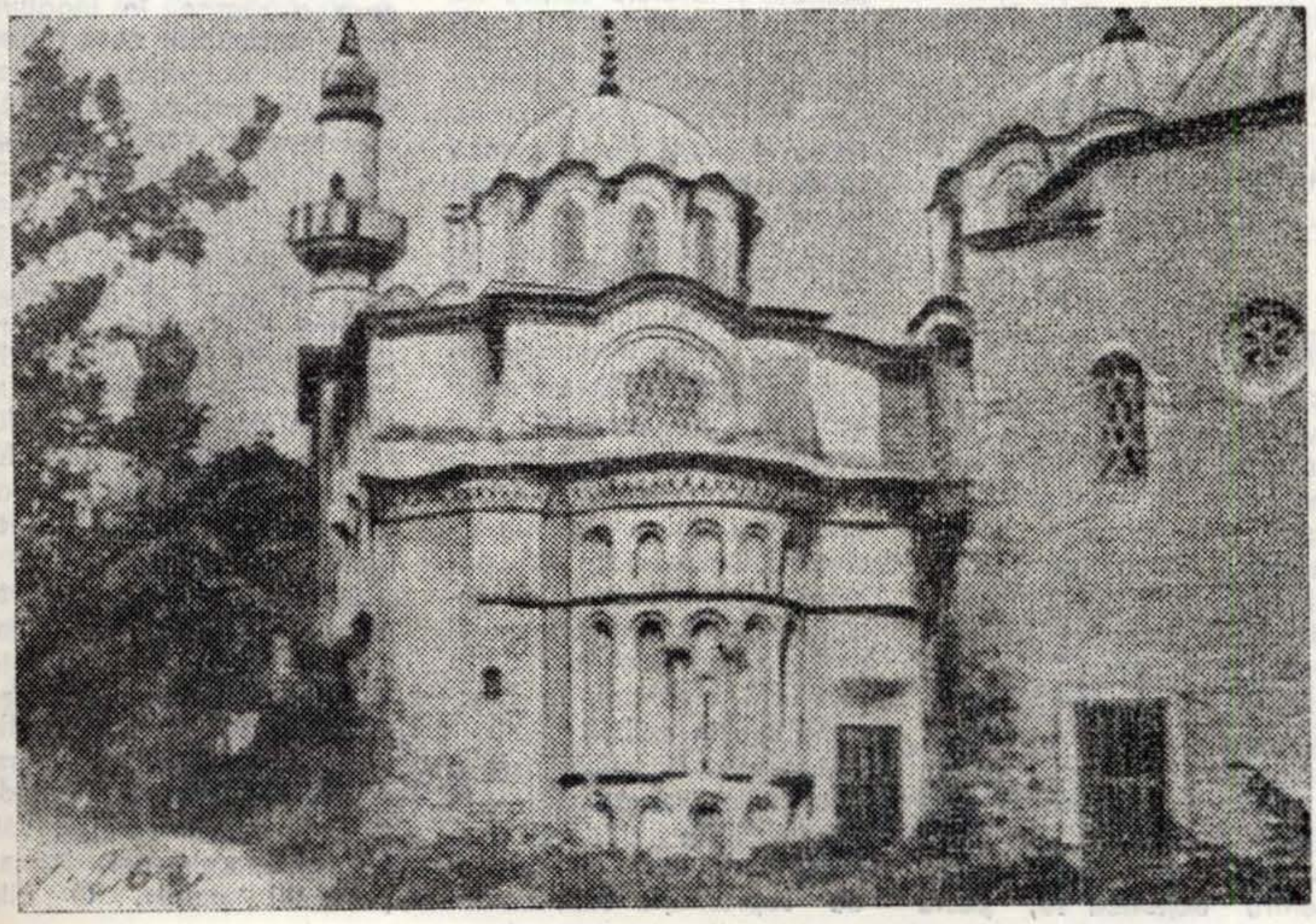

Dar iată că prin negoț, prin luarea în arendă pînă și a veniturilor Împărăției otomane, aristocrația bizantină care, pentru a se feri de trecerea la Islam, se ținuse o vreme ascunsă cu prudență, se ridică din nou și, îndrituindu-se de marele nume pe care le poartă acești „arhonți", înțelege să capete prin Biserică, dar și pe deasupra Bisericii, conducerea supremă a treburilor. Prin toleranța unui Selim II, primul sultan al decadenței turcești, va fi, în cursul aceluiași veac XVI, epoca unui Mihai Cantacuzino, iscusitul și trufașul om de afaceri pe care unul din viziri îl poreclise „fiul Satanei".

Însă catastrofele celui care avea pe sigiliu vulturul bicefal al predecesorilor săi împărătești dovedește îndeajuns primejdia legată de o asemenea situație, chiar atunci cînd „stîlpul", „nădejdea" grecilor se bucura de prietenia bine plătită a unui atotputernic vizir. Un ordin secret, smuls stăpînului, putea să lege frînghia de gît aceluia care sfidase pînă atunci toate amenințările și toate uneltirile. Bizanțul nemuritor, învins pe terenul acesta, află îndată un altul pentru marile sale ambiții și pentru nemărginita sa autoritate.

Adevărații succesori ai împăraților

Dacă Georgia, Ivirul, se amestecă foarte puțin în viața generală a împărăției, dacă creștinismul său, discutabil din punct de vedere ortodox, se mărginește la o viață locală, continuînd de fapt sub această formă modestă și nesigură, în fața Islamului cotropitor, ceea ce fusese odinioară imperiul „marilor Comneni" la Trapezunt ; dacă Marele duce al Moscovei, cu toată căsătoria bizantină pe care nu o căutase și pe care nu a știut-o exploata în folosul puterii sale, în interior, pentru acțiunea sa, peste hotare, se mărginește și el a trimite danii mănăstirilor autonome care, la Muntele Sinai, la Athos, la Meteore, la Patmos sînt încă una din formele supraviețuirii bizantine ; în schimb, peste Dunăre, care și-a păstrat înțelesul de hotar al imperiului se află acele „suveranități" [...]

Acești conducători ai unei ordini patriarhale țărănești, aceste căpetenii de oaste influențate de Ungaria cavalerească a Angevinilor, au devenit — sub înrîurirea bizantinilor greci, amestecați în viața lor prin negoț, prin căsătorii, prin traiul comun la Constantinopol, în mahalaua Perei sau a Galatei, unde se întîlnesc plăcutele relații sociale ale levantinilor catolici de limbă italiană și de obiceiuri apusene, dar mai ales în insule și în alte locuri de refugiu sau de surghiun, prin stabilirea marilor familii pe pămîntul acela unde nu te afli neîncetat sub ochiul lacom sau mînios al stăpînilor turci —, adevărații succesori ai împăraților din Bizanț. De la ei au împrumutat stilul, pompa, și armele chiar ; de la ei au preluat, ca ocrotitori a toată creștinătatea ortodoxă, misiunea pentru care își sacrifică fără milă tezaurul smuls de la munca și, mai tîrziu, de la sărăcia supușilor, iar uneori, într-o lume care trăiește din daniile lor, li se adaugă la nume titlurile atribuite împăraților care domneau pe malul Bosforului. Este o nouă **basileia,** înconjurată de prezența pe timp de luni, și ani chiar, a capilor clerului grecesc, odinioară simpli vizitatori, în căutare de pomeni, ajungînd acum să întrunească în iurul Domnului din Iași sau București patru patriarhi bizantini, în funcțiune sau în exil.

Această situație, care a dat țărilor românești — în împrejurările și după concepțiile de atunci — un rol de supremație care se întinde pînă la Tiflis, la Antiohia, la Cairo, [...] a durat de la căderea „feciorului Satanei", Cantacuzinul, ai cărui urmași se stabiliseră în curînd la Dunăre, pînă la imperiala măreție și dărnicie a acelui boier Lupu, care, ajungînd pe tronul Moldovei, se botează Vasile, ca împăratul legiuitor, cu a cărui operă, visînd la Bizanțul unde l-ar fi instalat venețienii și polonii, el s-a luat la întrecere, prin publicarea *Codului* său, în același timp în care la Iași se dădea prima traducere integrală din Herodot.

Acesta era deci un domn învățat : vecinul său din Țara Românească, spirit patriarhal, necunoscînd nici o limbă străină, Matei Vodă, se crezu obligat să meargă pe urmele lui, și s-a simțit foarte mîndru, găsind în cumnatul său, format la Moscova, un sfătuitor literar. Deja, un Meletie Pigas, un Chiril Sukaris avuseseră o mare influență asupra Bisericii și asupra învățămîntului din țările românești. A fost atunci, în secolul XVII, o Renaștere grecească, cu care a rămas în legătură acel intermediar care fusese Bizanțul dascălilor, al retorilor, al poeților arhaizanți, al istoricilor curții, dar mai cu seamă al teologilor, interpreți și apărători ai credinței. Cu Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești, și apoi al Moldovei, doritor să-și arate descendența prin femei din vechi stăpînitori ai celor două țări, se urcă pe tronul lui Mircea cel Bătrîn și al lui Ștefan cel Mare un cărturar al acestei Renașteri elino-bizantine.

Acum, cînd și printre români un Constantin Cantacuzino, frate, unchi și tată de domni munteni, aducea din lumea bizantină și din Padova pe jumătate grecească o mare ambiție de gînditor și de scriitor, cărturarul e cel care domină pe omul politic. O altă

epocă decît cele prin care trecuse pînă atunci Bizanțul.

Deși familia lui era de fel din arhipelag, Nicolae Mavrocordat e un „fanariot". Aceasta înseamnă mai ales un lucru : că izvorul puterii revine în vechea capitală bizantină. El revine prin domnii care și-au ales mai întîi reședința acolo, apoi prin cei care își vor avea acolo și leagănul. În cîteva zeci de ani, prezența lor neîncetată în aceste biete case de lemn, care ascund bogăția și puterea lor, este atît de necesară încît familiile domnitoare, fiind mereu nevoite să plece la reședințele lor dunărene, sînt ele însele dominate, cîrmuite, controlate, înălțate și ruinate de către simpli agenți greci, de înfățișare modestă, care au avantajul de a se găsi în centrul intereselor și al intrigilor. Ca înfățișare, un cu totul alt tip decît al măreților „arhonți" din veacul XVI ; în fond, este același lucru, profund bizantin.

Dar Bizanțul va sfîrși prin acești fanarioți înșiși. Ca interpreți ai Porții, ca informatori în capitalele vecine cu creștinătatea liberă, ei ajung a se impregna de o dublă stare de spirit, vătămătoare pentru bizantinismul, în stare să reziste pînă atunci la toate primejdiile : aceea a libertății pe care o predică, fie chiar într-un sens cu totul special, „filozofia" franceză a secolului XVII, dușmana influențelor religioase și a autorităților istorice, și cea care se desprinde încetul pe încetul din acel cult al noilor abstracții, din acel internaționalism revoluționar, al noțiunilor organice, avînd dreptul și datoria de a trăi prin ele însele.

Aceasta fu, în zorile veacului XIX, moartea Bizanțului. El supraviețuise aproape patru secole formei imperiale creștine, după ce supraviețuise o mie de ani formei dintîi romane.

Centenar NICOLAE IORGA

LARGA NOTORIETATE A SAVANTULUI

Imensa operă lăsată de Nicolae Iorga — care ar necesita truda de o viață a mai multor cercetători obișnuiți — nu l-a transformat totuși într-un savant claustrat în bibliotecă. Este uluitor, aproape de neînțeles, cum a izbutit această prodigioasă personalitate să îmbine în părți egale studiul și acțiunea științifică, dînd un exemplu prototipic de istoric militant. Nenumăratele sale cursuri, lecții, conferințe și memorii, prezentate fie în țară, fie de la catedrele universitare străine sau la congresele internaționale au vehiculat în Europa o enormă cantitate de informații privind istoria noastră și relațiile ei cu istoria europeană și mondială. E firească, deci, larga notorietate dobîndită de Nicolae Iorga în rîndurile istoricilor de pretutindeni. „Magazin istoric", reproducînd aici cîteva din părerile exprimate asupra savantului român de unii din celebrii săi confrați, își împlinește o datorie, care e totodată și un omagiu.

Prof. N. POYNTER (Oxford)

Un bărbat în multe învățat și a multe scriitor ★, pe care dacă aș voi să-l numesc Titu Liviu al Daciei sale Transdanubiene, ar fi să ascund ceea ce ar trebui rostit mai înainte de toate, anume : că el a scris opere istorice în patru limbi, că a mers pînă la izvoarele cele mai ascunse, că a prefăcut în piese de teatru povestiri istorice și și-a împletit numele său cu însăși istoria [...] căci nu a descris numai faptele românilor, nu a publicat numai monumentele ci a străbătut cu o curiozitate, ca a lui Pliniu,

★ Din cuvîntarea ținută de prof. Poynter cu prilejul decernării titlului de doctor honoris causa al Universității din Oxford savantului român.

arta, sălaşurile şi mănăstirile lor, el urmărind analele turceşti pe o întindere de cinci secole, în tot atîtea tomuri le-a înfăţişat precum a cercetat şi obiceiurile şi aşezămintele tuturor neamurilor din părţile de miazăzi şi soare răsare ale Europei.

Prof. F. BRUCCHESI — istoric canadian

Nicolae Iorga ar fi fost în fruntea culturii Renaşterii dacă ar fi trăit în acea epocă.

Prof. JÉRÔME CARCOPINO (Sorbonna)

În operele sale, de medievalistică şi de istoria artelor, Iorga dovedeşte a avea competenţa lui Charles Diehl şi a lui Gabriel Millet şi sensibilitatea lui Henri Focillon. În operele sale asupra Bizanţului, Imperiului otoman şi în sinteza de istorie universală el se întemeiază pe o informaţie şi o forţă cu atît mai extraordinară, cu cît cuprinde o atît de vastă realitate.

Prof. MARIO ROQUES, membru al Institutului Franţei

*Nicolae Iorga a fost unul dintre acei oameni ai vremurilor epice *, iniţiatori, conducători, îndrumători neobosiţi ai naţiei lor, care trebuie să înţeleagă tot ce e în legătură cu ţara lor, să fie la curent cu tot ce se întîmplă, dar mai ales să descurce totul, să selecţioneze, să adapteze condiţiilor ţării lor împrumuturile de la celelalte naţiuni, să organizeze totul, să verifice, să corecteze şi adeseori să ia totul de la început. Bărbaţi de acest fel ocupă în mod necesar un loc important. El era deosebit de dotat pentru această carieră.*

HENRI FOCILLON, istoric de artă francez

*Noi, cei care l-am cunoscut, noi, cei care l-am iubit **, am avut prilejul de a vedea trăind sub ochii noştri, în radioasa ei plenitudine, una din acele personalităţi legendare care sînt înfipte pentru veşnicie în solul unei ţări şi în istoria inteligenţei umane. El adăuga cunoaşterii instinctul intuiţiei şi acea flacără poetică ce rămîne semnul distinctiv al geniului. Nimeni nu a respirat vreodată mai puternic şi mai nobil viaţa. De la înălţimea celor 70 ani ai săi, el îi domina pe cei tineri, ca o stîncă scăldată încă în lumină, în timp ce regiunile joase au şi trecut în umbră.*

Prof. EMILIA MORELLI (Universitatea din Roma)

*Iorga nu s-a închis în turnul de fildeş al ştiinţei ***, ci a rămas printre oameni şi în prezent pentru a pune în practică teoriile sale. Întreaga operă a lui Iorga este un act de acuzare împotriva dominatorilor care nu s-au apropiat de popor. Istoricul Iorga — ale cărui cercetări multilaterale sînt şi azi valabile şi pe care se întemeiază renumele său de om de ştiinţă, — a furnizat argumente omului politic care a fost Iorga.*

---

* În decembrie 1940, după ce a ajuns la Paris vestea morţii lui Iorga, a avut loc o adunare de doliu a membrilor Academiei de inscripţii şi filologie din Institut de France ; întreaga cuvîntare — din care am extras doar cîteva cuvinte — ţinută cu acest prilej de Mario Roques, a apărut în „Magazin istoric" nr. 4/1968.

** Tot imediat după asasinarea lui Iorga, H. Focillon — pe atunci profesor la Universitatea din Yale, S.U.A. — şi-a exprimat regretul într-o cuvîntare la o emisiune radiofonică transmisă din S.U.A. şi adresată francezilor. Textul integral al cuvîntării a fost publicat şi în „Magazin istoric" nr. 4/1968.

*** În 1965 s-a ţinut la Academia română din Roma o adunare comemorativă în onoarea lui Nicolae Iorga, la care au luat cuvîntul, printre alţii, şi profesorii Emilia Morelli şi Alberto M. Ghisalberti.

NICOLAE IORGA a fost :

doctor în litere şi filozofie la Universitatea din Leipzig ; diplomat al Şcolii de înalte studii din Paris ; membru corespondent la Ateneo Veneto, Veneţia ; membru corespondent la Institut de France, Paris ; doctor honoris causa al Universităţii din Strasbourg ; membru corespondent al Academiei internaţionale de litere şi ştiinţe, Neapole ; doctor honoris causa al Universităţii din Lyon ; membru al Academiei de ştiinţe, litere şi arte din Lyon ; membru corespondent al Academiei de istorie din Stockholm ; membru al Academiei din Cracovia ; membru corespondent al Societăţii de geografie din Lisabona ; doctor honoris causa al Universităţii din Geneva ; doctor honoris causa al Facultăţii de teologie protestantă din Paris ; membru corespondent la Reale Instituto Veneto, Veneţia ; doctor honoris causa al Universităţii din Oxford ; membru al Academiei din Praga ; doctor honoris causa al Universităţii din Paris (Sorbonna) ; membru de onoare la Academia Latinitatis Excalendae ; doctor honoris causa al Universităţii din Bratislava (Komeniana) ; membru corespondent al Academiei Degli Arcadi, Roma ; membru al Societăţii de studii bizantine din Atena ; doctor honoris causa al Universităţii din Roma ; membru corespondent al Academiei Stanislas din Nancy ; membru corespondent al Academiei de istorie din Santiago de Chile ; doctor honoris causa al Universităţii din Alger ; membru al Academiei armene San Lazzaro, Veneţia ; membru corespondent al Academiei dei Lincei, Roma ; membru al Institutului slav din Londra ; membru al Institutului slav din Praga.

„Nicolae Iorga este o mare figură a științei istoriei, atît a României, cît și a Europei și a lumii întregi, iar sfîrșitul său tragic a fost o pierdere generală" (A. J. Toynbee). Pictura pe care o înfățișăm este opera lui Catul Bogdan (**Centenar Nicolae Iorga**, p. 9).

Menelik II, cîrmuitor înțelept, apărător glorios al independenței Etiopiei, încadrat de cîteva creații specifice pentru străvechea artă africană (**Menelik II**, p.60).

a

b

a) Imagine din sec. XIX a unui oraș așezat pe malurile fluviului Mississippi ; b) La începutul secolului trecut, ambarcațiunile de lemn care transportau mărfuri erau abandonate o dată ajunse la destinație (**Cutremurul a durat 11 ani**, p. 90).

Din Bucureștii veacului trecut. Picturi de Carol Popp de Szatmary și Henric Trenk (**Neamul Goleștilor,** p. 50).

Doctor honoris causa al Universităţii din Oxford, 1930

Prof. ALBERTO M. GHISALBERTI (Universitatea din Padova)

Mi-a rămas vie amintirea acelei după-amieze de noiembrie cînd mi-a parvenit tragica veste. Eram în Piazza S. Silvestro cînd un prieten român mi-a spus: „Ai aflat? A fost ucis Iorga!" şi durerea sa a devenit durerea mea.

Nu ne mai văzusem de cîţiva ani; ultima oară îl întîlnisem în 1936 la Congresul XXIV de istorie a Renaşterii de la Veneţia. Binevoitor ca întotdeauna faţă de cei mai tineri, mi-a adresat cuvinte calde, încurajîndu-mă, şi mi-a dăruit cele trei volume ale lucrării sale, La place des Roumains dans l'histoire universelle, *opera care m-a ajutat cel mai mult să cunosc dezvoltarea şi semnificaţia istoriei României.*

Cunoştinţa noastră avusese însă loc cu 20 ani mai devreme; în timpul unei permisii de 24 ore părăsisem frontul pentru a merge la Padova să-mi văd părinţii... şi să scap de un bombardament. Cu toată teama şi neliniştea ce domnea în anul 1917, sub tunica militarului era treaz interesul pentru studiu al studentului şi n-am pierdut ocazia să intru într-o librărie şi să cumpăr Scurta istorie a românilor *a lui Iorga. Despre această carte — care se află şi azi în biblioteca mea — am vorbit la Veneţia la 10 septembrie 1936. Am ţinut minte întîlnirea de atunci, mai mult ca celelalte, pentru că este legată de comunicarea sa* Marcantonio Canini şi primul Principe al României unite, *în care maestrul, în plină forţă a maturităţii sale, s-a afirmat — în ciuda temei limitate — ca mare istoric ce era, şi care scrisese* Istoria Imperiului otoman *— lucrare clasică şi fundamentală pentru oricine vrea să studieze acest subiect.*

Dar mai presus de toate îmi amintesc interesul viu, cald, omenesc al lui Nicolae Iorga pentru istoria Italiei; în ziua aceea s-a străduit să ne facă şi pe noi, istoricii italieni, să îmbrăţişăm ideea sa — o idee care îi era dragă — referitoare la legătura dintre istoria italiană — mai cu seamă a Renaşterii italiene — şi cea a ţării sale.

Acea solidaritate ideală pe care o descoperise în istoria ţărilor noastre, acele întîlniri, evocate de el, între marile figuri ale trecutului românesc şi italian, n-au rămas fără consecinţe; omagiul meu respectuos de azi faţă de memoria lui Nicolae Iorga îşi are originea în solidaritatea dintre ţările noastre. Noi, cei care am rămas în urma lui, îl preţuim nu numai pentru opera sa de cărturar; îi sîntem recunoscători pentru exemplul remarcabil pe care ni l-a oferit concordanţa perfectă dintre idealul său de istoric şi credinţa sa în valorile supreme ale libertăţii.

Prof. G. H. SETON WATSON (Institutul de limbi slavonice şi est-europene din Londra)

E regretabil că pe Nicolae Iorga — unul dintre cei mai mari istorici ai acestui secol şi incontestabil cel mai mare istoric al României — Enciclopedia Britanică îl

menționează incomplet ca istoric, iar puținele amănunte pe care le dă se limitează doar la activitatea sa de om politic. Sînt de asemenea enumerate cîteva titluri din lucrările sale precum și cel al revistei „Neamul românesc", dar Enciclopedia Britanică nu pomenește marele rol pe care istoricul român l-a jucat în formarea intelectualității românești înainte de primul război mondial. Nici informațiile cuprinse în Larousse-ul francez nu sînt satisfăcătoare, contrastînd flagrant cu aprecierile făcute de regretatul R. W. Seton Watson (tatăl autorului rîndurilor de față — n.r.) în introducerea sa la lucrarea Istoria relațiilor anglo-române.

Pentru cei care două sau trei secole de acum încolo, își vor închina activitatea studiului României și unirii sale, numele lui Nicolae Iorga va căpăta un răsunet legendar. Pentru că — în afară de cazul în care un cataclism va distruge între timp arhivele erei noastre —, ei vor găsi scrise de mîna lui un șir întreg de cărți, monografii și eseuri referitoare la toate perioadele și toate domeniile istoriei țării sale.

Nici un manuscris, nici un amănunt nu pare să fi fost socotit inaccesibil sau prea mărunt pentru a-i reține atenția; iar pentru el ziua de lucru avea cu siguranță 48 ore, nu 24.

Acad. A. A. GUBER (Universitatea din Moscova)

Uriașa personalitate a lui Nicolae Iorga domină întreaga istoriografie antebelică a României. Om de stat, devotat patriei, el s-a aplecat asupra trecutului țării sale, studiindu-l cu pricepere de cărturar. Opera sa vastă constituie documentația de bază a oricărui istoric ce vrea să facă cunoștință cu România. Importanța ei depășește însă limitele naționale, prin varietatea de probleme și subiecte abordate. Căci Nicolae Iorga a fost una din acele personalități care nu aparțin doar unui popor, ci întregului continent european.

Prof. ARNOLD J. TOYNBEE (Oxford)

Regret că nu l-am întîlnit niciodată pe Nicolae Iorga. Am citit însă cîteva din cărțile sale. Am o mare admirație pentru varietatea domeniilor pe care le investiga, pentru activitatea sa de scriitor și de istoric. Sînt în special recunoscător pentru că a scris Istoria Imperiului otoman — *acea mare istorie a lui Iorga pe care o am în bibliotecă într-o ediție germană. Nicolae Iorga este o mare figură a științei, istoriei, atît a României cît și a Europei și a lumii întregi, iar sfîrșitul său tragic a fost o pierdere generală.*

Prof. ERNESTO SESTAN (Universitatea din Florența)

Am o mare afecțiune pentru România. La distanță de cincizeci de ani am văzut Bucureștiul de două ori: pe vremuri m-a fermecat aspectul său încă medieval cu trăsături de „mic Paris", iar recent am rămas uluit de transformarea sa într-o adevărată metropolă. Am și cîțiva prieteni români, printre care se numără și distinsul profesor Mihai Berza.

Și totuși, de vreun sfert de veac, ori de cîte ori aud rostindu-se numele țării dumneavoastră, am un sentiment de tristețe, un sentiment de durere, care își află originea în clipa în care am aflat vestea morții marelui istoric de talie europeană Nicolae Iorga. L-am cunoscut și l-am admirat ca om și savant. El a fost cel care a deșteptat în inima mea dragostea pentru România.

JULIUSZ DEMEL (Universitatea din Wroclaw)

Dat fiind faptul că în acest an se va comemora, după cîte știu, sub auspiciile U.N.E.S.C.O., un centenar de la nașterea lui Nicolae Iorga, vreau să scriu un amplu articol despre viața și opera celui care, categoric, a fost cel mai mare istoric pe care l-a dat poporul român.

Aprecierile profesorilor A. A. Guber, A. Toynbee, E. Sestan și a istoricului J. Demel asupra lui N. Iorga au fost făcute în cadrul unor interviuri acordate revistei „Magazin istoric".

ANTHONY EDEN

MEMORII

(III)

Hitler nu se mulțumi să anexeze Austria și să ocupe Cehoslovacia ; trupele sale porniră să cucerească Polonia. La 3 septembrie 1939, Anglia și Franța declarară război Germaniei. In aceeași zi, Winston Churchill deveni prim lord al Amiralității ; la conducerea guvernului britanic rămase însă același premier care semnase acordul de la München.

Cotropirea Danemarcei și a Norvegiei, apoi a Olandei, Belgiei și Luxemburgului, cît mai ales rezultatele luptelor purtate pe teritoriul Franței și pericolul unei invazii a propriei țări de către naziști zgudui opinia publică din Marea Britanie. La 10 mai 1940, în urma demisiei lui Neville Chamberlain, Winston Churchill deveni prim-ministru. Se creă un guvern de uniune națională, cu participarea conservatorilor, laburiștilor, liberalilor.

In extrasele din Memoriile **lui Anthony Eden, pe care le oferim în continuare cititorilor, am ales amintiri consemnate de cunoscutul om de stat englez în zbuciumatele luni ale primăverii și verii anului 1940.**

Imediat după Dunkerque, am vizitat numeroase tabere în diferite părți ale țării, unde fuseseră încartiruite în grabă trupele expediționare întoarse. Mă așteptasem la întrebări sau plîngeri, căci erau destule de criticat. Infanteria noastră nu avusese blindate care să o sprijine ; chiar și echipamentul se dovedise deficitar. Dar starea de spirit a ofițerilor și a soldaților nu fusese afectată de aceste lipsuri. Dimpotrivă, se comportau ca și cînd ar fi repurtat o victorie, ca și cînd n-ar fi fost siliți să se retragă zile în șir, luptînd fără întrerupere cu un dușman de o superioritate copleșitoare. Am avut sentimentul că, după ce-și măsuraseră forțele cu inamicul, se convinseseră că l-ar putea întrece și învinge dacă ar dispune de armele necesare. Chiar și cei din brigăzile care suferiseră foarte mari pierderi, ca de pildă Brigada 5 din Divizia 2, erau la fel de optimiști și hotărîți ca și camarazii lor mai norocoși. Orele

petrecute printre acești oameni au avut asupra mea un efect ton fiant, căci aveau în ei încrederea celor care știu că nu pot fi învinși, iar la Whitehall (sediul consiliului de miniștri britanic — n.r.) avusesem toate motivele să-mi dau seama cît de grea avea să ne fie în curînd soarta.

„Sîntem singuri, Maiestate"

Cam pe atunci, Churchill mi-a spus că-l văzuse pe rege, căruia starea mea de spirit i se păruse foarte bună. Cînd Maiestatea Sa mă întrebase de ce, îi răspunsesem :

— Acum sintem singuri, Maiestate. Nu ne-a mai rămas nici un aliat.

Cuprins de această exaltare, la 2 iunie m-am adresat națiunii prin radio, prezentînd o dare de seamă asupra bătăliei porturilor, proclamînd refuzul poporului englez de a accepta înfrîngerea și încheind :

„Datoria țării noastre este limpede. Trebuie să tragem învățăminte din această bătălie. Oricît de curajoase ar fi, inimile nu se pot împotrivi descoperite oțelului. Avem nevoie de mai multe avioane, de mai multe tancuri, de mai multe puști. Poporul acestei țări trebuie să muncească mai mult ca niciodată. Aici, acasă, trebuie să dăm dovadă de aceleași calități, de aceeași disciplină și de același spirit de sacrificiu de care Forțele expediționare britanice au dat dovadă pe cîmpul de luptă.

Națiunea onorează cu pioasă mîndrie pe cei ce și-au dat viața pentru ca tovarășii lor să poată învinge. Nu pot fi amintite acum nenumăratele acțiuni și fapte de vitejie săvîrșite în ultima săptămînă. Fiecare din ele își are însă locul în istorie. Nemuritori vor rămne în memoria noastră soldații, marinarii, aviatorii care au murit spre a ne ajuta. Curajul lor să ne fie drapel, sacrificiul lor, îndemn".

Acele zile petrecute la Ministerul de Război * mi-au

Noul prim-ministru britanic Winston Churchill vede în Anthony Eden pe urmașul său

părut prea scurte pentru munca pe care o aveam. Erau necesare anumite schimbări la posturile principale de comandă, pentru a le face loc celor tineri care luptaseră în Franța, și pentru a ne pregăti împotriva unor eventuale încercări de invazie. Am avut întrevederi atît cu comandanții înlocuiți, cît și cu succesorii lor, și le-am explicat rostul acestor mișcări. Primul ministru mă sfătuise să le scriu celor ce urmau să fie scoși din anumite funcții, dar am preferat să stau de vorbă cu ei și mă bucur că am procedat astfel, căci toți, cu excepția unuia singur, s-au dovedit înțelegători.

Mai era și problema priorității în distribuirea echipamentului diviziilor întoarse de la Dunkerque. În acele săptămîni am avut mereu pe masa de lucru, înaintea ochilor, o hartă pe care am urmărit cum se desfășura reînarmarea fiecărei divizii, pe arme. Astfel, am putut descoperi orice întîrziere a livrărilor și, datorită consultărilor permanente cu Ministerul Aprovizionării, aflat atunci sub competența conducere a lui Herbert Morrison, le-am putut remedia. Pe lîngă toate acestea, am mai avut și frecvente discuții cu Sir John Dill, în legătură cu situația din Franța și despre poziția trupelor noastre de acolo, și zilnice ședințe fie la Comitetul apărării, fie la Cabinetul de război, fie la amîndouă. Erau zile cînd Cabinetul de război se întrunea de două sau trei ori.

Curînd după preluarea funcției de prim-ministru de către Churchill, Comitetul apărării s-a transformat. Prezida însuși premierul și participau miniștrii armelor și șefii lor de stat-major, Ministerul de Externe fiind reprezentat de ministrul adjunct permanent.

Treptat, transformările au evoluat pînă cînd, după revenirea mea la Ministerul de Externe, la reuniuni au ajuns să ia de obicei parte primul ministru, Attlee și cu mine, plus cei trei miniștri ai armelor și șefii lor de stat-major. Mai tîrziu, au rămas aceiași trei membri ai Cabinetului de război, șefii de stat-major, iar miniștrii armelor uneori participau, alte-

* Eden a fost o scurtă perioadă în Cabinetul unității naționale condus de Churchill, titularul Ministerului de Război.

ori nu. Cabinetul de război nedorind să fie informat asupra amănuntelor planurilor noastre, Comitetul apărării a devenit un important instrument în conducerea războiului, continuînd să-și păstreze acest rol, deși în 1942 numărul ședințelor a scăzut. Mai tîrziu au devenit mai frecvente întrunirile dintre primul ministru — în calitatea sa de ministru al Apărării — și șefii de stat-major, dar ori de cîte ori aceste discuții căpătau un caracter politic, ceea ce se întîmpla adesea, Comitetul apărării era cel care se ocupa de ele, în numele Cabinetului de război.

Într-un castel pe Loara

Atîta timp cît armatele franceze au rămas în luptă, obligația noastră era să le trimitem cît mai urgent ajutor, ceea ce implica rezolvarea problemei comandantului noii Forțe expediționare. La 3 iunie, i-am scris primului ministru :

„Printre recomandările înaintate de șefii de stat-major, veți găsi propunerea de constituire a unei Forțe expediționare britanice. Măsura este justificată, dar sper că nu se va lua nici o hotărîre, în cadrul Cabinetului, cu privire la numirea comandantului, pînă cînd nu vom sta împreună de vorbă. Noua Forță expediționară britanică va avea, cel puțin la început, dimensiunile unui corp de armată și s-ar putea să avem ceva de spus în cazul alegerii unui comandant de asemenea rang. Brooke s-a distins și poate s-ar cuveni să aibă întîietate. Nu mi-am făcut încă o părere precisă, dar am vrut să fiu prudent, și să nu luăm o hotărîre pînă cînd dumneata cu mine și cu Dill nu stăm de vorbă". Într-adevăr, generalul Alan Brooke a fost ales în acel interval scurt și a făcut tot ceea ce a fost omenește posibil ; deși întîlnirea noastră de la Briare cu Comandamentul francez avea curînd să ne arate cît de aproape era sfîrșitul rezistenței.

Soldați și marinari francezi refugiați în Anglia

La 9 iunie, primul ministru m-a încunoștiințat că trebuia să plece iar în Franța și că dorea să-l însoțesc împreună cu generalul Dill. Două zile mai tîrziu, într-o dimineață însorită de vară, am pornit de-a lungul Loarei spre Briare și de acolo pînă la Castelul Muguet. Cînd am aterizat pe aeroportul pe care erau împrăștiate în dezordine resturile unei formații aeriene, m-am simțit aproape rușinat de escorta noastră de avioane HURRICANE. Castelul era mic, civilizat și tipic, o locuință plăcută și confortabilă, dispunînd de un telefon instalat în coridorul din spate. Mi se părea de rău augur faptul că acest castel și un tren tras pe o linie din apropiere adăposteau Statul Major al armatei franceze în război.

Dl. Reynaud ne-a primit, sigur de el și, în ciuda tensiunii, curtenitor. Curînd ne-am așezat la masa din sufragerie : Pétain, Reynaud, Weygand, în fața lor Churchill, Dill și cu mine, împreună cu interpreții, și am început discuțiile. Generalul Georges a venit mai tîrziu. Am stat de vorbă aproape trei ore, discuția înaintînd cu greu. Vorbitorii erau politicoși și corecți, dar, deși linia Maginot nu fusese încă atacată, ne-am dat destul de repede seama că gazdele noastre franceze își pierduseră orice speranță.

La început, Weygand ne-a descris situația militară, explicînd cum încercase să închidă o serie de spărturi. Era convins că reușise și pentru moment linia rezista, dar nu mai avea rezerve. Cineva a întrebat ce se va întîmpla dacă se va face o nouă breșă. „Nu va mai fi posibilă nici o acțiune militară", a replicat Weygand. Reynaud a intervenit tăios : „Aceasta ar fi o hotărîre politică, domnule general". Weygand s-a înclinat și a răspuns : „Desigur". Georges ne-a spus că francezii aveau cu totul doar vreo sută nouăzeci și cinci de avioane de luptă, rămase pe frontul de nord.

Un sentiment de pustiu

Cînd a venit momentul ca dl. Churchill să declare francezilor că noi vom continua lupta, chiar de vom rămîne singuri, am privit expresia de pe chipurile celor din fața mea. Reynaud era de nepătruns, iar Weygand politicos, ascunzîndu-și cu greu

scepticismul. Mareşalul Pétain era neîncrezător. Deşi nu spunea nimic, atitudinea sa era elocventă : „Gogoşi". La un moment dat, Churchill, din dorinţa de a fi bine înţeles, începu să vorbească franţuzeşte, cu ochii ţintă la Reynaud. Întrucît acesta vorbea bine englezeşte, manevra a avut un efect îndoielnic, intenţia lui Churchill ducînd la o uşoară confuzie cînd, la sfîrşitul unei fraze, Reynaud a murmurat absent : „Traducerea".

În ciuda situaţiei grele, masa, deşi simplă, a fost admirabilă şi foarte bine servită. Reynaud a stat în capul mesei avîndu-l pe Churchill în dreapta ; Weygand a luat loc în partea opusă şi eu în drepata sa. În timp ce ne aşezam, un personaj cu figura cam colţoasă, îmbrăcat în uniformă, s-a îndreptat spre partea mesei în care şedeam. Era generalul Charles de Gaulle, ministru adjunct al Apărării, pe care-l mai întîlnisem o singură dată înainte. Weygand l-a invitat amabil să ia loc în stînga sa. De Gaulle i-a răspuns, după părerea mea cam tăios, că avea instrucţiuni să stea lîngă primul ministru britanic. Weygand s-a înroşit, dar nu a făcut nici un comentariu şi am început să mîncăm.

De cealaltă parte, îl aveam pe mareşalul Pétain. Între noi conversaţia nu era tocmai degajată. Repeta refrenul lui cu distrugerea Franţei şi devastarea zilnică a oraşelor, menţionînd cîteva nume. Eu m-am arătat plin de înţelegere, dar i-am atras atenţia că existau nenorociri chiar mai grave decît distrugerea oraşelor. Pétain a replicat că Marea Britanie poate avea o asemenea optică, neştiind ce însemna războiul pe teritoriul propriei ţări. Cînd i-am spus că s-ar putea să avem şi noi parte de aşa ceva, mi-a răspuns printr-un mormăit sceptic. Cu generalul Weygand discuţia a fost amicală, avînd ca subiect mai cu seamă forţele disponibile din Anglia şi metodele folosite pentru a le grăbi instruirea. Am reuşit prea puţin să-i ridic moralul.

Weygand constituia un fel de enigmă. Îl întîlnisem în diferite ocazii, ultima oară la începutul anului, în Orientul Mijlociu. Mă bucurasem aflînd că fusese rechemat în Franţa să preia comanda supremă. Făcuse însă destul de puţin. În acea perioadă, deşi corect şi curtenitor, adoptase o atitudine de fatalism resemnat. Nu era el omul capabil să lupte cu disperare pînă în ultima clipă.

Cum la castel era puţin spaţiu, Dill şi cu mine am dormit noaptea în tren. A doua zi de dimineaţă, înainte de micul dejun, primul ministru, Reynaud şi cu mine stăteam de vorbă la soare, în poarta castelului. Reynaud tocmai comenta cu regret hotărîrea pe care se simţise obligat să o ia de a-l numi pe Pétain în guvern, cînd apăru mareşalul, îndreptîndu-se spre noi. „În dimineaţa asta e plin de energie — spuse Reynaud. Au sosit probabil veşti proaste". Într-adevăr, erau proaste.

Am părăsit Statul Major francez cu certitudinea că rezistenţa nu mai putea dura multă vreme. Zburînd la o altitudine joasă deasupra Bretaniei, peste cîmpiile franceze scăldate în lumina de iunie, o mare tristeţe m-a cuprins şi m-am întrebat dacă voi mai revedea vreodată pămînturile acelea. Mi se părea puţin probabil. Ne-am întors în avioane diferite, Churchill şi generalul Ismay într-unul, Dill şi cu mine în celălalt. La decolare, cerul era acoperit de nori groşi, aşa încît R.A.F. *(Royal Air Force)* nu ne-a putut escorta. Am trecut prin momente periculoase, căci ni s-a raportat că germanii încercaseră să ne intercepteze. În timpul zborului n-am ştiut, dar eram trişti şi aveam un sentiment de pustiu.

„Numai un pas înainte făcut de Statele Unite ar putea menţine Franţa în război" — În fotografie F. D. Roosevelt, preşedintele S.U.A.

Dacă Roosevelt ar face un pas...

În după-amiaza aceea, care era şi ziua mea de naştere, primul ministru a întocmit un raport, înaintîndu-l Cabinetului, dar înainte de a mă duce la şedinţă am avut timp să-i trimit o scrisoare :

„12 iunie 1940

M-am gîndit la cele întîmplate în ultimele douăzeci şi patru de ore şi sînt mai mult ca oricînd convins că şansele de supravieţuire ale lui Reynaud şi cele de continuare a războiului de către Franţa depind în mare măsură de atitudinea Statelor Unite. Dacă Roosevelt ar putea face un pas înainte şi ar rupe relaţiile cu Germania, chiar fără să declare război — dacă o asemenea

acțiune ar fi posibilă — le-ar oferi poate prietenilor noștri francezi, care trec prin clipe grele, tocmai încurajarea de care au nevoie.

Nu știu dacă aveți posibilitatea să-i telegrafiați personal lui Roosevelt în acest sens. Dar relațiile dintre dvs. sînt atît de bune, iar el este atît de trup și suflet alături de noi, încît s-ar putea face o încercare. N-ar fi poate decît un gest de lo-ialitate față de Roosevelt, arătîndu-i adevăratul aspect al situației, așa cum ne apare nouă, adică explicîndu-i că numai un pas înainte făcut de Statele Unite ar putea menține Franța în război, deși nici chiar asta nu știu dacă ar mai fi suficient".

Impresia mea personală era că armatele franceze nu puteau rezista mai mult de cîteva zile. Din discuția pe care am avut-o după întîlnirea de la Briare, știam că primul ministru îmi împărtășea părerile. Era de așteptat ca Reynaud să fie nevoit să-i deschidă calea lui Pétain sau altuia, care ar cere armistițiu. În acest caz, trebuia să ne asigurăm ca armistițiul să nu se transforme într-un preludiu la ceva și mai rău, la un tratat de pace. Era necesar să sperăm nu numai că flota franceză avea să fie salvată, dar și că Franța avea să continue să lupte în Africa de Nord și în alte locuri.

În vara anului 1940 am avut doi vizitatori neașteptați la Ministerul de Război. Primul a fost Lloyd George, care, odată, în cursul unei discuții din holul Camerei Comunelor, își exprimase dorința de a veni la Ministerul de Război, ca să stăm de vorbă. În ultimii trei ani ne împrietenisem și îmi trimisese mesaje de încurajare. Totdeauna îl prețuisem ca pe un mare ministru de Război, așa încît m-a bucurat do-

Exercițiu de tir pe teritoriul britanic

rința lui, iar cînd a venit, ne-am cufundat într-o largă și vie dezbatere asupra evenimentelor și perspectivelor. Apoi l-am condus în biroul lui Dill ca să i-l prezint. După ce Lloyd George ne-a amintit titularii anteriori ai acestui loc, ne-am întors în biroul meu, iar el a remarcat că avusesem noroc în alegerea ofițerilor mei. Dill și Wavell erau într-adevăr oameni cu personalitate și de cu totul alt calibru decît cei cu care lucrase el. I-am răspuns că pe generalii războiului din 1914-1918 nu-i cunoscusem decît din punctul de vedere al subalternului din tranșee, dar pe acești oameni îi cunoșteam bine și aveam o părere excelentă despre calitățile lor.

Ceva mai tîrziu am primit un mesaj de la ambasadorul sovietic, dl. Maiski, care dorea să mă vadă. Am socotit prudent să vorbesc mai întîi cu primul ministru, dîndu-mi seama că dacă mă întîlneam cu Maiski era necesar să-l pun în temă. Presupuneam că guvernul sovietic era în orice caz bine informat asupra planurilor și resurselor noastre și o discuție cu ambasadorul său, trecînd sub tăcere acest subiect, putea face mai mult rău decît bine. Primul ministru a fost de acord cu mine și, cu consimțămîntul ministrului de Externe, l-am invitat pe Maiski să treacă pe la mine.

După ce i-am expus situația, ambasadorul, încîntat de încrederea arătată, mi-a mărturisit că recent expediase un mesaj guvernului său, informîndu-l că Anglia nu se va prăbuși ca Franța, deoarece starea de spirit a populației era cu totul alta. El nu credea că Anglia va fi înfrîntă în război. Pe de altă parte, deși convins că puteam ține piept atacurilor lui Hitler, nu vedea cum am putea cîștiga războiul. Nu am avut nimic de obiectat, fiind o judecată făcută din punctul de vedere al unui neutru.

Cîțiva ani mai tîrziu, aflîndu-mă la Moscova și asistînd la un concert al ansamblului Armatei Roșii, am stat alături de Molotov. I-am pomenit de această întîmplare și l-am întrebat dacă își aducea aminte să fi primit un asemenea mesaj. A răspuns afirmativ, adăugînd că la Moscova fuseseră impresionați de raportul lui Maiski asupra situației. Și

Soldaţii francezi îşi dau seama cu disperare că nu vor putea împiedica ocuparea Parisului

îşi amintea de el pentru că fusese prima previziune optimistă primită de guvernul sovietic cu privire la forţa de rezistenţă a Angliei.

„Germania a aranjat ceva cu Japonia"

Uneori, aşezarea vilei unde-mi petreceam sfîrşitul de săptămînă dădea naştere la incidente comice. Duminică 22 septembrie, pe cînd lucram liniştit la nişte dosare, am primit din partea primului ministru un mesaj încunoştinţîndu-mă că preşedintele Roosevelt îi telegrafiase, anunţîndu-l că la ora trei după-amiaza avea să înceapă invazia germană. În cazul în care socoteam că trebuia să mă întorc, eram invitatul său la masă. I-am răspuns că timpul era umed şi sufla vîntul, ceea ce îmi dădea un sentiment de siguranţă. M-am urcat în vîrful dealului, de unde se vedea Canalul şi apoi am transmis un mesaj raportînd că vremea era atît de proastă, încît orice german care ar încerca să traverseze Canalul ar suferi cumplit de rău de mare. A doua zi misterul avertismentului lui Roosevelt a fost elucidat. Preşedintele Statelor Unite ne trimitea din cînd în cînd informaţii pe care le considera folositoare pentru cei din insula noastră, pregătită de luptă. Dar de rîndul acesta se făcuse o confuzie în descifrarea codului şi invazia Angliei ar fi trebuit citită invazia Indochinei, care de altfel s-a dovedit adevărată şi inevitabilă.

In cursul aceluiaşi weekend, citind o relatare asupra unei întîlniri între Ribbentrop, Ciano şi Mussolini la Roma, am încercat să-mi fac o idee mai precisă despre planurile politice şi militare ale duşmanului. Am exprimat-o într-un memorandum pe care l-am înaintat primului ministru şi Lordului Halifax, insistînd că ar trebui să ne asumăm riscurile şi să trimitem în continuare forţe bine echipate în Orientul Mijlociu. Am explicat, într-o notă către Churchill, că era o încercare de a ne face inventarul într-un moment critic, adăugînd : „Dacă Hitler alege noaptea asta pentru o încercare de invazie, intenţiile mele vor fi depăşite înainte să apucaţi să luaţi cunoştiţă de ele". Lordului Halifax i-am scris :

„Mie mi se pare esenţial să ne concentrăm efortul în Orientul Mijlociu. Cîteva aparate WELLINGTON înseamnă mult acolo, pe cînd aici nu pot aduce o schimbare hotărîtoare".

La 24 septembrie am primit un răspuns care se referea în primul rînd la Orientul Îndepărtat. Primul ministru protesta împotriva celor două brigăzi menţinute acolo în eventualitatea, puţin probabilă după el, a asedierii oraşului Singapore de către japonezi. Nu era de acord nici cu pretinsa risipă de trupe din Kenya şi Palestina, şi nici în general cu Comandamentul din Orientul Mijlociu. În sfîrşit, era neliniştit de poziţia din Malta care putea fi atacată de forţe puternice din Italia.

Am răspuns în aceeaşi zi:

„Mi se pare greu de susţinut acum că ameninţarea Japoniei în Malayezia nu este serioasă... Avem toate indiciile că în zilele din urmă Germania a aranjat ceva cu Japonia ; ar fi aşadar înţelept din partea noastră să luăm măsuri de precauţie în vederea apărării pe uscat a Singaporelui, chiar dacă, în condiţiile actuale, ele vor fi mai modeste decît dorim".

De fapt, trei zile mai tîrziu, Japonia a semnat pactul tripartit cu Germania şi Italia. Am mai adăugat că, dacă vrem să apărăm baza navală Singapore, trebuie să dispunem şi de o porţiune suficientă de uscat. Apoi am examinat amănunţit problema forţelor din Kenya şi Sudan. Faptul că forţe mai puternice erau concentrate în Sudan arătau că Wavell împărtăşea părerea noastră, socotind apărarea acestuia mai importantă decît a Kenyei. Numărul trupelor din Palestina fusese mult redus, în timp ce numărul total de batalioane în rezervă şi pentru securitatea internă din Alexandria, Cairo şi de pe Canal, nu era mai mare de şapte. Am fost de acord că aprecierea guvernatorului Maltei fusese pesimistă, dar o încercare de invazie, sprijinită de flota italiană, ar fi dat Marinei engleze ocazia la care visa.

Relaţii între tată şi fiu

În ciuda tensiunii şi încordării, au existat şi interludii vesele.

Într-o dimineață, într-o ședință a Cabinetului, prevăzătorul nostru ministru al Alimentației, lordul Woolton, ne-a prevenit că, din pricina dificultăților transportului naval, s-ar putea să nu mai importăm sardele. Membrii Cabinetului au primit această lovitură schimbînd între ei priviri jalnice. Din locul unde stăteam, în fața primului ministru, l-am auzit pe acesta murmurînd pentru sine : „N-am să mai mănînc niciodată nici o sardea".

În autobiografia sa, lordul Morrison de Lambeth spune că relațiile dintre mine și primul ministru erau ca cele dintre tată și fiu. Această discuție, care a avut loc înaintea schimbărilor în Cabinet ce au urmat după demisia d-lui Chamberlain ilustrează cît eram de legați :

„30 septembrie : Winston a trimis după mine pe la ora 5 după-amiază să mă întrebe dacă vreau să fac parte din Cabinetul său ca Lord Președinte sau doresc să rămîn unde sînt. L-am întrebat ce ar prefera. Să hotărăsc eu însumi, mi-a răspuns. L-am întrebat care vor fi sarcinile Lordului Președinte. Mi-a spus că s-ar putea să intervină unele modificări în sensul măririi autorității, dar că în general vor fi aceleași pe care le-a avut Neville și numai de ordin intern. A adăugat că sperase, după cum știam, să-mi poată oferi Ministerul de Externe, dar Edward (Halifax) nu voia cu nici un chip să fie Lord Președinte și se temea că, sugerîndu-i acest lucru, Edward ar părăsi Cabinetul, ceea ce Winston găsea că ar fi inoportun tocmai în momentul plecării lui Neville. Am cerut o oră sau două de gîndire, spunîndu-i însă că înclin să rămîn la postul meu. Winston părea să fie de acord cu mine, adăugînd că, în orice caz, viitorul este al meu. Am mers apoi la Cabinet, unde a avut loc o discuție zgomotoasă și fără șir despre forțe și aprovizionare.

După masa de seară i-am scris lui Winston un bilet, spunîndu-i că voi face cum va dori, dar dacă îmi îngăduie să aleg, prefer să rămîn unde sînt. Winston a trimis după mine înainte ca eu să expediez scrisoarea, așa că am luat-o cu mine. L-am găsit deprimat, pentru că Max (Beaverbrook) suferă de astm și nu vrea să preia Aprovizionarea, unde domnește haosul. Asta îi încurca toate treburile. I-am spus că, dacă are nevoie de ajutor la Apărare, sînt gata să fac orice, chiar să părăsesc Ministerul de Război și să devin Lord Președinte. În acest caz aș fi, împreună cu șefii de stat major și cu el, în Comitetul apărării și l-aș putea scuti de multe. Soluția păru că-i surîde lui Winston. Repetă că este un om bătrîn și că nu va face greșeala lui Lloyd George de a rămîne la conducere și după război, eu trebuind să fiu succesorul său. John Anderson nu putea constitui o «piedică» în calea mea. Admise că numirea lui Kingsley (Wood) nu va fi bine primită, dar dacă vrei să mențiii controlul financiar, ministrul de Finanțe trebuie să facă parte din Cabinet".

1 octombrie. Am discutat despre Bobbety (Cranborne) insistînd că este mai potrivit pentru Dominioane decît candidatul ales de Winston. Winston nu știe dacă sănătatea lui B. îi va permite. I-am spus că, de curînd, am pus să fie iscodită Lady S. (Lady Salisbury, mama lordului Cranborne) și informațiile sînt îmbucurătoare. Deși Winston își completase lista, a fost de acord și m-a rugat să-i telefonez lui David (Margesson, organizatorul) ca să-l pun la curent, ceea ce am și făcut. Marți noapte, după ce toată ziua nu avusesem nici o veste de la Winston și apucasem să mă culc, deși era trecut de miezul nopții, iar eu mă aflam în pijama, a trimis să mă cheme. Am protestat pe motiv că eram în pat, dar W. a insistat, dorind să discute lista cu mine. Cînd am ajuns, David și K.W. (Kingsley Wood) tocmai plecau.

Winston mi-a spus că s-a mai gîndit la sugestia cu Apărarea, dar, împotriva dorinței sale, a hotărît să o respingă, căci ar crea prea multe încurcături și eu m-aș afla într-o situație dificilă, ceea ce era perfect adevărat. S-a referit la cele două scrisori ale mele, ultima scrisă luni seara tîrziu, după convorbirea noastră : „Cele două frumoase scrisori de la tine, atît de generoase și potrivite cu împrejurările". Îi părea rău că nu putea să-mi dea Ministerul de Externe ca să intru în Cabinetul de război și-l supăra acest fapt. A repetat de multe ori : „N-a ieșit cum am vrut". După el, fiind la Ministerul de Externe, i-aș fi fost de mare folos în privința relațiilor cu S.U.A. L-am rugat să nu se necăjească. L-am asigurat cu toată sinceritatea că mă simt mai fericit acolo unde sînt. A spus : „Vom duce acest război împreună", și a început să vorbească despre proiectele viitoare și despre punctul de vedere al lui Smuts asupra Dakarului care, așa cum i-am atras atenția și cum reieșea dintr-o ultimă telegramă pe care Winston nu o văzuse, suferise o schimbare. El mi-a spus : „Poți să ți-l ții pe Dill al tău !" Astfel s-a încheiat — sper — această lungă bătălie. Ne-am despărțit în zori.

(Va urma)

Adevăratul chip al lui ALEXANDRU LĂPUȘNEANU

Alexandru Lăpușneanu. Detaliu de văl brodat (1561)

Pentru marele public și chiar pentru unii istorici, numele lui Alexandru Lăpușneanu evocă încă și astăzi tipul stăpînitorului crud care-și face o plăcere din a tăia capetele boierilor, din a organiza „cumplite masacre boierești". Letopisețul Țării Moldovei de Grigore Ureche și Simion Dascălul pe de o parte, și mai ales nuvela lui Costache Negruzzi pe de alta, au contribuit să fixeze acest tip de domn sîngeros, aproape egalul lui Vlad Țepeș, celălalt nedreptățit al istoriografiei mai vechi.

Prof. univ.
CONST. C. GIURESCU

Cîți nu repetă și astăzi „Capul lui Moțoc vrem", fără să știe că, în ce privește acest episod, povestirea talentatului Negruzzi e inventată pe de-a-ntregul și că, în realitate, celebrul vornic a pierit la Liov, în Polonia, de mîna călăului, iar nu sfîșiat de mulțimea înfuriată a tîrgoveților din Iași.

O altă pricină pentru care Lăpușneanu e privit rău provine din faptul că — ascultînd de un ordin turcesc — ar fi „risipit", adică ar fi distrus cetățile Moldovei, umplîndu-le cu lemne și dîndu-le foc.

În sfîrșit, ultimul fapt care i se impută lui Lăpușneanu este de a fi jurat credință regelui Poloniei, fiind, în același timp, supus turcilor. E o dublă închinare — spun unii istorici —, e o diminuare a prestigiului domniei moldovene.

O examinare atentă a mărturiilor și împrejurărilor contemporane lui Lăpușneanu ne arată însă că există o diferență notabilă între realitatea istorică și opiniile de mai sus. Ea ne mai arată, de asemenea, aspecte constructive privind viața economică, aspecte ce n-au fost luate suficient în considerare.

Pedepsiți au fost trădătorii

Să cercetăm documentele. În ce privește tăierea boierilor, constatăm mai întîi că, în prima sa domnie, Lăpușneanu nu numai că nu s-a atins de ei, dar și-a început stăpînirea acordînd o amnistie generală. Numai în cea de-a doua domnie, după episodul lui Despot Vodă, a avut loc executarea a o seamă de boieri. Dar a fost oare acest act determinat de firea crudă a voievodului, de o plăcere sadică, sau a avut el un temei, o îndreptățire? Mărturiile documentare sînt clare în privința aceasta. Lăpușneanu a dat morții pe aceia care la finele primei sale domnii îl trădaseră, trecînd de partea lui Despot Vodă și determinînd înfrîngerea de la Verbia. Era acesta un obicei rău al boierimii, lipsa ei de constanță, dorința ei de a ridica un nou domn în locul celui din scaun. Întîlnim această dorință de schimbare de-a lungul secolelor, din sec. XIV, din epoca întemeierii celor două state românești, și pînă în plin secol XIX. Chiar domniile noastre cele mai strălucite, cum au fost acelea ale lui Basarab Întemeietorul, Mircea cel Bătrîn, Mihai Viteazul și Constantin Brîncoveanu în Țara Românească sau acelea ale lui Ștefan cel Mare, Petru Rareș și Vasile Lupu în Moldova, iar mai tîrziu domnia lui Cuza Vodă n-au fost lipsite de asemenea tentative de răsturnare, indiferent că au izbutit sau nu. (Nu trebuie să credem însă că aceste tentative erau o caracteristică a țărilor noastre; ele se întîlnesc pretutindeni în Europa în sec. XV și XVI.)

Ca să nu i se mai întîmple a doua oară ceea ce pățise la finele primei domnii, Lăpușneanu a luat o măsură radicală: a eliminat pe cei care i se vor fi părut susceptibili de o nouă trădare. Cu privire la numărul lor, știrile izvoarelor nu concordă, ci dimpotrivă, dau cifre foarte deosebite. Astfel, o informație polonă, din noiembrie 1564, spune că domnul ar fi tăiat la Suceava *doisprezece* boieri. Cronica moldo-polonă ridică numărul acestora la *șaizeci*, iar letopisețul lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, la *patruzeci și șapte*. Cîți anume au fost executați, e greu de precizat; mai verosimilă ne pare nouă prima cifră, de doisprezece. De altfel, măsura lui Lăpușneanu n-a fost un unicum. La fel făcuse socrul său Petru Rareș într-o împrejurare similară: părăsit de boieri în timpul expediției sultanului Soliman Magnificul, în 1538, și silit să fugă peste Carpați, la cetatea Ciceiului, el tăiase, după recăpătarea tronului, pe cei care-l trădaseră. La fel făcuse Ștefan cel Mare cu trei dintre boierii de frunte; și printre aceștia trei era și propriul său cumnat, Isaia vornicul, bărbatul surorii sale. Așadar, Lăpușneanu, executînd într-a doua domnie o serie de boieri, n-a făcut decît să pedepsească trădarea. Cît erau de nărăviți acești boieri, se vede și din faptul că nu se împliniseră încă doi ani de la lupta de la Verbia și ei se răzvrăteau încă o dată, părăsind pe Despot, și trecînd de partea hatmanului Tomșa, pe care-l proclamă domn. E adevărat că pedeapsa n-a întîrziat: Tomșa n-a putut să se mențină în fața lui Lăpușneanu, căruia i se dăduse din nou de către sultan stăpînirea asupra Moldovei și a trebuit să se retragă în Polonia împreună cu o parte dintre boieri —, între care vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță și spătarul Spancioc. Aici însă, atît Tomșa, cît și însoțitorii lui, sînt închiși, în orașul Liov, și, la începutul lui mai 1564, călăul le retează tuturor capetele: în felul acesta, polonii răzbunau moartea unei căpetenii a lor, Dimitrie Wiszniewiecki, care fusese atras într-o cursă de aceiași boieri moldoveni, nemulțumiți și doritori de schimbare. Ni s-a păstrat testamentul făcut de Tomșa și de tovarășii lui în închisoarea din Liov, la 5 mai 1564, în preajma execuției.

Și în privința „risipirii" cetăților constatăm nepotriviri curioase între izvoarele care relatează faptul. În timp ce cronica lui Grigore Ureche și Simion Dascălul afirmă că „numai Hotinul l-au lăsat să fie apărătură despre leși", o știre polonă contemporană ne arată dimpotrivă că tocmai Hotinul a fost ars. Realitatea este că atît această cetate

dinspre miazănoapte, cît și celelalte mai însemnate ca Suceava și Neamțul — să ne aducem aminte în privința ultimei de episodul din vremea regelui Sobieski — au adus servicii sub raport militar și după Lăpușneanu. Prin urmare, sau știrea letopisețului este exagerată, așa-zisa „risipire" fiind numai un simulacru, de ochii turcilor, sau dacă ea într-adevăr s-a aplicat, atunci a privit cetățile de a doua mînă, cum erau, de pildă, Romanul și Crăciuna. De altfel, cronica lui Neculce și aceea a lui Nicolae Costin afirmă că Dumitrașcu Vodă Cantacuzino e cel care a stricat cetățile; faptul ar fi avut deci loc în 1674-1675.

O politică înțeleaptă

Cît despre scăderea prestigiului domniei moldovene, observăm mai întîi că jurămîntul de credință față de regele Poloniei nu comporta trimiterea vreunui tribut, ci era numai un angajament de a păstra raporturi de bună vecinătate și de a se da ajutor reciproc — insistăm asupra acestui ultim cuvînt — în caz de nevoie. În al doilea rînd, trebuie să ținem seamă de faptul că nici în această privință Lăpușneanu n-a inovat, ci n-a făcut decît să urmeze pilda mai multora dintre înaintașii săi. Însuși Ștefan cel Mare a fost, la începutul domniei, în aceeași situație și, totuși, nimănui nu i-ar trece prin gînd să facă din aceasta o pricină de scădere pentru eroul Moldovei. După Lăpușneanu, Ieremia Movilă va urma aceeași politică, ba se va angaja să dea și o sumă de bani regelui Poloniei. Evident, ar fi fost preferabil ca țara sa să nu aibă nici un fel de obligație față de nimeni; acest lucru însă nu se putea decît în mod excepțional în vremea aceea. Stat cu suprafață mică — în raport cu cele de primprejur — și cu mijloace corespunzătoare economice și militare, Moldova trebuia să ducă o politică suplă, spre a-și putea păstra ființa. Că această politică s-a dovedit înțeleaptă, ne-o arată cazul altor state care, deși mai întinse și mai puternice, au fost sfărîmate și sfărîmate au rămas apoi pentru secole.

Dar această politică i-a permis lui Lăpușneanu să reia posesiunile din Transilvania, ceea ce constituie, incontestabil, un succes. Fiind în bune raporturi cu turcii și cu polonii, el a sprijinit cauza dinastiei Zapolya, care fusese recunoscută de sultan, împotriva lui Ferdinand, fratele împăratului Carol Cvintul și cumnatul fostului rege al Ungariei, Ludovic, mort la Mohacs. Pentru înscăunarea lui Ioan Sigismund, fiul nevîrstnic al lui Ioan Zapolya și al Isabelei, a făcut Lăpușneanu o dublă expediție în Transilvania în anul 1556, ca odinioară Petru Rareș. Cu doi ani mai înainte, el anunțase acest lucru partizanilor lui Ferdinand, care veniseră să-i facă unele propuneri: Va trece munții — spunea el — „nu noaptea, ci ziua, în sunetul trîmbițelor și al tunurilor" și „le va dovedi că nu sînt în stare să i se opună".

În schimbul serviciului important pe care li-l adusese, Lăpușneanu ceru

Pisania bisericii mănăstirii Slatina, ctitoria lui Lăpușneanu

Isabelei și fiului ei să-i dea cele două posesiuni, Ciceiu și Cetatea de Baltă, pe care le stăpîniseră mai înainte Ștefan cel Mare și Rareș. Cum răspunsul favorabil întîrzia să sosească, domnul Moldovei făcu, pentru a-l grăbi, o incursiune în Țara Bîrsei. Efectul nu întîrzie: în toamna anului 1558, dieta ardeleană hotărî să fie date lui Lăpușneanu cele două posesiuni. La 7 februarie 1559, pîrcălabul moldovean al Cetății de Baltă duse bistrițenilor o scrisoare; la 27 aprilie, același an, este menționat și dregătorul domeniului de la Ciceiu.

Un bun gospodar

Un merit deosebit al lui Lăpușneanu este atenția pe care a acordat-o vieții economice. El însuși mare negustor, trimițînd peste graniță, mai ales în Transilvania, rîmători și boi îngrășați, apoi butoaie cu vin, a căutat să favorizeze dezvoltarea ne-

goțului. Vitele și produsele moldovene au ajuns pînă departe în Austria, Italia, în Polonia și în Rusia. Boii destinați Veneției erau duși pînă la Zagreb sau la Lubliana de către moldoveni : așa aflăm dintr-o scrisoare cu data de 27 septembrie 1559.

Tot în vederea comerțului, Lăpușneanu a făcut un han în munții Cîmpulungului, pentru cei care se duceau sau veneau de la Bistrița, a stabilit iarmaroace la anumite sărbători ale anului, s-a interesat de schimbul banilor, adică de fluctuația valutară. Avea spălători de aur în rîurile de la munte ; comanda tot felul de articole și de mărfuri — între altele și pergament — în orașele transilvănene și la Liov ; își aducea meșteri zidari, pietrari, țiglari, fierari de la Bistrița ; pînă și marmură din Hațeg a adus, cu care special comandate, spre a-și înfrumuseța ctitoriile. La Iași, reședința sa preferată în a doua domnie — de atunci încep să se ridice Iașii în detrimentul Sucevii — a construit o baie în 1564. A dat atenție și iazurilor sau helești elor.

Pentru îngrijirea sănătății sale — era bolnav de ochi — a făcut adeseori apel la medicul Andrei din Bistrița ; tot de acolo își procura și leacurile. Pentru ultima dată a fost chemat acest medic la 5 martie 1568. Cînd sosește însă, voievodul încetase din viață, astfel că „doftorul" s-a întors îndărăt, ducînd cu el o scrisoare a noului domn, din 16 martie.

Tradiția consemnată în letopisețul lui Grigore Ureche și Simion Dascălul, cum că Lăpușneanu ar fi murit otrăvit, și anume chiar de soția sa, doamna Ruxandra, ni se pare lipsită de temei. E foarte puțin probabil să fi ucis evlavioasa doamnă pe soțul ei, cu care trăise mai bine de cincisprezece ani și avusese treisprezece copii. Adevărat este numai faptul că, simțindu-și sfîrșitul aproape, Lăpușneanu a cerut să fie călugărit și că dorința i s-a împlinit, dîndu-i-se numele de monahul Pahomie. Trupul său odihnește în biserica mănăstirii Slatina (județul Suceava), impunătoarea sa ctitorie.

Ținînd seama de toate aspectele domniei lui Alexandru Lăpușneanu, atît cel de politică internă și externă cît și cel economic și cultural, judecata istoriei asupra acestui voievod moldovean este, în ultimă analiză, *pozitivă*.

Tot despre scheletul neolitic de la Cernica

Intr-un număr recent al revistei noastre (2/1971), prof. dr. docent Gh. Cantacuzino a prezentat o interesantă operație arheologică, însoțită de ilustrații realizate de revista noastră, referitoare la determinarea și apoi transportul scheletului unui om neolitic aflat în necropola de la Cernica. Cele două fotografii pe care le reproducem și care completează pe cele publicate în articolul „După 6 milenii, din nou la drum", reprezintă 1. Măsurarea precisă a adîncimii osemintelor față de sol ; 2. Instalarea peretilor laterali ai lăzii de lemn care a cuprins scheletul în scopul deplasării sale. Exponatul poate fi acum vizionat în cadrul Muzeului Astronomiei Române din B-dul Ana Ipătescu nr. 21.

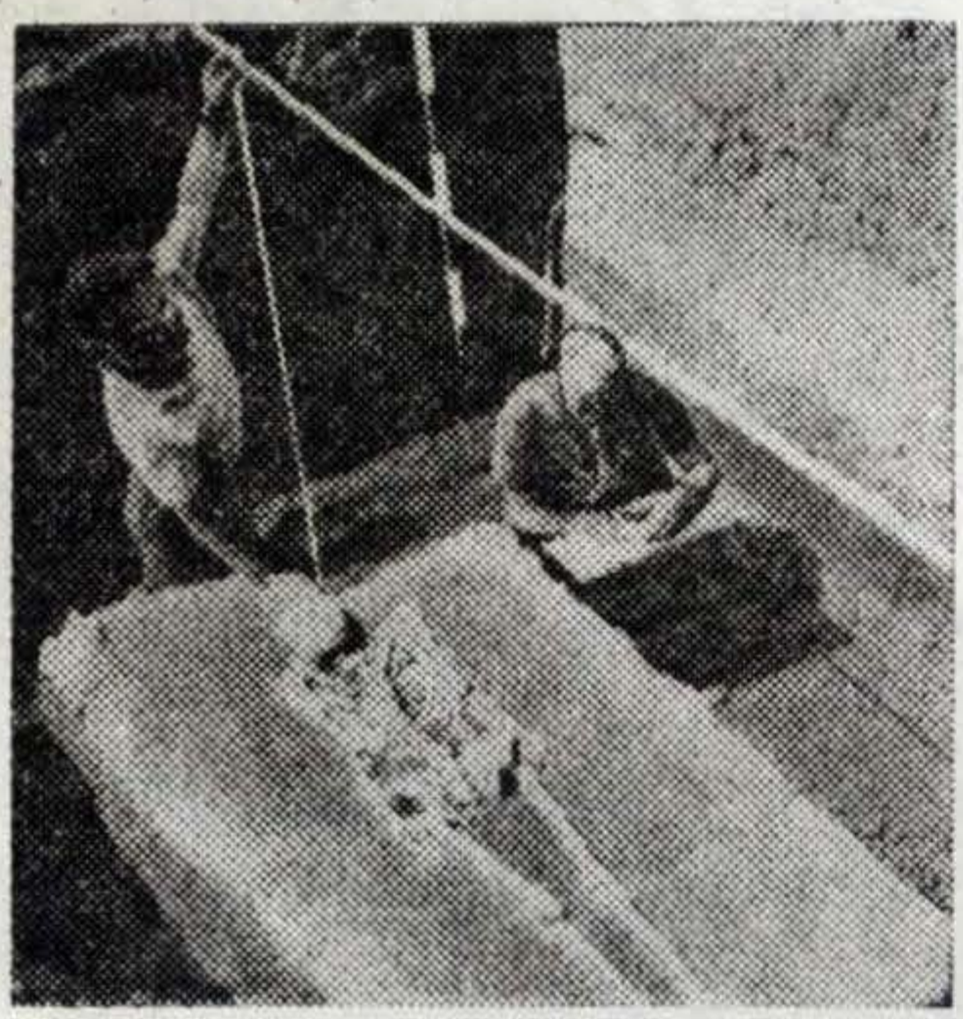

①

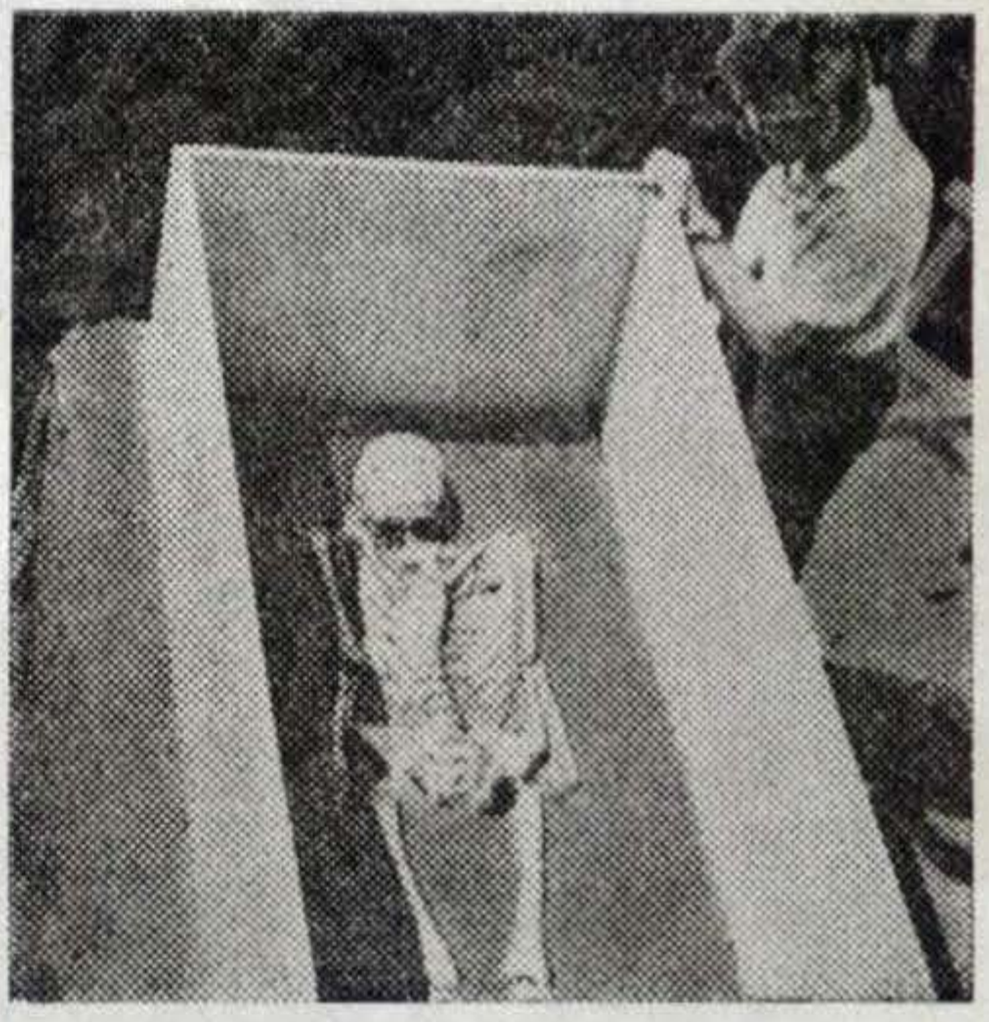

②

CRONICĂ DE FAMILII

NEAMUL

DUMITRU ALMAȘ

În lunga lui călătorie prin Europa, Dinicu Golescu a cercetat, între altele, „pansioanele" și școlile cu mare faimă în ce privește pregătirea științifică. Așa a ajuns să aleagă pentru Radu și Alexandru Institutul din München, iar pentru Ștefan și Nicolae casa de educație a profesorului Rodolphe Töpffer din Geneva. Acesta se număra printre discipolii lui J. J. Rousseau, fapt semnificativ pentru acea vreme. Scriitor de un deosebit talent, Töpffer concepea educația ca un mijloc de formare a omului modern, în condiții cît mai libere, cît mai aproape de natură, de ceea ce este firesc omului, cu țelul înalt de a-l pregăti pentru o societate liberă și democrată. Boierului român i-a plăcut așa de mult „pansionul" genevezului încît mai

Ridicat în sec. XVII, de către Stroe Leurdeanu, conacul din Goleşti, pe care Paul din Alep îl găsea „măreţ şi elegant", a cunoscut, de-a lungul celor două secole şi mai bine, zile de glorie şi de restriştе (vedere a foişorului)

GOLEȘTILOR

apoi i-a adus aici și pe cei doi feciori din München.

Dar, înainte de a ajunge în Elveția, cei care vor deveni pentru istoria modernă a României „frații Golești", au primit un început de educație și instrucție sub privegherea mamei lor, tînăra, frumoasa și inteligenta Zoe Golescu. Vorbim de patru Golești : Ștefan, Nicolae, Radu și Alexandru, fiii lui Constantin (Dinicu), dar lor li se adaugă vărul lor Alexandru, fiul lui Gheorghe (Iordache) Golescu, poreclit Negru sau Arăpilă, așa după cum mezinului lui Dinicu, Alexandru C. Golescu, i s-a spus „Albul". Frații Golești și-au iubit mult părinții. „Spiritul meu mă aduce lîngă tatăl meu, scrie Albul. Văd pe tata : el își plînge patria, dar — mulțumit de sine — îmi arată cu mîndrie urmele-i, pe care eu trebuie să le urmez. Da, nobil și generos, **voi încerca să te imit !...** Vreau să mă urască boierii, acești josnici lingușitori, și vreau să fiu iubit de săracii și cinstiții țărani".

Cei cinci din 1848

Astfel am ajuns la cei cinci Golești din veacul XIX, acei boieri culți, liberali, generoși, progresiști, unii dintre ei animați chiar de un spirit revoluționar, prieteni, frați de idei și de luptă cu Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, C. A. Rosetti, Gh. Magheru, Eliade Rădulescu, cu toată acea splendidă generație a pașoptiștilor.

Ca atîția fii de mari boieri, Goleștii ar fi putut să petreacă „în lupanare de cinisme și de lene cu femeile pierdute în orgiile obscene", întorcîndu-se înapoi cu „drept minte o sticluță de pomadă" și drept știință „vreun vals de Bal-Mabil". Dar, nu. Au crescut și s-au educat ca niște cărturari. Minți deschise, ei s-au dedicat luptei întru propășirea patriei. Cel mai puțin activ în domeniul obștesc a fost Radu. În cele mai înalte dregătorii a ajuns Nicolae. Contemporanii l-au respectat în mod deosebit pe Ștefan, pentru firea-i echilibrată, domoală, rațională. Ajuns colonel și aghiotant domnesc i se poate reproșa că a făcut parte din comisia de anchetă a revoluționarilor implicați în „complotul" din 1840. Printre condamnați a fost atunci și Bălcescu, în urma unei cercetări „lașe" și „infame". Dar, în generoasa-i dăruire, revoluționară și umană, Bălcescu scria, în 1850 : „Cu toate acestea, cînd v-am văzut pe voi cu dînsul, nu am fost împotrivitor a intra în relații cu dînsul și n-am cerut escluzia lui sau a mea și am uitat cele trecute".

Dintre cei patru frați Golești, iubit a fost mai ales expansivul, romanticul Alexandru-Albul. Era prieten cu „cel mai revoluționar" dintre toți, cu vărul lor, Alexandru G. Golescu-Negru (Arăpilă). Nu îl socotea doar tizul și ruda sa, ci „ființa întregitoare a ființei mele, sufletul prieten al sufletului meu". Trecînd peste nuanțele impuse de caracterul fiecăruia, pe toți cinci Goleștii pașoptiști îi călăuzea un luminos liberalism și îi încălzea același înflăcărat patriotism caracteristic marii lor generații.

Încă din tinerețe, Ștefan Golescu s-a arătat „serios filozof", cu gîndurile-i toate îndreptate spre nefericita-i patrie. Sau cum îl descria însuși fratele său Alexandru-Albul : „Toți te știu om liniștit, serios, cu judecată, prietenul libertății, îndrăgostitul țării tale". N-a fost însă îndeajuns de voluntar, observă George Fotino. S-a mărginit de multe ori „la cinstite manifestări verbale". Lipsit de simț practic, „se va menține în domeniul ideilor".

Militar din vremea romantică a organizării armatei române moderne, Nicolae Golescu avea o fire veselă, ușuratecă și înclinată spre petreceri. Cel mai șters din cei patru Golești a fost Radu. El s-a pierdut printre talentații lui frați, rătăcind în umbra lor, ca un satelit fără o strălucire proprie.

În schimb, mezinul, Alexandru-Albul, s-a impus încă din tinerețe prin pasiunea-i romantică pentru binele obștesc. Se numea el însuși „patriot furios". Îl însuflețea și dragostea de țară și umanitarismul cel mai generos : „omul, spunea el, trebuie să se jertfească pe sine, soție, copii și familie, pentru fericirea societății". Ca și C. A. Rosetti, era influențat de socialismul utopic francez, de Louis Blanc, de Barbès, de Blanqui, de toți acei gînditori sociali care „înalță discuțiunile într-o sferă de unde egoismul este alungat" și „propovăduiesc revoluția". A fost discipol și admirator al lui Teodor Diamant, fourieristul care a încercat să fundeze un „falanster" la Scăieni. Cu ochi critic, „utopistul" Alexandru Golescu-Albul arăta mîhnit că în Țara Românească treaba „mergea ca racii", că poporul era jefuit, nedreptățit, umilit. Înainte de 1848, scria fraților săi : „Aruncați-vă privirile asupra nefericitei noastre țări și veți vedea egoismul împins pînă la ultimul grad, în toată urîciunea lui". Îl durea că în București se întîlnea doar „sensualismul, imoralitatea, viținl și egoismul onorabililor noștri ciocoi". Ca vrednic fecior al lui Dinicu Golescu, observa, cu jale, că în țara asta „99 sutimi din locuitori trăiesc în sărăcie și întuneric pentru a procura celeilalte sutimi plăceri ușuratice și un lux barbar".

Față de sine, ca boier de viță străveche, are o atitudine plină de ironie și revoltă. „Sînt fiu de boier — notează el într-o scrisoare din 1840 — deci nobil și prin urmare sînt în drept să înlătur pe ceilalți de la orice slujbe, avantajii și onoruri sociale. Ca atare sînt inteligent și capabil [...] cinstit și onorat [...] Duc viață largă, trăsuri, cai, lachei, mese, vînători, jocuri de cărți, femei. Nimic nu-mi lipsește. Încasez și iarăși încasez ce-mi cade-n mînă, și mult și puțin, și bani curați și necurați. La nevoie cumpăr suflete, dreptate, inocență și chiar cinste ; și asta în văzul lumii, în nasul legilor și al conducătorilor. În plus, ca boier — și deși nu sînt decît o pacoste, o ciumă pentru țară — sînt scutit de sarcini și de biruiri ; am moșii mari și mici, cu sclavi și cu așa-ziși oameni liberi".

Vărul lor, Alexandru-Negru, a făcut studii de inginerie. Dar l-au pasionat îndeosebi studiile de morală. Așa a făcut cunoștință cu opera socialistului Lamenais, cultivat de mulți dintre pașoptiști, cu Paul Bataikov, „om de talent și devotat cauzei noastre naționale", cum îl categorisea Golescu-Albul, cu Ubicini, Desprez și cu mulți alți publiciști francezi, deveniți filoromâni, apărători ai drepturilor poporului nostru.

„Tradiția pătimirilor străbune"

Impresionați de suferințele poporului român și de soarta țării, sfîșiată de stăpîniri străine, cunoscînd realitățile și istoria, trăind și instruindu-se în Apus, membri ai societății revoluționare „Frăția" Goleștii au fost printre tinerii care au pregătit și au condus revoluția din 1848. Și chiar dacă faptele Goleștilor nu urcă la înălțimea și vibrația gîndurilor și simțămintelor deseori atît de romantic exprimate, chiar dacă rămîn adesea doar la pragul generos al ideilor liberale, ele vădesc noi dovezi că boierimea română n-a fost în întregime retrogradă și rugină, că au răsărit și în țara noastră minți luminate care stau alături de Camillo Cavour, Kossuth Layos, de „acea filomelă din dumbrăvile paradiselor ce lumea îi zice Lamartine", cum hiperbolic se exprima C. A. Rosetti despre cel căruia îi era recunoscător că acceptase să patroneze „Societatea studenților români" din Paris. Cu un mare patos, Alexandru C. Golescu-Negru scria din Paris, încă din 1847, către vărul său Ștefan : „Da, ai dreptate să aștepți întoarcerea noastră, nu numai pe a mea și pe a lui Nicolae Bălcescu, ci pe a tuturor fraților noștri uniți în credință și mai ales a acelei pleiade de tineri români pe care ne străduim să-i însuflețim pentru credință, pentru aceeași virtute"... Încheia cu aceeași arzătoare și stăruitoare invitație : „Și ne vom urca pe cele mai înalte culmi ale Carpaților pentru a ne jura în fața a tot ce este viață românească, prietenie veșnică și neostenită, stăruință în împlinirea misiunii noastre".

Au legat prietenie cu reprezentanții intelectualității revoluționare din Moldova și Transilvania : cu frații Vasile și Iancu Alecsandri, cu Costache și Elena Negri, cu Gh. Barițiu, Simion Bărnuțiu, Avram Iancu, Eftimie Murgu, Axente Sever, Ion Maiorescu, Ion Ionescu de la Brad, August Treboniu Laurian. Au întreținut corespondență și legături directe cu revoluționarii poloni, maghiari, italieni, francezi. Pentru domnitorul Gheorghe Bibescu, ei erau „republicanii din Golești".

Goleștii s-au lansat în revoluția din 1848 ca într-o vijelioasă arenă a viitorului, cu entuziasmul și, întrucîtva, cu naivitatea ucenicului vrăjitor. Spiritul lor activ, concepțiile lor politice, liberalismul lor, dragostea de patrie, interesul pentru problemele economice, sociale, culturale i-au săltat în fruntea revoluției.

Rolul jucat de Golești atunci îi îndrituiește pe istorici să afirme că biografia lor, în acei ani, se topește complet în desfășurarea și direcționarea acestui mare eveniment din istoria modernă a României. S-ar putea spune chiar că familia Golescu întruchipează revoluția din 1848 în complexitatea ei ca fenomen social-politic și spiritual, în tot ce are ea mai reprezentativ ca măreție și scădere, ca justețe și eroare, ca avînt eroic și miopie politică. Alexandru Golescu-Negru a luptat neînfricat în fruntea celor mai conseaventi revoluționari și democrați — alături de Bălcescu, Bolliac, Bolintineanu, Ion Ghica. Nicolae Golescu s-a alăturat, chiar de la începutul revoluției, grupului moderat condus de Eliade. Alexandru Golescu-Albul s-a remarcat prin lansarea unor idei generoase, dar lipsite de simțul realității și mai ales al

Goleştii pleiadei paşoptiste : Ştefan, Nicolae, Alexandru-Albul şi Radu

practicii politice, din multe puncte de vedere asemănătoare cu ale lui C. A. Rosetti. Ştefan Golescu a participat, împreună cu Éliade, la 9 iunie 1848, la marea adunare populară de la Islaz, unde a trăit şi a condus momentul unic al declanşării revoluţiei. A fost ales membru al guvernului provizoriu, încredinţîndu-i-se Departamentul Dreptăţii. Nicolae Golescu l-a silit pe Vodă Bibescu să semneze în Bucureşti Constituţia, iar în guvernul provizoriu a fost ministru la Departamentul din Lăuntru, rol îndeplinit cu prea multe concesii în faţa reacţiunii şi, mai ales, a coloneilor Odobescu şi Solomon, cunoscute instrumente ale antirevoluţionarilor.

Numele Goleştilor a circulat şi s-a impus în legătură cu pregătirea şi cu dezlănţuirea unei revoluţii simultane în tustrele ţările române, cu înfăptuirea reformelor necesare întru consolidarea noii puteri, cu găsirea unei forme de stat republicane, cu eforturile diplomatice de a crea o unitate revoluţionară românească şi chiar sud-est europeană. Numele lor s-a legat de apărarea revoluţiei din 1848 prin forţa armată. S-a legat de marea idee a unirii tuturor românilor într-o singură ţară.

Cel mai hotărît şi mai consevent s-a dovedit a fi Alexandru Arăpilă. Lui îi scria N. Bălcescu, la 22 iunie 1848, din Buzău : „Aş dori ca acolo (la Bucureşti) să umblaţi mai cu energie. Căutaţi să vă folosiţi de victoria dobîndită, care ne va da mare putere, de vom şti atrage, prin energia şi activitatea noastră, încrederea poporului [...]. În împrejurările grele şi extraordinare trebuie măsuri extraordinare. Nu faceţi poezie şi sentimentalism, ci dreptate straşnică". A elaborat un adevărat program de propagandă a revoluţiei pe care-l va realiza amicul său N. Bălcescu. A susţinut pedepsirea exemplară a tuturor duşmanilor revoluţiei. Citäm în acest sens cuvintele sale : „Să ne învîrtoşim dar inimile, fraţilor, şi să apucăm o politică mai energică, deşi aspră în contra inamicilor libertăţii publice. Puneţi, fraţilor, mîna pe acei cuconaşi, care deloc nu se împacă cu ideile cele nouă, şi care de atîtea ori au complotat în contra fericirii patriei. De ce nu trimiteţi împotriva lor pe frate meu Radu, care foarte bine îi va potoli cu proclamaţiile într-o mînă şi cu sabia într-alta. Desfiinţaţi regimentul lui Solomon ! De n-aţi făcut-o sînteţi vrednici de spînzurat ! Revoluţie fără teroare nu se poate face în ţările noastre, destul dar cu anacronismele romantice, destul cu politica sentimentală !"

Iată concepţia sa despre propagandă expusă într-o scrisoare către Ştefan Golescu : „Despre propagandă stăruiesc mai mult decît oricînd în ideea de a numi un comisar de fiecare plasă sau plai, care va numi înadins o comisie ce va avea a se ocupa zi şi noapte cu singura cestiune a propagandei...". Împărtăşea întrutotul ideea prietenului său că revoluţia din '48 „era dezvoltarea progresivă a revoluţiei din 1821", că problema esenţială „era de a organiza democraţia şi de a dezrobi pe ţărani, făcîndu-i proprietari. Într-un cuvînt, trebuia să fie o revoluţie democratică şi socială". Dar tocmai de aceea, ca să scape de înflăcărarea

și, poate, de concurența lui, Eliade și alți membri ai guvernului provizoriu, l-au acuzat că voia să fie „un Robespierre" și, ca pe un om incomod prin radicalismul lui, cu asentimentul fraților, Nicolae și Ștefan, l-au trimis la Paris, ca reprezentant al revoluției, așa după cum l-au izolat și l-au îndepărtat din guvern și pe Bălcescu. Astfel, conducătorii moderați, printre care se aflau și cei doi Golești mai mari, au amînat punerea în aplicare a articolului 13 din Proclamația de la Islaz, eliberarea țărănimii din jugul iobăgiei și alegerile pentru Adunarea Constituantă.

Gustul amar al eșecului

Dar punerea în practică a programului revoluționar, iureșul popular, intrigile de culise ale reacțiunii, ambițiile nesăbuite ale unora, spaima altora în fața intervenției brutale a contrarevoluției și spectrul ocupației străine au zgîriat blazonul generoșilor Golești și i-a făcut defetiști. Admirabila și patetica chemare revoluționară se mistuia în focul evenimentelor și se scurgea ca o zgură a compromisului și a conservatorismului, făcînd concesie după concesie reacțiunii. Nicolae Golescu a primit să fie unul dintre membrii „locotenenței domnești", alături de Eliade și de Tell. Ștefan Golescu a făcut parte din deputațiunea trimisă, în august 1848, la Constantinopol, împreună cu Bălcescu și Dumitru Brătianu, ca să trateze cu guvernul turc problema constituției și a formei de conducere a țării. Spre deosebire de Bălcescu, care se arăta foarte sceptic, Ștefan se iluziona crezînd că solia la Istanbul „va desăvîrși opera regenerării noastre", obținînd „numirea unui domn a cărui domnie să fie de o mai lungă durată, votul universal, libertatea presei și garda națională". Mai realist, mai bun cunoscător al situației, al istoriei și al psihologiei conducerii otomane, Bălcescu știa că nu putea obține nimic.

Deși se manifestaseră de multe ori ca republicani, în desfășurarea revoluției Goleștii au șovăit. Nicolae s-a înfeudat lui Eliade, Ștefan și Radu n-au stăruit îndeajuns să se rezolve în chip revoluționar măcar problema țărănească, introducerea în practică a constituției, transformarea administrației și pregătirea armatei pentru o rezistență împotriva contrarevoluției dinlăuntru și din afară. A recunoscut-o, ca pe o greșeală capitală, însuși Alexandru Golescu-Albul, într-o scrisoare trimisă din surghiunul său de la Brussa către frații săi aflați la Paris, grăind aproape ca Bălcescu sau ca Alexandru-Negru : „Din cele 21 de articole ale proclamației noastre, cel mai cu miez, cel mai însemnat din toate, singurul cu adevărat social, național și democratic, cel care recomanda mai mult revoluția noastră prețuirii și admirației lumii intelectuale este articolul 13, care face pe țăran proprietar, adică îl duce la bunăstare, la fericire, pentru ca apoi să ajungă un cetățean, un soldat al patriei". Și mai departe, cu lăudabil simț al dreptății, relevă : „Dar cui datorăm înscrierea acestui articol în proclamația noastră ? [...] Nu oare lui Ion Ghica, Alexandru G. Golescu-Arăpilă și Nicolae Bălcescu ? Adu-ți aminte de discuția avută, în privința aceasta, în sînul comitetului revoluționar".

Asemeni lui Bălcescu și lui Eftimie Murgu, bănățeanul, cei mai radicali dintre Golești au vrut să înarmeze revoluția cu o bună armată, capabilă să lupte cu cei mai puternici dușmani, din lăuntru și din afară. Golescu-Albul descoperind că „în politică, pe lîngă drept, trebuie să ai și forță" scria lui Alexandru-Negru la Paris, invitîndu-l „să-și sacrifice patriei durerea" de a-și fi pierdut părintele toamai atunci, să nu plece din Franța pînă nu cumpără, cît mai repede, 50 000 de puști, „fără de care s-a isprăvit cu revoluția noastră".

Ca și Bălcescu, ca și Murgu, ca și Magheru, el arăta că Eliade greșește deoarece „numai cu evanghelia în mînă", fără o forță ar-

Vărul celor patru frați Golești, Alexandru Golescu-Arăpilă, remarcabil revoluționar, prieten și colaborator apropiat al lui Nicolae Bălcescu

Primul copil al Zoei Golescu a fost Anica căsătorită Racoviță

mată proprie, o forță militară bine organizată, revoluția „nu putea fi decît o poznă". „Arme, deci, arme și iarăși arme", striga el fără încetare. Dar și acest strigăt, neînsoțit de energice măsuri practice, de banii pe care ar fi putut să-i procure din secularizarea averilor mănăstirești, a răsunat în pustiu. Lovită din toate părțile de trăsnetele contrarevoluției, pe care frații Ștefan și Nicolae, amețiți de retorica lui Eliade, le cam nesocotiseră, revoluția din Țara Românească s-a prăbușit în septembrie 1848. Întreaga familie Golescu s-a risipit în surghiun.

În emigrație, Goleștii au stat aproape de Bălcescu, de vederile lui revoluționare. O vreme, în 1849, Alexandru-Albul rătăcește prin Transilvania, cerînd ajutor lui Avram Iancu. Dar și această încercare eșuează.

„Timpul n-a sosit încă, dar va veni"

Dar necurmata lor încredere în progres, în viitorul liber al poporului și al patriei nu-i lasă să se înnămolească în decepții și pesimism. Își trăiau cu fervoare destinul, înfruntîndu-l. Într-o scrisoare, din martie 1849, către Alexandru-Negru, același Bălcescu, amărît de faptul că emigranții s-au împărțit în două „clici", una a lui Rosetti, alta a lui Eliade, nu ceda dezamăgirilor și durerilor înfrîngerii, ci povățuia prietenește, frățește, dorind să grupeze împreună cu Goleștii, cu Ghica, cu Magheru, cu Bolintineanu, „o partidă cinstită și înțeleaptă". „Cînd nu putem și n-avem cu cine lucra, dupe cum gîndim — scria el — mai bine e atunci a ne trage deoparte și a ne păstra pentru alte vremi. Nu trebuie, cu toate acestea, a te descuraja și a te crede cu totul izolat. Sîntem mai mulți care, crez, că ne asemănăm mai mult în idei și simțiminte. Mai întîi eu, care ți-am făgăduit că voi lucra cu tine dinaintea revoluției, și cugetul nu mă mustră că mi-am călcat făgăduiala. Apoi Ghica, Magheru, pe care îl cred foarte sincer și bine intenționat [...]. Apoi Bolintineanu și atîția alții, în care am multă încredere, și care... ne-ar secunda la trebuință ca să întocmim o partidă cinstită și înțeleaptă. Și chiar cînd toți ne-or lăsa, ne-om rezema amîndoi unul de brațul altuia, și om merge pe calea dreaptă, chiar cînd aceasta ne-ar apropia de mormînt. De om vedea că nu putem fi patriei folositori, slujind-o în politică, vom da politica dracului și ne vom întoarce cu mulțumire, eu la ocupațiile mele istorice, tu la cele de filozofie morală, și tot vom putea fi folositori și ne vom putea mîngăia. Nu te descuragia dar, bravul meu prieten. Timpul n-a sosit încă, dar va veni". Ca să scrie așa, cu asemenea dragoste, Bălcescu trebuia să-l fi simțit pe Alexandru-Negru ca pe un frate. În aceeași scrisoare aflăm despre colaborarea și solidaritatea revoluționară dintre românii din cele trei țări române : „Pe Alecu, vărul tău (Albul), l-am lăsat la Zlatna, ocupîndu-se după scrisoarea ce i-am scris din Belgrade, a căpăta bani pentru noi de la bieții țărani din Transilvania, care dau cu bucurie, după cum a dat unul 50 de galbeni lui Ionescu" (e vorba de moldoveanul Ion Ionescu de la Brad). În ianuarie, Nicolae Golescu scria că în Apus „nu e jurnal care să nu ne ia apărarea ; răscolim cerul și pămîntul pentru a ne ajunge scopul". În primăvară, revoluționarii trăiesc iar cîteva clipe de nădejde, datorită victoriei momentane a revoluției maghiare. Dar Magheru nu poate alcătui armata visată. Bălcescu se zbate eroic să-l împace pe Kossuth cu Iancu și să unifice revoluțiile împotriva tiraniei habsburgice și țariste. Ștefan și Alexandru Golescu îl sprijină, ca și Ghica, Magheru și Bolliac.

Este meritul lor, și al lui Bălcescu în special, că au izbutit, pînă la urmă, să-l convingă pe Kossuth să-și pună iscălitura pe proiectul de pacificare, de înțelegere între revoluționari și de recunoaștere a drepturilor poporului român. Dar țarul Nicolae I și împăratul Franz Iosef, printr-o masivă și brutală intervenție, au strivit, în vara anului

Ştefan Golescu

1849, toate revoluţiile din centrul şi estul Europei.

Capitularea de la Şiria a însemnat şi pentru Goleşti o grea lovitură. Colaborarea şi unitatea revoluţionară din această parte a Europei n-a mai avut cînd se organiza şi funcţiona.

Fără a dezarma, Bălcescu, Ghica, Goleştii încep o vastă acţiune de a uni, într-un mănunchi, pe toţi revoluţionarii români, pregătind astfel propaganda pentru unirea Ţărilor Române. Alexandru Golescu-Albul, cu optimismu-i inepuizabil, era sigur că în cinci-şase ani o nouă revoluţie va şterge Imperiul habsburgic de pe harta europeană, iar naţionalităţile se vor constitui de sine stătătoare. Cu aceeaşi inepuizabilă încredere, celălalt Alexandru Golescu-Arăpilă, scria către al său drag prieten : „Bălcescule, a sosit timpul ca să organizăm o frăţie grandioasă, care să se întindă peste toate părţile României şi să aibă cîţiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei să fie în Bucureşti, unde este şi mai multă libertate de acţiune". Aşa cum propunea Bălcescu, deviza lor, ca membri ai „Frăţiei", devenea : **„Dreptate-Frăţie-Unitate"**. Ducînd, în continuare o asiduă şi neobosită activitate revoluţionară şi diplomatică, colaborînd cu Murgu şi cu bănăţenii, căutînd legături temeinice cu emigraţia polonă, cu sîrbii, maghiarii, cehii, Alexandru Golescu-Negru a inspirat memoriul de la Blaj, şi s-a înscris printre protagoniştii luptei pentru **„unitatea dacică"**, adică pentru Unirea celor trei ţări române.

Dar reacţiunea se întărea pretutindeni. „Prinţul prezident" al Franţei, Ludovic Napoleon Bonaparte, trimite corpul de armată comandat de generalul Qudinot şi debarcă republica mazzinistă din Roma. „Ruşine pururea Franţei şi reprezentanţilor ei", se indignează Zoe Golescu, aflînd de înfrîngere, de „jalnicul sfîrşit" al unei republici create prin revoluţie, ca şi republica franceză.

Intr-o scrisoare din 4 martie 1850, trimisă din amarul său surghiun lui Alexandru C. Golescu-Albul, N. Bălcescu formula, ca unui frate de idei, concepţiile lui despre revoluţia din 1848 şi despre revoluţie în general : „Revoluţia din iunie n-a fost inventată, nici fabricată, nici de mine, nici de voi, nici de dl. Eliad, nici de vreun alt revoluţionar. Ea nu-i decît dezvoltarea acelui proces neîncetat şi natural, început în societatea noastră, ca şi în toate societăţile de la originea lor". Această formulare dintr-o epistolă către un prieten, Bălcescu a lărgit-o şi a cristalizat-o apoi încă mai clar : „Revoluţia română de la 1848 n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut şi fără viitor, fără altă cauză decît voinţa întîmplătoare a unei minorităţi sau mişcarea generală europeană. Revoluţia generală fu ocazia, iar nu cauza revoluţiei române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor".

Radu şi Alexandru-Albul au stat trei ani printre refugiaţii români din Brussa. Ştefan, Nicolae şi Alexandru-Arăpilă au continuat să cutreiere Europa, căutînd şi sperînd ajutorul marilor puteri pentru cauza dreaptă a românilor. Nicolae însă s-a apropiat tot mai mult de grupul lui Eliade, ceea ce i-a atras supărarea necruţătorului Bălcescu. „Este un om inconsecvent, sau **fleac,** cum zice românul", îl ocărăşte el într-o scrisoare către Ghica, din februarie 1850. In schimb Alexandru-Albul colaborează intens cu Bălcescu la organizarea emigraţiei, în vederea „revoluţiei şi a României viitoare". Lui Albul îi scria Bălcescu acea scrisoare din 4 martie 1849, încărcată de idei revoluţionare, de raţionamente limpezi, uimitor de lucide, izvorîte din evenimentele trăite şi totodată încărcată de un înflăcărat patriotism : **„România noastră va exista deci.** E credinţa mea cea mai intimă. Orb cine n-o vede".

Cît le-a stat în putinţă, mai ales cei doi Alexandru Golescu, l-au ajutat pe Bălcescu cînd s-a îmbolnăvit. I-au trimis cărţi şi bani, au sfătuit-o pe Maria Cantacuzino să stea lîngă patul lui de suferinţă. Pe Ştefan Golescu l-a însărcinat Bălcescu să se ocupe de tipărirea **Istoriei lui Mihai Viteazul —** marele şi grăitorul lui testament.

Genealogia Familiei Golescu

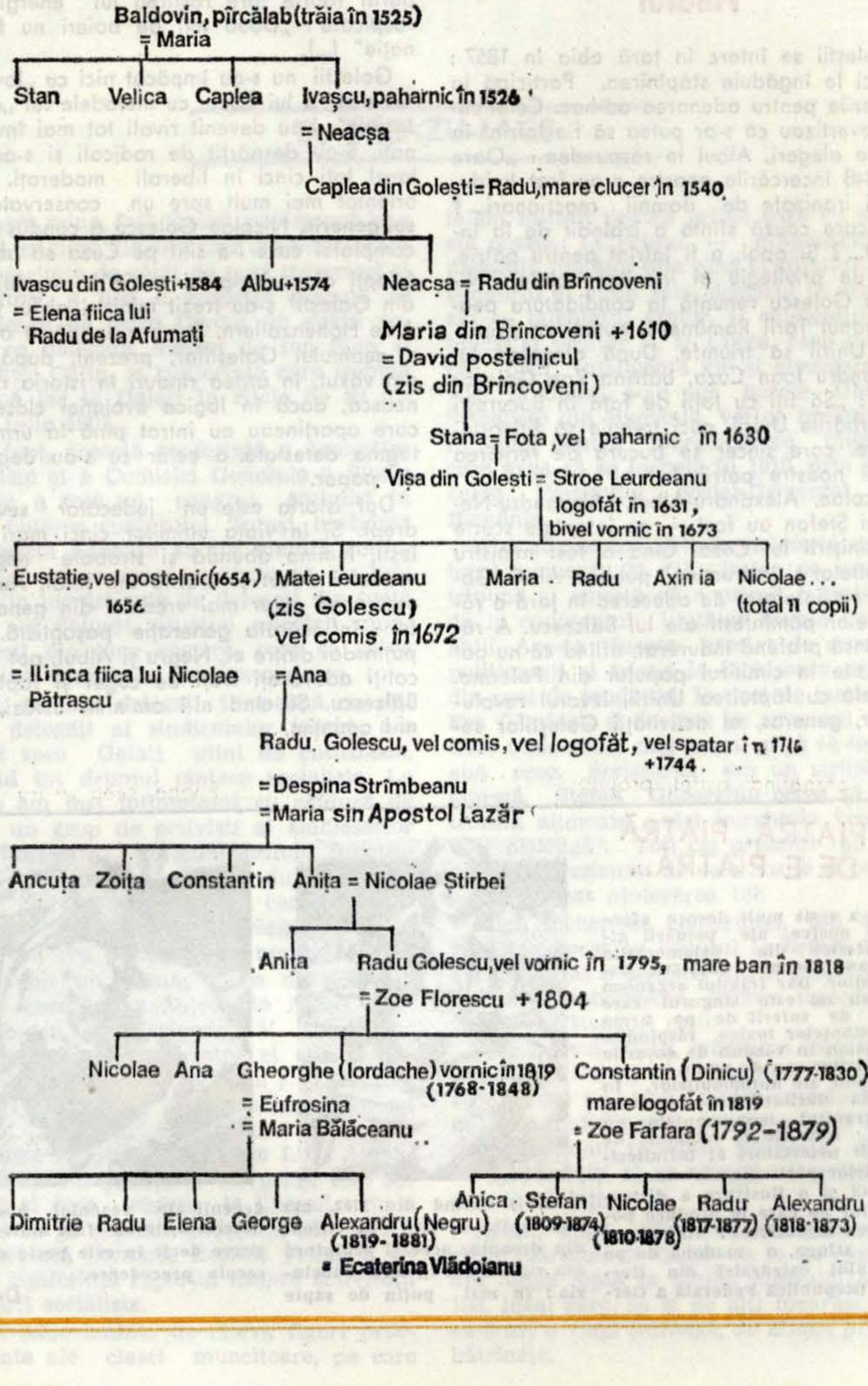

În anii care au urmat, și mai ales în vremea războiului Crimeei și a Congresului de la Paris, Goleștii s-au dedicat trup și suflet cauzei Unirii. De mai multe ori au arătat că sînt gata să-și cheltuiască toate averile întru izbînda acestei idei.

Finalul

Goleștii se întorc în țară abia în 1857 ; atunci le îngăduie stăpînirea. Participă la alegerile pentru adunarea ad-hoc. Celor care-l avertizau că s-ar putea să fie înfrînt în aceste alegeri, Albul le răspundea : „Oare în 1848 încercările noastre n-au fost huiduite și ironizate de domnii reacționari... ? Dar care cauză sfîntă a izbîndit de la început... ? Și apoi, a fi înfrînt pentru patrie, este un privilegiu al inimilor nobile". Nicolae Golescu renunță la condidatura pentru tronul Țării Românești, numai ca principiul Unirii să triumfe. După alegerea lui Alexandru Ioan Cuza, bătrîna Zoe Golescu scria : „Să fiți cu toții de față în București la serbările Unirii, căci trebuie să fiți printre cei care sincer se bucură de fericirea dragii noastre patrii...".

Nicolae, Alexandru-Albul, Alexandru-Negru și Ștefan au fost — pe intervale scurte — miniștrii lui Cuza. Cînd a fost ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, Al. C. Golescu s-a interesat de aducerea în țară a rămășițelor pămîntești ale lui Bălcescu. A rămas însă profund îndurerat, aflînd că nu pot fi găsite în cimitirul popular din Palermo. O dată cu făptuirea Unirii, izvorul revoluționar, generos, al activității Goleștilor secătuiește, se stinge. Mînați de interesele lor de mari proprietari, prinși în țesătura intrigilor dintre partide, Goleștii n-au mai acceptat înfăptuirea reformelor preconizate în revoluția din 1848 și, îndeosebi, n-au aderat la reforma agrară susținută, cu atîta înflăcărare, de Mihail Kogălniceanu. I-a supărat foarte tare rostirea lui energică și răspicată : „Două mii de boieri nu fac o nație" [...].

Goleștii nu s-au împăcat nici cu „lovitura de stat" a lui Cuza, cu metodele lui „dictatoriale". I-au devenit rivali tot mai înverșunați. S-au despărțit de radicali și s-au colorat toți cinci în liberali moderați. S-au orientat mai mult spre un conservatorism **sui-generis.** Nicolae Golescu a condus chiar complotul care i-a silit pe Cuza să abdice. Adepți ai „principelui străin", „republicanii din Golești" s-au trezit miniștri ai lui Carol I de Hohenzollern. Și nu e neapărat o vină a neamului Goleștilor, prezent, după cîte am văzut, în atîtea rînduri în istoria românească, dacă în logica evoluției clasei de care aparțineau au intrat pînă la urmă în tagma detestată a celor ce s-au depărtat de popor.

Dar istoria este un judecător sever și drept. Și în viața ultimilor cinci mari Golești, lumina abundă și străbate negurile veacului trecut și erorile din final. Au fost asemenea celor mai vrednici din generația lor : înflăcărata generație pașoptistă. Cel puțin doi dintre ei, Negru și Albul, pot fi socotiți adevărați frați de cuget și faptă cu Bălcescu. Și cînd ni-i amintim astăzi, așa ni-i amintim.

PIATRĂ, PIATRĂ DE E PIATRĂ...

S-a scris mult despre efectele nocive ale poluării atmosferice din aglomerările urbane asupra sănătății oamenilor. Dar fragilul organism uman nu este singurul care are de suferit de pe urma substanțelor toxice răspîndite cotidian în văzduh de coșurile fabricilor sau de țevile de eșapament ale automobilelor. În ciuda durității lor, marmora și granitul monumentelor nu sînt nici ele la adăpost de colții neiertători ai infinitezimalelor particule corosive.

Iată și o ilustrare a distrugerilor pe care le produce poluarea atmosferei : în clișeul din stînga, o madonă de pe portalul catedralei din Herten (Republica Federală a Germaniei) datînd din 1702, așa cum arăta în 1908 ; în clișeul din dreapta, aceeași sculptură așa cum arăta în 1970. Concluzia : în mai puțin de șapte decenii ale veacului nostru, deteriorările au fost mult mai grave decît în cele peste două secole precedente.

D. M.

64 de ani de la o conferință socialistă

— impresiile unei participante —

D. BREAZU-LACS

Pentru mine, fată tînără, profesoară la o școală primară din Iași care era frecventată în majoritate de copii de mici meseriași și muncitori, a fost o surpriză plăcută să fiu aleasă de către Cercul de studii sociale ca delegată, alături de Ion Sion și Dr. Ottoi Călin, la conferința care trebuia să aibă loc la Galați în zilele de 29 iunie-1 iulie 1907.

De fapt, această conferință a cercurilor socialiste și a Comisiei Generale a Sindicatelor a fost un congres socialist în toată puterea cuvîntului. Totuși, hotărîrea ca această adunare să fie numită conferință și nu congres, cu toate că au luat parte la lucrări sute de delegați din toată țara, s-a datorat situației mișcării muncitorești din țara noastră, care se găsea în plină campanie de reorganizare.

Noi, cei trei delegați, împreună cu alți cinci delegați ai sindicatelor ieșene, am plecat spre Galați plini de entuziasm, cîntînd tot drumul cîntece socialiste. La sosire am fost întîmpinați cu căldură de către un grup de activiști ai sindicatelor muncitorești și ai Sindicatului funcționarilor comerciali. Îndată după ce-am ajuns, am fost găzduiți prin case de muncitori gălățeni. Sosirea delegaților din București era așteptată cu nerăbdare.

A venit un număr mare de delegați, dintre care îmi amintesc de Alecu Constantinescu, D. Marinescu, V. Anagnoste, Gh. Cristescu etc. Printre ei am zărit-o și pe Rozalia Frimu (soția lui I. C. Frimu), agitînd o umbrelă roșie deschisă. Era un simbol „camuflat" al steagului roșu, care nu putea fi arborat deoarece I. C. Atanasiu, prefectul județului Covurlui, fost socialist și care trecuse la liberali, nu a admis ca în capitala județului său să fîlfîie această flamură. Rozalia Frimu a citit la conferință raportul asupra activității mișcării socialiste.

Îmi aduc aminte de cîteva figuri proeminente ale clasei muncitoare, pe care le-am întîlnit pentru prima oară cu această ocazie : I.C.Frimu — propagandistul neobosit, luptător dîrz pînă la sfîrșitul prea timpuriu al vieții sale, doctorul C. Racovski — talentatul orator, și eminentul publicist și scriitor N. D. Cocea, care strălucea prin inteligența vie și elocvența sa. Aici, la Galați, s-au pus bazele Uniunii Socialiste din România, verigă importantă în lupta pentru reorganizarea mișcării, care avea să se încheie în 1910 prin refacerea Partidului Social-Democrat din România.

Mi-a rămas întipărit în memorie următorul moment : M. Gh. Bujor se urcă la tribună și anunță că a primit o scrisoare de la cunoscutul luptător Ștefan Gheorghiu. Acesta fusese arestat de organele polițienești și trimis la închisoare pe jos, din post de jandarmi, în post de jandarmi. Era flămînzit și dormea pe cimentul celulelor unde călăii mai aveau grijă să toarne apă rece. Scrisoarea era un strigăt de alarmă. Ștefan Gheorghiu cerea să i se trimită alimente, „căci burghezia vrea să mă distrugă". Toți cei prezenți au fost adînc impresionați de cele auzite și pe loc s-a organizat ajutorarea lui.

După încheierea conferinței, toți delegații au plecat cu vaporul la Brăila, unde s-a organizat o serbare, într-o grădină din cartierul muncitoresc, frumos împodobită cu flori și steaguri roșii.

Spre miezul nopții, grădina a fost înconjurată de Poliție și de Siguranță. Veniseră să aresteze pe unii dintre conducătorii mișcării muncitorești, dar muncitorii le-au dejucat planul, făcîndu-i nevăzuți. Zbirii au fost nevoiți să se retragă nemaigăsind pe cei căutați.

Acum, după atîția ani, mă gîndesc la zilele petrecute la Galați ca la un moment din lunga luptă în slujba idealului socialist, ideal care, ca și pe alți tovarăși, m-a călăuzit o viață întreagă, de atunci pînă la bătrînețe.

MENELIK II -

unificatorul Etiopiei

VALENTIN URUM

În anii 1935-1936 diviziile fasciste mussoliniene invadau, fără o declarație prealabilă de război, Etiopia multimilenară. Începea episodul etiopian din prologul la cel de-al II-lea război mondial. Etiopia în sprijinul căreia s-au ridicat cercuri largi ale opiniei publice — intervențiile stăruitoare ale lui Nicolae Titulescu la Liga Națiunilor în favoarea poporului etiopian conjugîndu-se cu inițierea de către P.C.R. a unor largi acțiuni de solidaritate —, a opus o eroică rezistență invadatorilor. De fapt, ea nu a fost niciodată cu adevărat supusă, o vastă mișcare de partizani continuînd lupta pînă în 1941 cînd Etiopia a redevenit primul stat eliberat de sub ocupația fascistă pe pămînt african. Rezistența îndîrjită opusă vrăjmașilor de către etiopieni își are precedentul într-un alt moment plin de semnificații din trecut, episod pe care-l prezentăm cititorilor revistei noastre.

* * *

In ultimul deceniu al sec. XIX, Etiopia, țară a „ambas"-urilor, denumire în limba amhară a munților înalți cu vîrfuri plate, adevărate fortărețe naturale, personifica împreună cu Liberia, o Africă rămasă în afara sistemelor coloniale. Mult timp s-a scris pe larg despre existența unui miracol etiopian, acela al supraviețuirii în condițiile în care pretendenții activi asupra „teritoriilor de peste mări" încercau să dea viață proiectelor de expansiune colonială transcontinentală. Etiopia se afla desigur prinsă și ea în zona de încrucișare a unor asemenea viziuni de strategie colonială. Totodată, după deschiderea în anul 1869 a Canalului de Suez, toate teritoriile așezate de-a lungul litoralului african al Mării Roșii căpătaseră noi semnificații politico-diplomatice. Cu concursul direct sau subtil al exponenților imixtiunii coloniale, se întețiră conflictele sîngeroase între seniorii feudali din Etiopia, se aprinseră ostilitățile cu alte țări africane și, în sfîrșit, se porniră acțiuni militare directe ale diferitelor puteri europene împotriva Abisiniei [1].

Intr-un moment cînd sub presiunea intrigilor țesute de colonialiștii europeni devenise acut pericolul dislocării Imperiului etiopian — o construcție străveche dar fragilă, alcătuită din componente nesudate datorită anarhiei feudale —, o personalitate remarcabilă, exponentă a sentimentelor naționale începătoare ale amharilor [2] de credința coptă [3], dobîndea tronul de Negusa Nagast (rege al regilor) : Menelik II. **El va încerca să scoată statul abisinian din forme vetuste de existență, îl va impune contemporaneității ca o entitate independentă și-și va aduce aportul nemijlocit la înfăptuirea a ceea ce în mod curent s-a numit pe atunci, miracolul etiopian.**

Descendent legendar al lui Solomon și al reginei din Saba

Menelik devenise succesorul a doi negusi, Theodor III (1855-1868) și Ioan IV (1872-1889). Nici unul din aceștia nu provenea din dinastia legitimă solomonidă [4], ajungînd la tronul împărăției în condițiile unor aprige lupte cu alți șefi feudali. Ambii încercaseră însă să-și aducă contribuția la opera de deșteptare a Etiopiei, după trei secole de scufundare într-un izolaționism voluntar total. Dar Theodor, prin fanatismul cu care concepea proiectele de centralizare și înnoire a țării, și îndeosebi prin metodele de îndeplinire a lor, fusese părăsit aproape de toți și într-o bătălie cu trupele anglo-indiene ale generalului Napièr, la Magdala [5], se sinucisese. Moartea lui Theodor va declanșa timp de patru ani un război fratricid între trei pretendenți la tronul imperial, fiecare avînd sprijinul diferitelor puteri europene. Ioan IV, după o cîrmuire zbuciumată, căzuse răpus de un glonte rătăcit la 10 martie 1889, în timp ce-și conducea armatele în atacarea pozițiilor mahdiștilor sudanezi [6] din localitatea Gallabata-Metemî.

Atît Theodor cît și Ioan îl țineau cît mai departe de treburile statului pe Menelik, prinț din dinastia solomonidă. El se născuse în anul 1844. La vîrsta de 21 ani devine ras [7] de Șoa, regiune istorică situată în partea sudică a platoului abisinian, în care populația trăia aproape independent. Șoanii, mîndri de trecutul lor, trăind cu sentimentul acut al uzurpării, erau rezervați în raporturile cu autoritatea centrală, îndeosebi cu împărații Theodor și Ioan. Primul a fost nevoit să mute capitala țării la Ankober, pe marea spinare a munților Abisiniei, spre a-i ține sub supraveghere pe șoani și pe rasul lor ; cel de-al doilea, fără a intra vreodată în conflict cu șoanii, îndeosebi pe timpul războaielor cu vrăjmașii din exterior, a trebuit, totuși, în 1878 și în 1882 să încheie acorduri importante cu Menelik : Ioan era recunoscut ca împărat al Etiopiei, ambii urmau să se sprijine în cazul unui pericol din afară, Ioan îl încorona pe Menelik ca nguse [8] — al doilea titlu de cîrmuitor după cel de împărat ; între fiul lui Ioan și fiica lui Menelik se contracta o căsătorie.

Întemeietorul dinastiei solomonide, Menelik I, fiu al regelui Solomon și al reginei din Saba, înconjurat de curtea sa imperială, subiect frecvent de inspirație pentru miniaturistica etiopiană (în pag. 60, obeliscul din Aksum, de 24 metri înălțime, un monument al istoriei etiopiene de acum peste două milenii)

Dotat cu largi cunoștințe din domeniul istoriei și al geografiei, Menelik nutrea o vie atracție și față de evenimentele care nu aveau tangență cu Etiopia. Astfel, impresionat de înfrîngerea Franței în 1870-1871 de către prusaci, și-a exprimat dorința de a trimite învinșilor mai multe mii de taleri, contribuția lui ridicîndu-se la suma de 5 000 000 franci.

Menelik observa atent politica engleză față de Etiopia : sprijinindu-l aparent pe Ioan în aspirațiile sale de menținere cu orice preț a integrității teritoriale a statului abisinian, Marea Britanie își concentra de fapt eforturile în scopul de a înlătura nu numai influențele Franței și Italiei din imperiu, dar și de a dejuca intențiile negusului privind obținerea unui coridor la mare. De pe urma fisurilor existente în relațiile dintre Menelik și Ioan, încercau să profite cercurile colonialiste franceze și italiene. Asupra ngusului șoan se îndreptau armele obținute de la diferiți traficanți, consilieri, negustori ș.a. Astfel, la 27 noiembrie 1882 agentul consular britanic pentru coasta Somaliei, Hunter, scria, într-un raport adresat Foreign-Officeului, că arme italiene și franceze pornesc spre Șoa, fiind achiziționate în porturile Assab și Obok. În acest trafic fusese implicat și precursorul suprarealismului, poetul francez Arthur Rimbaud: cumpăra puști în Europa cu 7-8 franci, pe care le vindea apoi în Harrar sau în Șoa cu 40 franci. Dar tot el s-a pus apoi, pentru cîtva timp, în serviciul lui Menelik...

De la curtea sa șoană, Menelik încerca totodată să se apropie de acele grupări influente ale societății abisiniene care doreau că creeze o Etiopie unită și independentă și, pe cît posibil, eliberată de cele mai arhaice și anacronice instituții și relații sociale. Acceptase sprijinul propus de Italia, dîndu-și însă seama că i se va prezenta imediat factura după ce se va înscăuna vreodată pe tronul Etiopiei ; în același timp, spera că, sudînd și întregind imperiul, se va angaja mai lesne pe calea eliberării Abisiniei de „prietenii" italieni. Evenimentele i-au confirmat previziunile.

Tratatul de la Ucciali: faimosul articol 17...

După înscăunarea sa, în martie 1889, ca Negusa Nagast al întregii Etiopii, guvernul de la Roma își pusese mari speranțe în Menelik II. Italia îl ajutase în reutilarea armatei ca și în lupta contra unor feudali locali. La 2 mai 1889, deci la numai 40 zile după încoronarea negusului, între Italia și Etiopia se semna tratatul de la Ucciali. Articolul 1 al tratatului proclama „pace veșnică și prietenie între Italia și Etiopia". Erau cedate Italiei unele provincii din nordul Abisiniei, guvernate de rivalii lui Menelik, în schimbul unei sume de două milioane lire, a 30 000 puști și 28 tunuri. Tratatul a rămas celebru în analele diplomației datorită faimosului articol 17 : textele în amhară și în italiană ale articolului nu s-au dovedit a fi identice. Dacă în amhară se arăta că partea etiopiană „poate" să recurgă la serviciile guvernului italian în toate relațiile cu

Încă o mărturie a civilizației vechii Etiopii : monedă de aur a împăratului Uazeh, avînd unele caracteristici comune cu acelea ale monedelor bizantine

alte puteri și guverne, în versiunea italiană cuvîntul „**poate**" a fost înlocuit cu **este de acord** și interpretat ca o **obligație.** Pe baza tratatului de la Uciali, guvernul de la Roma s-a grăbit să purceadă imediat la extinderea posesiunilor italiene : s-a constituit colonia Eritreea din teritoriile nord-etiopiene, a fost ocupată Adua, capitala provinciei Tigre. Totodată, la sfîrșitul anului 1890, guvernul italian proclama — în virtutea articolului 17 — recunoașterea de către Etiopia a protectoratului Romei.

Menelik II a reacționat imediat. Într-o scrisoare din aprilie 1891, adresată tuturor puterilor europene, el a protestat energic împotriva falsificării textului de către guvernul de la Roma și a declarat, cu acest prilej, fără echivocuri : „Nu am intenția de a privi cu brațele încrucișate puterile sosite de peste mare cu speranța de a împărți Africa". Franța și Rusia au refuzat să recunoască protectoratul italian asupra Etiopiei, sprijinindu-l ulterior pe Menelik în rezistența sa armată ; Anglia, prin acordurile din 1891 și 1894 încheiate cu Italia, realiza însă o repartiție a sferelor de influență în nord-estul Africii.

În august 1894, șeful guvernului italian i-a adresat generalului Oresto Baratieri, comandantul Corpului expediționar din Africa, o telegramă din care reproducem : „...Cînd Menelik va dispare, imperiul s-ar putea împărți în două state, sub înalta ocrotire a Italiei : unul la nord, altul în sud. Nu sînt excluse și alte combinații, mai avantajoase". Baratieri a conjugat operațiunile militare cu trimiterea unui mare număr de emisari la diferite notabilități etiopiene, candidați potențiali ai lui Crispi pentru titlul de negus : dar ei nu au acceptat rolul ingrat de... monarh federat. Trupele italiene s-au văzut nevoite să angajeze treptat lupte directe cu etiopienii, fără a fi însoțite de renegați.

Un Waterloo al speranțelor coloniale

În ziua de 17 septembrie 1895, împăratul, intuind primejdia gravă prin care trecea țara, a chemat poporul printr-un manifest la o rezistență totală. „Adunați armata [...]. De peste mare au pătruns la noi vrăjmași; ei încalcă frontierele noastre sacre și caută să nimicească credința noastră, patria noastră. Omule al țării mele ! Ajută-mă ! Tu, cel puternic, să mă sprijini cu forța ta ; tu, cel slab, să mă sprijini cu ruga ta... Nimeni să nu rămînă acasă, toți sînt datori să intre în acțiune pentru apărarea patriei și vetrelor !"

Agresiunea colonială a strîns rîndurile întregului popor. O contribuție extraordinară — doi taleri de fiecare pereche de boi — pentru înzestrarea armatei, a adus țării peste două milioane taleri. Din toate părțile imperiului soseau spre Addis Abeba mii și mii de luptători, în frunte cu căpeteniile lor. S-a putut alcătui o armată de 112 000 oșteni, înzestrată cu 42 tunuri cu tragere rapidă.

Ofensiva Corpului expediționar al generalului Baratieri a fost oprită, și la 7 decembrie 1895, prin căderea în mîinile etiopienilor a localității Amba Alagi, începu suita de înfrîngeri, care a culminat cu pregătirea minuțioasă a Waterloo-ului speranțelor colonialiste italiene în Etiopia. Printr-o succesiune de manevre inteligente, folosindu-se de o tactică abilă, cîrmuirea abisiniană și-a adus cea mai însemnată parte a armatei la Adua, unde deținea poziții mai bune și unde urmau să sosească încă 20 000 oștași ai rasului Godjamei ; aici a fost atrasă și armata italiană, asupra mișcărilor căreia comandamentul etiopian era ținut mereu la curent.

Deznodămîntul s-a produs în zilele de 1 și 2 martie 1896. Superiorității tehnice a armatei lui Baratieri, etiopienii îi opuneau numărul lor (60 000 abisinieni față de 17 000 italieni), încrederea nestrămutată în dreptatea cauzei lor și o strategie excelentă. Pierderile italiene au fost catastrofale : 11 000 morți, 4 000 prizonieri, întreaga artilerie și întregul echipament de război au fost captu-

rate de etiopieni. Pierderile etiopiene se ridicau la 6 000 morți și 10 000 răniți.

Bătălia de la Adua a avut urmări considerabile. Prestigiul intern și internațional al Etiopiei ca și al suveranului ei au crescut imens. Adua a simbolizat totodată și marile posibilități ale africanilor de a obține victorii împotriva colonialiștilor. Datorită ei, popoarele Etiopiei au întîrziat cu 40 ani pătrunderea italiană în acest spațiu. În Italia, catastrofa de la Adua a dus la răsturnarea imediată a guvernului lui Crispi : în orașe, manifestanții strigau : „Trăiască Menelik !".

Socotită drept „evenimentul anului", înfrîngerea Italiei a polarizat atenția observatorilor diplomatici din „cetatea eternă". În această ordine de idei, Duiliu Zamfirescu, ministru plenipotențiar al României la Roma, a zugrăvit în următoarele cuvinte consecințele celebrei victorii de la Adua : „Efectul moral produs în Italia e imens — comunica scriitorul-diplomat la București —, ministeriul Crispi, răsturnat ; la Milano și Pavia, neorînduieli grave, răniți și morți ; nenumărate familii în doliu și, ce-i mai trist, prestigiul armatei atins".

La 26 octombrie 1896 se semna la Addis Abeba tratatul de pace cu Italia prin care guvernul de la Roma recunoștea „independența totală a Imperiului etiopian ca stat independent și suveran" și se angaja să-i verse o contribuție. Cu acest prilej, Zamfirescu remarca, într-un raport din 7/19 noiembrie 1896 : „Poporul italian [...] n-are motive serioase de a fi nemulțumit de condițiunile păcii, luate în sine, deoarece trebuie să se recunoască moderațiunea pretențiunilor lui Menelik, în tot ce ar fi putut atinge amorul propriu italienesc [...]. Negreșit, nu e tocmai plăcut pentru Italia, conchidea Zamfirescu, de a fi silită să comunice puterilor textul tratatului de față, prin care se anulează tratatul de la Uccialli și se recunoaște absoluta independență a Etiopiei, cînd este știut cîtă osteneală își dase în trecut spre a impune Europei și, în special Franciei și Rusiei, pe același Menelik de astăzi, independent și triumfător, ca un rege semi-vasal al Italiei". Era un fapt remarcabil al relațiilor internaționale ca în vremurile colonialismului dominant, o parte restrînsă a Africii — Etiopia, să-și conserve existența de sine stătătoare.

După bătălia de la Adua, negusul s-a îndreptat înspre desăvîrșirea procesului de întregire a țării în condițiile dificultăților create Marii Britanii — prin desfășurarea insurecției mahdiste, și Franței — prin campaniile generalului Gallieni din Madagascar.

Acțiunea de întregire a Etiopiei s-a sfîrșit. În 1897, abisinienii au încheiat cu Anglia și Italia un acord asupra demarcării definitive a frontierelor. Londra a recunoscut dreptul Abisiniei asupra provinciei Harrar și regiunii limitrofe cu țara Somalilor ce se afla sub stăpînirea engleză, dar s-a ab-

Negusul Theodor, unul din predecesorii față de care Menelik II nutrea admirație

ținut să înglobeze în același acord fixarea granițelor apusene ale statului etiopian, în speranța că Addis Abeba va profita de o asemenea „omisiune" pentru a deschide un front de anvergură împotriva mahdiștilor. Împăratul s-a mulțumit să ocupe provinciile muntoase ale Etiopiei de vest și sud-vest — Ogadin, Timirra, Kaffa, Aussa, dar nu s-a angajat în cioaniri directe cu mahdiștii : în ultimele sale campanii militare el a avut parte de sprijinul Franței și al unui grup de consilieri ruși, din care N. Leontiev a intrat în serviciul personal al negusului și în 1899 a devenit guvernator general al provinciilor sudice. Ca și în anii anteriori războiului cu Italia, Parisul și St. Petersburgul se întreceau în a disputa o poziție influentă în anturajul lui Menelik, competiție din care negusul dobîndea avantaje importante în opera de consolidare și de înnoire a Etiopiei.

Arhitectul renașterii etiopiene

Menelik îi impresiona pe observatorii străini — diplomați, militari, oameni de afaceri —, oaspeți ai curții sale, prin înțelegerea problemelor complexe care decurgeau din eforturile de întregire și modernizare a Abisiniei, prin sesizarea contradicțiilor dintre puterile coloniale, de care se folosea cu abilitate în interesul conservării

Menelik II, în costum de ceremonie la curtea sa imperială

independenței imperiului, prin inteligența și talentul cu care deschidea „ferestre" spre lumea exterioară. Diplomatul britanic Rennel Rodd, care, în 1897, negociase cu Menelik un tratat, scria că „energia sa e stupefiantă, personalitatea sa simbolizează ordinea". Doctorul Lincoln de Castro, atașat al Legației italiene, după ce sintetiza remarcile în formula „Etiopia lui Menelik este Japonia Africii", releva apoi modul specific al împăratului de a reacționa față de asimilarea civilizației dominante a timpului cu care era contemporan : „Eu și poporul meu am fi putut continua și-n viitor să mîncăm, să construim, să dormim și să ne îmbrăcăm ca și pînă în prezent — susținea Menelik, cu elocventă demnitate și reținută ironie. Dacă europenii vin la noi pentru a introduce civilizația, noi le mulțumim, dar ei să știe că o introduc fără pierderea suverani-

tății din partea noastră". Studia atent trecutul și evoluția Rusiei, Indiei, Chinei și Japoniei, viața de curte a monarhilor acestor state.

Istoricul Richard Pankhurst, reputat cercetător al trecutului Etiopiei, consemnează sensibilitatea cu care reacționa Menelik față de evenimentele tragice ce se desfășurau pe continentul african. Îi întreba pe diferiții călători asupra mișcării de rezistență din Algeria și Tunisia, asupra avuțiilor acestor țări, se declara de partea burilor în războiul lor contra englezilor, își exprima satisfacția pentru incapacitatea Marii Britanii de a obține o victorie imediată, voia cît mai multe amănunte despre campania Franței din Madagascar, despre posibilitățile de supraviețuire ale regatului din Tananarive. Totuși, Menelik decepționase speranțele unor adepți ai panafricanismului[9] de a-l așeza în fruntea acestui curent de regrupare a negrilor din diaspora, de fuzionare a lor cu populația Africii. Robert Skinner, care în 1903-1904 a condus prima misiune diplomatică americană în Etiopia, relatează că, cu puțin timp înaintea călătoriei sale, haitianul Benito Sylvain îl vizitase pe Menelik spre a-l ruga să patroneze o viitoare societate „pentru îmbunătățirea situației rasei negre". Negrului celui mai marcant al universului i s-ar cuveni președinția de onoare — i-ar fi făcut propunerea Benito Sylvain. Menelik ar fi răspuns : „Ideea voastră e foarte bună... E nevoie să îmbunătățim condiția umană a negrilor, vă urez toate succesele posibile, dar să nu mă puneți în fruntea mișcării".

Moștenitoare a unei civilizații străvechi de peste două milenii și jumătate, de origină sabeeano-hamitică, fidelă credinței copte, ieșită intactă din încercuirea musulmană de aproape cinci secole, din invazia triburilor galla[10] și din confruntarea armată cu colonialiștii italieni, Etiopia încerca să dea prioritate dialogului început cu lumea exterioară. Dar, instituții desuete, învățămînt laic inexistent, mijloace de comunicații moderne cu totul simbolice și îndeosebi structuri și relații sociale arhaice constituiau tot atîtea frîne în obiectivele urmărite de Menelik, care încerca să așeze Etiopia în același rînd cu toate statele moderne ale lumii.

Înnoiri și structuri conservatoare

In programul de înnoire al societății etiopiene reluat după anii 1895-1896, negusul se sprijinea pe o componență heteroclită, alcătuită din grupul progresist al proprietarilor funciari amhari, legați de capitalul negustoresc indigen și străin, din burghezia comercială încă insuficient de influentă, din intelectualii cei mai luminați care aveau ca

țel crearea unei națiuni etiopiene unită și independentă, atrasă în orbita capitalismului mondial și a culturii europene. Toți acești „juni etiopieni", care nu-și propuneau eliminarea regimului feudal prin violență, ci reformarea lui și limitarea autorității sale, cooperau cu nobilii șoani, din mediul cărora se trăgea Menelik: șoanii îl sprijineau însă pe împărat doar în acțiunile militare și diplomatice de alipire a noi teritorii, pronunțîndu-se pentru menținerea pur formală a unității statului. Grupați în jurul împărătesei Taitu, soția lui Menelik, „bătrînii etiopieni", cărora li s-a alăturat clerul copt, trăiau tot timpul cu obsesia că negusul merge prea departe cu reformele sale.

În sfîrșit, grupul cel mai ostil lui Menelik era alcătuit din feudali nețoani, „ofensați" și suspectați de împărat, din burghezia comercială a provinciilor locuite de musulmani și din șefii triburilor supuse recent; acest grup extrem de reacționar, care căuta să restabilească destrămarea feudală a țării și toate privilegiile seniorilor locali, era strîns în jurul rasului Michael, ginerele negusului și șeful provinciei Uallo.

Iată deci că autoritarul împărat, dacă a reușit să obțină cvasiunanimitatea supușilor săi pentru cucerirea independenței și înfăptuirea unității țării, el nu a dispus de suficiente posibilități pentru a scoate Etiopia din înapoierea seculară.

Atenția și-a îndreptat-o în primul rînd spre instituirea unei administrații centralizate. De la Addis Abeba, Capitala întemeiată de Menelik, așezată la o altitudine de 2 400 metri, negusul îi numea pe guvernatorii provinciilor și regiunilor, unități administrative care nu mai constituiau senioriile absolute ale rasilor: în unele cazuri, rasii puteau rămîne în locurile lor de baștină, dar cu condiția recunoașterii depline a autorității imperiale și a acceptării statutului de funcționar imperial. Sub el s-au creat, pentru prima oară în Etiopia, ministerele.

Menelik a promulgat un decret de abolire a sclaviei, a introdus învățămîntul laic obligatoriu. Cu sprijinul lui direct, Etiopia a fost înzestrată cu primele drumuri moderne, cu linii telegrafice și a aderat la Uniunea poștală internațională. S-a schimbat moneda și s-a încurajat prin diferite măsuri dezvoltarea comerțului. În noile teritorii s-a aplicat pe scară largă sistemul ghebhar, practicat în vechime de către împărații etiopieni: esența lui consta în întreținerea garnizoanelor militare și a întregului aparat administrativ din noile regiuni de către țăranii indigeni. Deși în situația țărănimii aservite — populația covîrșitoare a imperiului lui Menelik —, nu s-a ivit nici un fel de ameliorare serioasă, deși reformele negusului nu au afectat temelia sistemului

Menelik II în ultimii săi ani

de exploatare feudală, totuși ele au contribuit la întărirea statului, la modernizarea ulterioară a societății etiopiene.

Misiune specială în România

Diplomația reprezenta pentru Menelik nu numai o artă de care s-a folosit magistral pentru a transforma cursa puterilor străine pentru implantarea lor în spațiul etiopian într-o sterilă goană după fata morgana, ci și una din componentele de prim ordin ale programului său larg de reforme. După semnarea tratatului de pace de la Addis Abeba, cîrmuirea etiopiană a inițiat acțiuni diplomatice importante concretizate prin semnarea unor acorduri de comerț și prietenie cu Franța în 1897 și 1908, cu Anglia în 1897 și 1902, cu Italia în 1906, precum și cu alte puteri ca Germania, Austro-Ungaria, S.U.A., Japonia. În anul 1897 începe construirea, cu sprijin financiar francez, a căii ferate Djibutti-Addis Abeba. Profesori, ingineri, medici străini devin prezențe tot mai frecvente în școli, spitale și construcțiile de tot felul ce apar în principalele centre ale țării. Numeroși tineri

La două generații distanță, Etiopia a avut de înfruntat o nouă agresiune : nepotul lui Menelik II, Haile Selassie, pe frontul de luptă împotriva invadatorilor fasciști

etiopieni sînt trimiși să frecventeze cursurile universitare din Europa.

In anul 1905 o misiune specială a negusului s-a îndreptat spre România. După o vizită de cîteva zile la Constantinopol, Ato Haile Miriam, secretar particular al lui Menelik II, a sosit în fruntea unei suite, în ultima săptămînă a lunii septembrie, la București. De la Legația României din capitala otomană, se comunica, printr-o telegramă, la 19 septembrie 1905, că misiunea abisiniană urmărea să prospecteze piața românească a petrolului și cerealelor în vederea unor tranzacții.

Delegația abisiniană s-a bucurat de o primire atentă. Ato Haile Miriam a fost invitat să participe la o paradă militară organizată la Botoșani și apoi, după ce a vizitat Ocnele Mari, Iași și Curtea de Argeș, a fost primit de capul statului. Această vizită exploratorie n-a rămas fără urmări : corespondența diplomatică cu Addis Abeba a continuat și în anul următor, pînă la 17 octombrie 1906, data cînd a sosit la București o scrisoare a lui Ato Haile Miriam, prin care el informa că, din ordinul lui Menelik, era interpretul unei propuneri a negusului privind modalitatea discutării clauzelor unui tratat de comerț româno-abisinian.

Un epilog învăluit în mister

O dată cu sfîrșitul anului 1906, în incinta palatului imperial Guebi din Addis Abeba se consuma pare-se una din acele drame pe care istoria uneori le consemnează pentru a arăta lipsa de înțelegere și de gratitudine față de personalități remarcabile, din partea contemporanilor acestora. Deși cu numele continua să dețină titlul de negus, de fapt, timp de șapte ani, pînă la încetarea sa din viață în împrejurări obscure, Menelik n-a mai luat parte la conducerea afacerilor țării. Nici pînă astăzi nu s-au putut stabili cu un oarecare coeficient de certitudine cauzele plecării sau îndepărtării sale din fruntea imperiului, căci — s-a susținut insistent de rudele lui Menelik —, el s-ar fi retras într-o izolare totală. Au fost puse în circulație diferite versiuni asupra rațiunilor dispariției lui Menelik : s-a invocat starea sănătății sale, s-a afirmat că contractase o boală psihică. Dar, atît misterul creat de cercurile guvernante în jurul persoanei sale, cît și circumstanțele în care era de fapt uzurpat — nimeni nu știa unde se află locul său de reședință, data morții sale nu poate fi stabilită nici acum cu deplină autenticitate —, ne determină să avem îndoieli asupra veracității versiunii oficiale.

Independent de maladiile — reale sau imaginare — invocate, unele ipoteze privind fundalul eliminării lui Menelik merită a fi luate în considerație.

Tendința tot mai accentuată a lui Menelik de a-și asigura independența, ca și recrudescența infiltrării germane în Etiopia au determinat Anglia, Franța și Italia să încheie în anul 1906, la Londra, un acord de împărțire a Imperiului abisinian în „zone de influență". Anglia își preciza interesele, împreună cu Egiptul, în bazinul afluenților Nilului din partea de vest și de nord-vest a Etiopiei ; Italia își mărturisea atracția pentru nordul imperiului și pentru provinciile situate la vest de Addis Abeba, iar Franța se oprea asupra regiunilor din vecinătatea Obokului și de-a lungul căii ferate Djibutti-Addis Abeba. Protestul vehement al negusului împotriva acordului de la Londra a fost ultimul său act diplomatic. El s-a conjugat cu o acțiune a grupării de feudali șoani, care a găsit că Menelik mersese prea departe pe drumul aplicării reformelor sale, de altfel incipiente, ajungînd la concluzia oportunității îndepărtării efective a negusului.

Prin „neutralizarea" lui Menelik, puterea trecuse în mîinile „bătrînilor etiopieni", care au încredințat regența rasului Tasamu ; în realitate, împărăteasa Taitu dirija treburile statului. In 1910 avusese loc o lovitură de palat pusă la cale de rasul Michael și de fiul acestuia Lidj Yassu, partizanii lor dobîndind principalele locuri din guvern. In 1913, o nouă lovitură de stat, inspirată de aceleași persoane, îl aduse în fruntea imperiului pe Lidj Yassu. Impărăteasa Taitu, fiica ei Zauditu și Menelik — susțin sursele timpului — au trebuit să se ascundă. In aceste împrejurări obscure, Menelik II dispare din viață, dar rămîne în istorie...

---

[1] ABISINIA — vechea denumire a teritoriilor etiopiene, locuite de populațiile semito-hamitiene-amhari, tigreani și șoani, întemeietoare ale statului antic, Aksum. La sfîrșitul deceniului al treilea din sec. XIX se părăsește oficial numele de Abisinia de către cîrmuirea etiopiană. Etiopia își are originea în numele grecesc al abisinienilor — Aithiopes, ceea ce înseamnă „obraze arse".

[2] AMHARI — locuitori de religie creștină-coptă din provincia istorică Amhara, situată în nordul Etiopiei, cuprinzînd bazinele lacului Tana și rîului Atbara, afluent al Nilului. Limba amhară este limba oficială a Etiopiei.

[3] COPȚI — nume purtat de creștini ortodocși din Egipt și Etiopia. Sînt dependenți de patriarhul copt ce își are reședința la Alexandria. Sub împăratul Ezana, contemporan cu Constantin cel Mare, în anul 348, are loc trecerea etiopienilor la creștinism.

[4] DINASTIA SOLOMONIDĂ — i se atribuie ca origine legătura amoroasă dintre regina din Saba și regele Solomon : fiul lor, Menelik, ar fi strămoșul tuturor împăraților Aksumiți, al dinastiei actuale în fruntea Etiopiei.

[5] MAGDALA — fortăreață etiopiană din Galla, în care negusul Theodor se refugiase cu ultimii săi fideli, aproximativ 6 000 oșteni. Artileria generalului englez Napier a distrus-o în două ore.

[6] MAHDIȘTII SUDANEZI, SAU INSURECȚIA MAHDISTĂ — mișcare începută în anul 1881, în Sudan, împotriva administrației anglo-egiptene. Fondatorul ei, Mohammed Ahmed, pretindea că e Mesia-Mahdi, chemat să restabilească justiția și credința pe pămînt. Din predicator fanatic, el a devenit conducător al unei insurecții de largi proporții, de inspirație religioasă. La cîteva luni după căderea Khartumului în mîinile mahdiștilor, șeful lor moare (iunie 1885), predînd destinele statului sudanez, creat pe această cale, „primului calif" Abdulah. Puterile coloniale s-au folosit de erorile acestei mișcări determinate de un fanatism exacerbat, pentru a întreține conflicte între mahdiști și etiopieni. Trupele anglo-egiptene, conduse de generalul Kitchener, reprimă în anii 1898-1899 cu cruzime mișcarea mahdistă.

[7] RAS — înalt titlu nobiliar militar în Etiopia, rezervat de regulă căpeteniilor de provincii istorice.

[8] NGUSE — titlu nobiliar imediat următor celui de negus, echivalent cu un rege aflat în unele raporturi de subordonare față de împărat.

[9] PANAFRICANISM — la origine o manifestare de solidaritate frățească între negrii de ascendență africană din Antilele britanice și din S.U.A. Precursorii acestui influent curent de comuniune a negrilor erau Sylvester Williams, un avocat din Trinidad, dr. W.E.B. Dubois, din S.U.A., primul mare teoretician și animator al mișcării panafricane, și Marcus Garvey, din Jamaica. Panafricanismul a deținut un loc major în întreținerea luptei pentru dobîndirea independenței naționale de către statele africane.

[10] GALLA — populație hamită negritizată care a pătruns în a doua jumătate a sec. XVI în Etiopia, în marea ei majoritate musulmană. Cu timpul s-a produs o apropiere între amhari și galla.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Guébré Selassié, **Chronique du règne de Melenik II**, 2 vol., Paris, 1930-1931 ; Endre Sik, **Histoire de l'Afrique noire**, 2 vol., Budapest, 1962-1964 ; **Istoria Afriki v XIX — naciale XX v.**, Moscova, 1967 ; J. Ganiage, H. Deschamps, O. Guitard, **L'Afrique au XX-e siècle**, Paris 1966 ; F. Crispi, **La prima guerra d'Africa**, Milano, 1939 ; Louis C. D. Joos, **Scurta istorie a Africii negre**, București, 1966 ; Arhiva M.A.E., fond Italia ; R. Pankhurst, articole despre Etiopia apărute în „Présence africaine".

microarhiva magazin istoric

Prof. univ. dr. docent
AUGUSTIN Z. N. POP

I. VASILE ALECSANDRI ȘI PROPAGANDA ÎN FAVOAREA UNIRII

La cele ce se știau despre activitatea febrilă a lui Vasile Alecsandri pentru Unire se adaugă acum un nou document ce reliefează capacitatea sa organizatorică și zelul lui prounionist : o scrisoare conspirativă adresată lui Costache Negri, atunci la Constantinopol, prin care-l înștiințează că a reușit să organizeze în principate „birouri de corespondență“ și să trimită de două ori pe săptămînă lui Ubicini, fostul secretar al guvernului provizoriu din Țara Românească la 1848 și al locotenenței domnești, știri de inserat și de comentat în presa franceză între 1856-1859, în sprijinul cauzei românești.

Publicistul Jean-Henri-Abdolonyme Ubicini (1818-1884), deprinzînd între români limba noastră, prefațase în franțuzește, la Paris, în 1855, o selecțiune din culegerea *Balade și cîntece populare ale României* a lui Vasile Alecsandri în care făcea dovada atentei cunoașteri a literaturii române de atunci și, peste un an, în celebra colecție *L'Univers ou Histoire et description de tous les peuples*, imprima o valoroasă sinteză asupra *Provinciilor de origină română (La Moldo-Valachie)*, bine descrise geografic și economic, cu o prezentare judicioasă a claselor sociale, pentru ca, după un tur de orizont asupra puterilor în stat, să expună istoria românilor de la „Dacia independentă“ și pînă la consecințele convenției de la Balta-Liman. Bineînțeles, abundă relatările directe despre revoluția de la 1848, paginile în speță căpătînd valoarea unor memorii revelatoare. Nu lipsesc în ultimul capitol al cărții acesteia, rară astăzi, noțiuni și deslușiri în privința antichităților și monumentelor românești, asupra etnografiei, literaturii și muzicii populare locale, „expresie a geniului antic și al sentimentului național“. Deopotrivă prieten cu toți scriitorii români contemporani lui, în primul rînd cu Vasile Alecsandri, N. Bălcescu, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, Ubicini servise revendicările românești printr-un memoriu justificativ al Revoluției române (1849), prin două volume de *Scrisori asupra Turciei*, apărute între 1847-1851, prin monografiile *Chestiunea Orientului în fața Europei* (1854) și prin *Chestiunea Principatelor Dunărene în fața Europei* (1858).

Gazetar cunoscut, numele lui Ubicini se întîlnește în paginile periodicelor „La Presse“, „Le Siècle“, „Le Courrier de Paris“ „La Revue de l'Orient“ ș.a.

Alături de Ed. Quinet, Leon Plée, Paul Bataillard și alți gazetari parizieni, Ubicini ne susținea drepturile cu înțelegere și zel prietenesc, în coloane ce dezbăteau frecvent problema Principatelor dunărene în consensul patrioților din Muntenia și Moldova.

Costache Negri, pe adresa căruia este expediat biletul inedit, era rugat să trimită mai departe materialul destinat lui Ubicini, indicîndu-i-se calea serviciului poștal maritim. Un oficiu similar pusese la cale poetul *Horei Unirii* și prin Agenția din Constantinopol. Alecsandri avea temei să nu se îndoiască de bunele servicii făcute astfel patriei și frontului „partidei naționale“, ținînd totodată la curent, prin corespondența de amănunt destinată agitației în străinătate, pe bunul amic de la Tg. Ocna, atunci cu misiuni diplomatice în capitala imperiului turcesc.

Scrisoarea ⋆ — originalul ce-l avem în limba franceză — are următoarea traducere :

Scumpul meu Negri,

Ești rugat să expediezi scrisoarea alăturată, pe calea mării, și să-i plătești transportul pînă la Paris. Ea duce lui

⋆ Scrisoarea nu este datată, dar cuprinsul ei permite stabilirea anului 1856. Semnătura se confirmă prin examenul grafologic al textului.

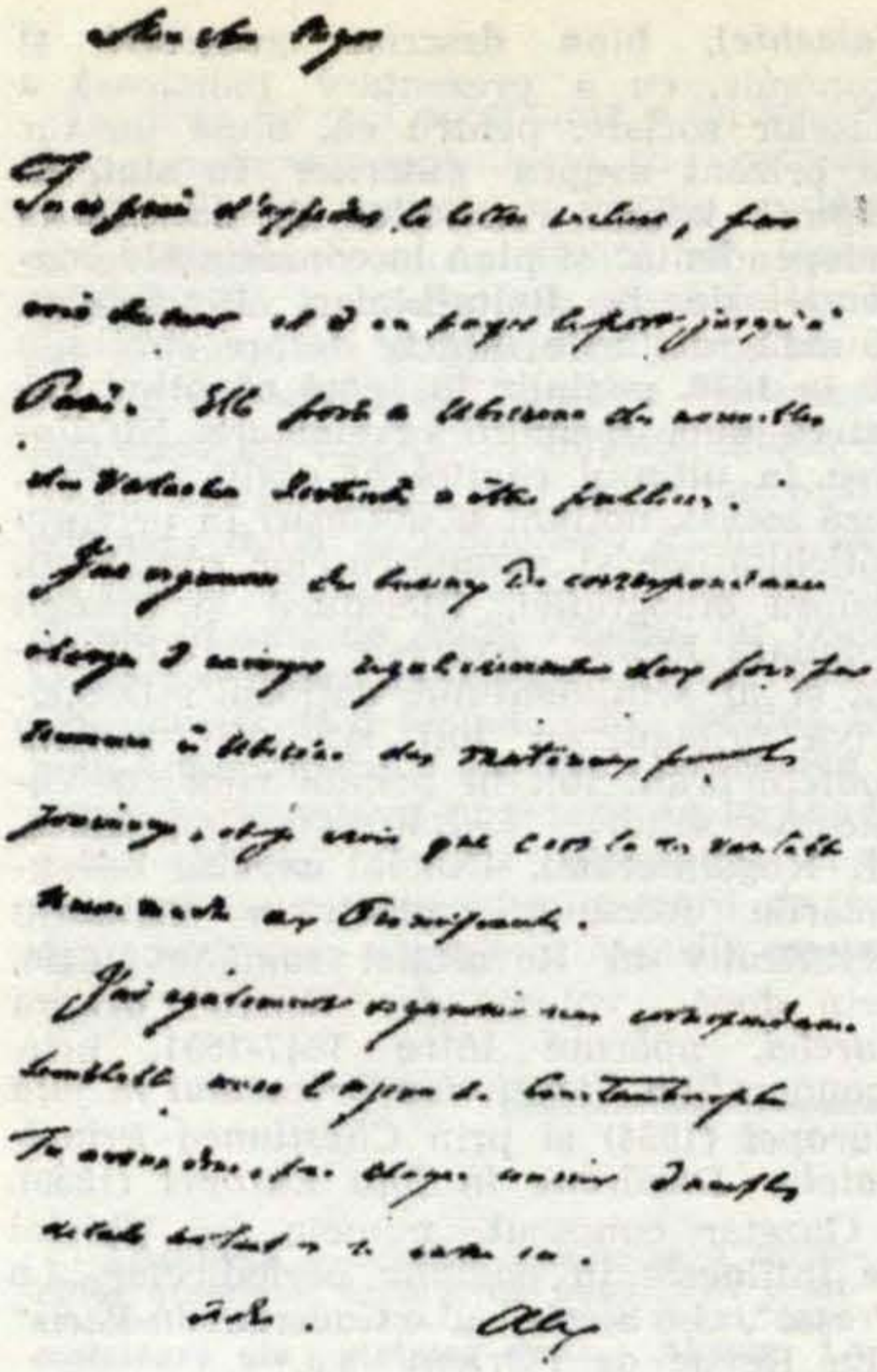

Ubicini ştiri din Ţara Românească menite să fie publicate.

Am organizat birouri de corespondenţă cu sarcina de a trimite cu regularitate de două ori pe săptămînă lui Ubicini materiale pentru jurnale şi eu cred că este un adevărat serviciu făcut Principatelor.

Totodată, am organizat o corespondenţă asemănătoare şi cu Agenţia din Constantinopol.

Vei avea deci, prin fiecare cursă, ample amănunte asupra a tot ce se petrece aici.

Bun rămas
Alecsandri

II. ŞEDINŢA CAMEREI DEPUTAŢILOR DIN 2 MARTIE 1888

Din înălţările şi din prăbuşirea tragică a lui Alexandru Davila vom contura aici, pe temeiul unei corespondenţe neştiute, un episod patetic legat de avatarurile anilor din urmă ai lui Eminescu.

Nepot al lui Franz Liszt dinspre tată şi strănepot dinspre mamă al fraţilor Goleşti, fiu al lui Carol Davila, celebrul medic ofiţer din veacul trecut, creatorul Facultăţii de medicină din Bucureşti, Alexandru Davila, autorul *Baladei strămoşilor* şi al lui *Vlaicu Vodă*, a fraternizat în 1888 cu suferinţa lui Eminescu. În momentul cînd Iacob Negruzzi citea la tribuna Adunării Deputaţilor, la 2 martie 1888, propunerea pentru acordarea unei pensii viagere de 250 lei nefericitului poet, Davila aplauda cu atîta însufleţire gestul de solidaritate umană, încît preşedintele Camerei s-a văzut silit să-l cheme la ordine, invitîndu-l să părăsească incinta.

Domnilor — spunea Negruzzi — *sînt însărcinat din partea unui foarte mare număr de cetăţeni din deosebite părţi ale ţării, să depun o petiţiune pe biroul acestei Onor. Camere, prin care se roagă ca*

Cu nefericirea marelui Eminescu...

să se acorde un ajutor viager nefericitului poet naţional Mihail Eminescu.

Domnilor, precum vă este cunoscut tuturor, Eminescu, unul din talentele noastre poetice cele mai mari, se găseşte astăzi lovit de o boală grea şi cumplită, şi în acelaşi timp în cea mai mare sărăcie.

Din această cauză, comuna oraşului său natal, Botoşani, dupe îndemnul concetăţenilor compătimitori, înscrisese în bugetul ei o modestă sumă de 100 lei pe lună, cu care să poată veni în ajutorul acelui fiu talentat dar nenorocit al ei, însă fostul ministru D. Radu Mihai, nesciind sau poate nevoind să priceapă ce însemnătate are un mare talent poetic pentru un popor, a şters din bugetul comunei Botoşani

acea modestă sumă, ce o hotărîse comuna ca ajutor pentru Eminescu [...]

De aceea vă rog, Domnilor Deputaţi, să vă uniţi cu mine şi să cerem ca de urgenţă să se dea o soluţiune favorabilă acestei petiţiuni, şi sunt gata a depune chiar un proiect de lege în privinţa aceasta. Fac apel la toţi domnii deputaţi pentru că în această chestiune nu poate să fie vorba nici de majoritate nici de minoritate. Şi în rîndurile dumneavoastră văd autori cu talent aici, poeţi ca Domnii Pruncu şi Nenitescu, văd scriitori însemnaţi ca Domnii Gane şi Xenopol, la Dumnealori mă adresez ca să vie în ajutorul meu, fac apel la banca ministerială, căci am onoare să număr pe dinsa doi colegi ai mei, membri ai Academiei Ro-

...a fraternizat Al. Davila

mâne, pe Domnii Sturdza şi Aurelian, fac apel la D. Chiţu, membru al Academiei, care ne presidează astăzi şi la însuşi Domnul preşedinte al Academiei, pe care avem fericirea şi onoarea de a-l vedea în mijlocul nostru, la Domnul M. Kogălniceanu, ca să binevoiască a se uni cu mine, ca chiar sîmbăta viitoare dacă este cu putinţă să ne ocupăm de această cestiune. Merg şi mai departe şi fac apel la toţi membrii tineri din această Cameră, de la cei cu ideile cele mai înaintate: D. V. Morţun, întîiul socialist intrînd în reprezentaţiunea ţărei [...], pentru ca toţi să ne unim şi să venim cît mai curînd în ajutorul lui Eminescu...

La memorabila şedinţă, Davila participa în calitate de redactor al ziarului conservator „Epoca". Şi numai datorită lui Mihail Kogălniceanu (preşedinte al Academiei Române şi sprijinitor al propunerii lui Negruzzi), *care a spus preşedintelui (la ureche) că nu se poate să aplice regulamentul cuiva care aplaudase în asemenea împrejurări,* viitorul dramaturg n-a fost dat afară din incinta Camerei deputaţilor de către chestorii de serviciu în acea zi.

Scrisoarea pe care o reproducem, adresată lui Iacob Negruzzi cu apelativul de familiaritate „Dragă nene Jack", peste patru decenii de la întîmplare, şi tocmai prin aceasta valoroasă, este inedită şi interesantă prin comunicarea directă:

15 iunie 1928

Dragă nene Jack,

Am citit cu emoţie nemărginită în ziarul „Dimineaţa" de azi discursul ţinut de D-ta la Cameră acu 40 de ani, discurs sprijinind proiectul de lege prezentat de D-ta pentru a se acorda o pensie lui Eminescu, muritor de foame.

Coincidenţă bizară: acum 40 de ani eu făceam la „Epoca" dările de seamă ale Camerei, încît am auzit cu urechile mele şi comunicat ziarului „Epoca" discursul d-tale şi proiectul de lege. Era chiar, cît p'aci, să fiu dat afară din incinta Camerei, pentru că am aplaudat. M'a scăpat Mihalache Kogălniceanu, care a spus preşedintelui (la ureche) că nu se poate s'aplice regulamentul cuiva care aplaudase în asemenea împrejurări.

De atunci au trecut şi timp şi fapte. Astăzi, ca şi Eminescu, dacă n'aş avea ajutoare de la familiă, aş fi şi eu muritor de foame.

Epistola poartă data de 15 iunie, zi de comemorare eternă a morţii lui Eminescu şi care în 1928, sensibilizîndu-l, îi va fi impus autorului lui *Vlaicu Vodă* legitima depănare a amintirilor legate de trista existenţă a lui Eminescu în finalul vieţii acestuia.

În partea a doua a scrisorii, dramaturgul suferind, într-o stranie confruntare cu destinul lui Eminescu, se spovedeşte ministrului Alexandru Lapedatu de încercările sărăciei prin care trecea.

Începutul scrisorii trimisă lui Iacob Negruzzi îl alătură documentar pe Alexandru Davila, peste o generaţie, de Eminescu, sub aura aceluiaşi martiraj şi dă istoricitate şedinţei parlamentare de la începutul lui martie 1888, cînd s-a votat o pensie viageră de 250 lei, de care însă poetul nu s-a putut bucura niciodată.

SOLI ȘI SPIONI LA CURTEA LUI MIHAI VITEAZUL

Mihai Viteazul, în viziunea sculptorului Marius Butunoiu

Prof. univ. dr. docent
CAROL GÖLLNER
membru al Academiei de Științe Sociale
și Politice

În dezlegarea numeroaselor și complicatelor probleme diplomatice pentru închegarea alianțelor în vederea unirii celor trei țări române, i-au fost desigur de folos lui Mihai Viteazul anii de tinerețe petrecuți la Constantinopol, unde se păstra, printre grecii din Fanar, tradiția diplomației bizantine, cu ingeniozitatea ei de a iniția subtile acțiuni menite să dezbine tabăra adversarilor politici. Dar, în explozii de legitimă mînie, temperamentul său vijelios, cu imprevizibile ieșiri răscolitoare, sfărîma mari acțiuni diplomatice pregătite cu multă migală și dibăcie. Asemenea furtuni pline de vigoare, se dezlănțuiau mai ales atunci cînd paloșul nu mai vorbea, ivindu-se în schimb fisuri ale aparatului său diplomatic, încă rudimentar, și în care adesea se cuibărea trădarea. Atmosfera aceasta era alimentată de împăratul Rudolf, care, înconjurat de alchimiști și astrologi urmărea mereu în astre conjunctura favorabilă și asemenea unui păianjen cu pînza întinsă aștepta în palatul Hradčany (Praga) rapoartele informatorilor săi, dîndu-i mereu domnitorului muntean răspunsuri evazive. Lui Mihai, care era prea semeț pentru a fi un simplu pion, manevrele de tergiversare ale lui Rudolf îi provocau adesea momente de mînie teribilă, în care nu pregeta să-l numească pe împărat un cîine turbat, despre care nu se știe dacă e bărbat sau femeie.

„A trecut — scrie N. Iorga — peste metodele pe care le cunoștea și era în stare să le practice, pentru a se înălța la acea sinceritate superioară și absolută, fără care

Intr-o domnie de numai opt ani, Mihai a schițat, și în mare parte înfăptuit, un plan îndrăzneț, menit să redobîndească independența românilor. Cu aceeași tenacitate Mihai Viteazul a înfăptuit și prima unire a celor trei țări române, Moldova, Țara Românească și Transilvania. Faptele sale au trezit speranțe noi vecinilor aflați sub stăpîniri străine. În tumultuoasa lui activitate, care cerea aproape zilnic decizii rapide, în împrejurări nu rareori dramatice și întotdeauna extrem de încîlcite, s-a bizuit pe oameni de încredere și destoinici, pe care a știut să și-i aleagă. Dar domnia prea scurtă nu i-a dat răgazul recrutării și formării unui „aparat" de guvernare perfect. Era, în primul rînd, o chestiune de timp și de experiență.

„Aparatul" diplomatic al lui Mihai a existat, totuși, și a acționat. Cum și de ce a făcut-o într-un anume fel, iată întrebări cărora încearcă să le răspundă studiul de față. Important ni se pare însă a sublinia faptul că, incomplet sau improvizat, perfect sau mai puțin perfect, acest „aparat" a fost folosit de către domnitor în scopul traducerii cît mai grabnice în faptă a planurilor sale îndrăznețe. De puține ori în istoria de pînă atunci a poporului nostru, solii unui domnitor român au călcat cu atîta insistență drumurile Europei. Aceste itinerare diplomatice, afirmau, în condițiile epocii, drepturile poporului român în marea familie a libertății și independenței europene.

M. ȘT.

în istorie nu se îndeplinesc faptele mari".

Cine însă era să exprime în mediul acesta al înșelăciunii, al combinațiilor perfide, în mijlocul unei boierimi uneltitoare, deprinsă atît de des a-și trăda domnii unul după altul, mărturisirea dreaptă a scopurilor sale politice? La Constantinopol, Mihai Vodă învățase grecește și turcește[1], dar nu cunoștea, din nefericire, limba latină sau vreo limbă occidentală. Iată de ce, pe lîngă Stoichiță vistierul, i-a servit ca interpret în convorbirile cu solii străini și logofătul Teodosie Rudeanul. Pentru diferite misiuni diplomatice, Mihai a făcut apel de asemenea la banul Mihalcea, bun cunoscător al limbii italiene.

Tainele domniei

Dar celor mai mulți dintre boieri lipsindu-le știința limbilor apusene, cît și experiența delicatelor misiuni diplomatice[2], domnitorul a fost nevoit să recurgă, pentru tratativele angajate la Viena și Praga, la ajutorul unor străini : ciprioți, raguzani sau unguri. Cunoaștem astfel, ca „aaenti diplomatici" ai domnitorului, pe Grigore Bálogh, Ștefan Petneházy, Ioan Bernardffy și Gheorghe Rácz. Pe lîngă aceștia Mihai s-a folosit de cipriotul Hector Varsi, medicul italian Giovanni Muralto și grecul Pantazi. La Constantinopol, Mihai Viteazul a fost reprezentat de grecul Dimo Celebi și de raguzanul Nicolo di Luca Lovicali. Și Dionisie Rali Paleologul a adus servicii importante domnitorului român, el fiind acela care i-a asigurat legătura cu popoarele balcanice. Din nefericire, însă, Rali Paleologul n-a fost un sfetnic devotat, încercînd adesea să imprime tratativelor propriul său punct de vedere.

Cel mai abil „diplomat" al lui Mihai Viteazul a fost, fără îndoială, Petre Grigorovici „Armeanul", originar din Liov și de meserie pictor de icoane. Banul Mihalcea insinua însă că nu se poate bizui nici pe acest om, el fiind mai de grabă credincios împăratului decît stăpînului său. Această bănuială este confirmată de faptul că agenții imperiali primeau anumite informații confidențiale de la Petre „Armeanul", iar după moartea lui Mihai îl găsim pe

Steagurile capturate în bătălia de la Goräslău au fost trimise de către Mihai la Praga (detaliu dintr-o gravură de epocă)

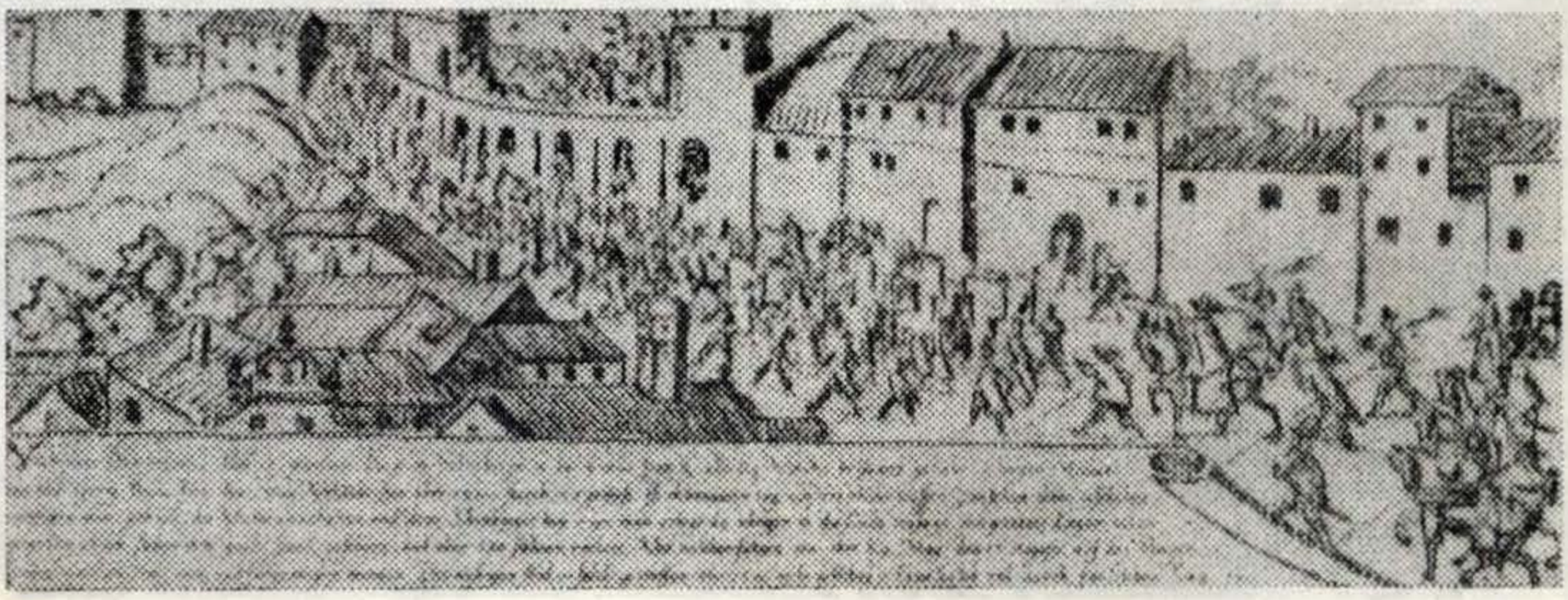

Grigorovici în slujba lui Basta și a împăratului Rudolf [3].

Trădător a fost și Rácz, despre care amintește în relatările sale Ioan Darahy. Ràcz, în calitatea sa de secretar al cancelariei domnești, avea posibilitatea să afle toate tainele stăpînului său, pe care le transmitea apoi dușmanilor țării. Cardinalul Andrei Báthory a aflat astfel de la Rácz planul unirii cu Transilvania, iar agenții domnitorului român, care se întorceau de la Praga, au fost arestați și duși la Alba Iulia, în fața lui Andrei Báthory, tot în urma trădării lui Rácz [4].

Iată un alt caz de trădare al „diplomatului" Rácz. În anul 1598, Mihai Viteazul pretindea comisarilor imperiali să vină la Tîrgoviște, nevoind să se ducă personal dincolo de hotarele țării. Boierul Miroslav sprijinea cu toată căldura această legitimă dorință a domnitorului, arătînd că, din cauza unui accident de vînătoare, se poate deplasa foarte greu. Toate aceste străduințe au fost însă periclitate de Rácz, care a înștiințat, prin scrisori secrete, pe comisarii imperiali despre sănătatea domnitorului, nu atît de rea încît să nu poată călători pînă la Brașov [5].

La Constantinopol, Aga Leca complota și el împotriva stăpînului său. Nu trebuie trecută cu vederea nici activitatea diplomatică a lui Giovanni de Marini Poli, cunoscut în Țara Românească sub numele de „Giva". Acest raguzan inteligent, care cunoștea limba slavă și vorbea foarte bine românește, a intrat — după un timp petrecut în Moldova — în serviciile imperiale, iar pe urmă a devenit confidentul lui Mihai Viteazul și agentul său diplomatic în Transilvania și la Viena. Atîta timp cît interesele Țării Românești concordau cu cele imperiale „Giva" a avut o atitudine leală față de Mihai ; atunci cînd încep însă primele fricțiuni și animozități, el acționează ca exponent al curții imperiale.

Traduceri tendențioase

„Diplomații" din serviciul lui Mihai erau și prea puțin discreți. Ceea ce nu se putea afla prin indiscreții plătite se afla uneori de la unii dintre solii guralivi [6]. Secretul tratativelor duse de Mihai n-a fost păstrat nici de polonezi, nici de austrieci, curtea imperială aflînd de la cea polonă despre intențiile lui Mihai [7].

O scrisoare adresată de domnitorul român patriarhului de la Constantinopol ajunge în mîna lui Girolamo Capello — reprezentantul Veneției la Poartă — care se gră-

Tragica moarte a eroului (gravură contemporană)...

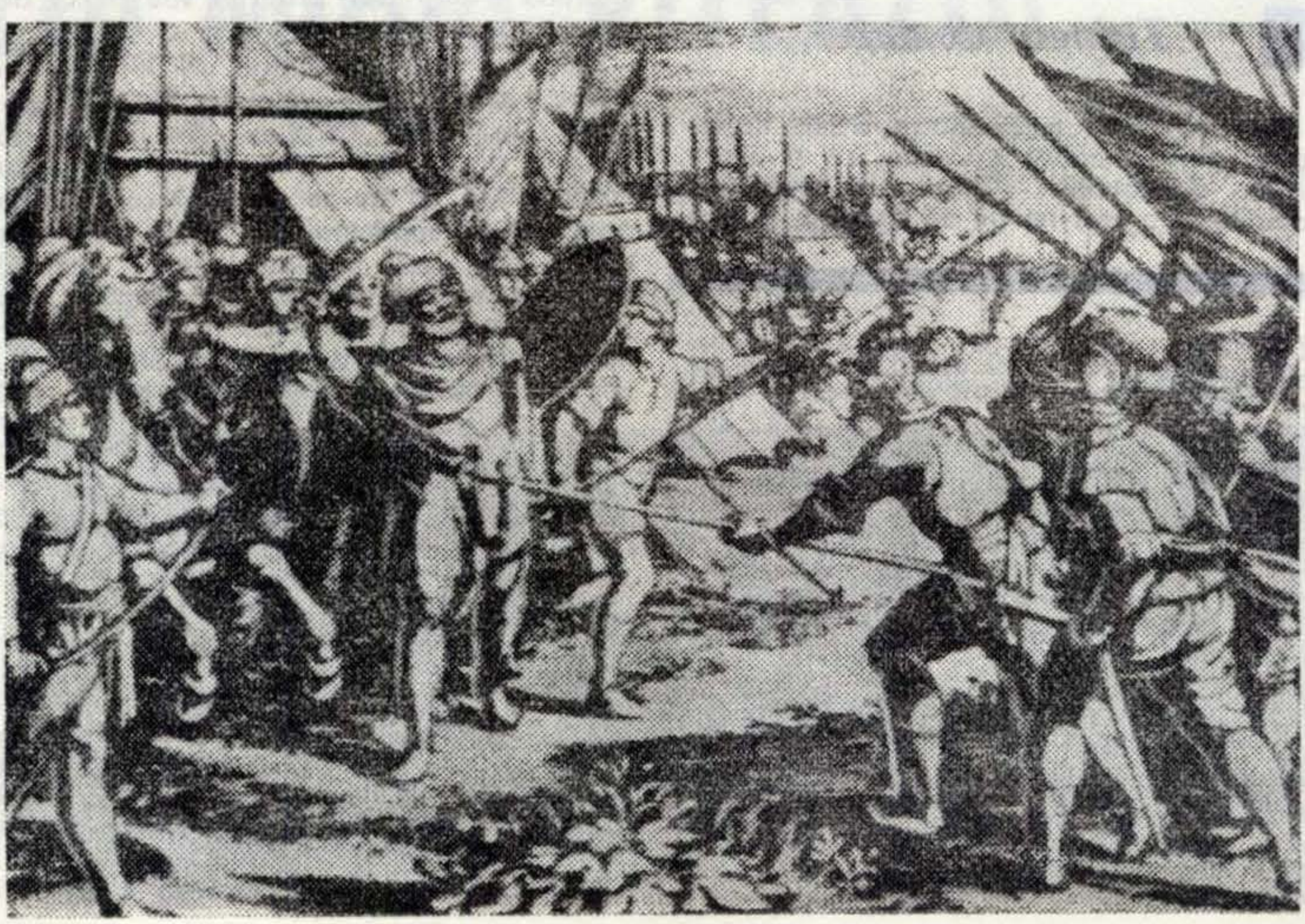

bește s-o anexeze, în copie, unui raport al său din 11 mai 1595, înaintat dogelui.

Pregătirea insuficientă a „diplomaților" folosiți de Mihai Viteazul a fost de asemenea cauza multor neînțelegeri și certuri dăunătoare nu numai reputației lor personale, ci mai cu seamă prestigiului domnitorului. Toate acestea au fost relatate cu amănunte, desigur de multe ori neveridice, în rapoartele agenților străini. Este ușor de închipuit impresia penibilă provocată de o ceartă între banul Mihalcea și logofătul Teodosie, în timpul căreia acesta din urmă este defăimat comisarilor imperiali ca un incapabil de către cel dintîi[8]. Petre „Armeanul" pîrăște la rîndul său pe Mihalcea ca fiind spiritul cel rău din preajma lui Mihai și dușman neînduplecat al casei habsburgice[9].

Cu această pestriță echipă de „diplomați", Mihai Viteazul avea să facă față celor mai complexe și mai delicate probleme de politică externă.

Instrucțiunile încredințate solilor erau redactate în limba română, ca de exemplu: „Învățătura Domnului lui Mihai Voievod al Țării Românești, ce au dat solilor ce au trimis la craiul leșescu"[10], iar răspunsurile aduse de soliile lui Mihai au fost de asemenea traduse în limba română. Aceste traduceri nu corespundeau deseori textului original, ci erau întocmite în așa fel, încît să fie mai pe placul domnului. Se pare că și solii îl informau pe Mihai tendențios asupra tratativelor duse de ei în străinătate. Revenind la asemenea traduceri fie greșite, fie tendențioase, David Ungnad relatează într-un raport al său: „Deoarece am remarcat adeseori cît de greșit i-au fost traduse dorințele noastre și scrisorile imperiale, schimbîndu-le deseori sensul, am dispus să fie traduse mai întîi de Moise Székely[11] în limba maghiară". Iar cînd Petre „Armeanul" traduce lui Mihai Viteazul textul unei scrisori, intervine Ungnad, explicîndu-i cuvintele și circumscriind sensul lor. Era greu, dacă nu imposibil, pentru domnitorul român să clarifice în asemenea împrejurări chestiuni dificile și delicate, unde chiar semnificația unui singur cuvînt putea să fie hotărîtoare pentru tratativele în curs. Mihai n-a putut interveni cu autoritatea lui în discuțiile înfierbîntate cu comisarii imperiali, el, care vorbea atît de frumos și convingător, încît Carlo Magno pretindea că i-ar fi ajuns cuvintele voievodului la inimă, chiar dacă „ar avea zece paveze pe piept".

...și amintirea lui într-o troiță de lemn ridicată pe locul unde a fost ucis

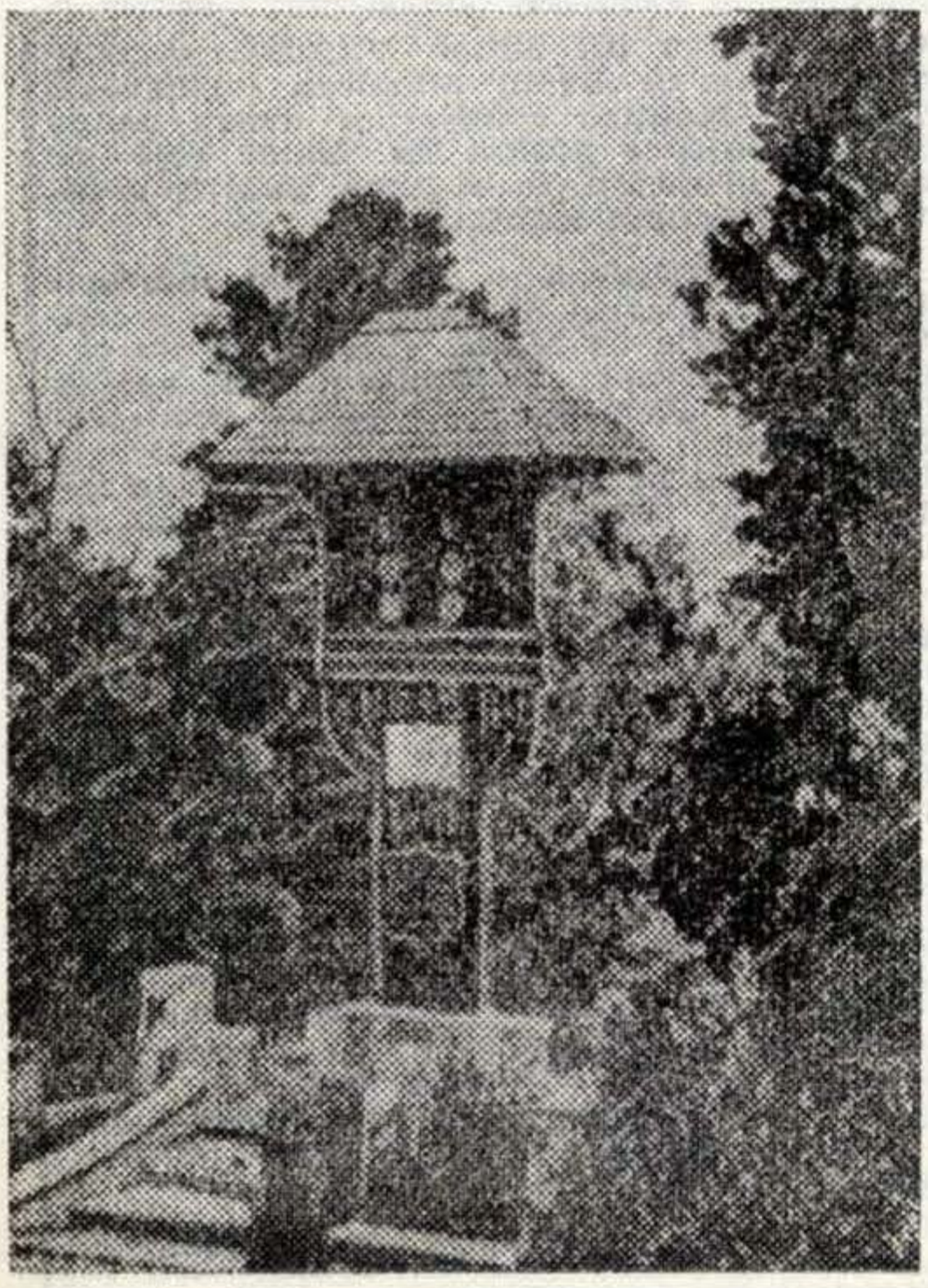

[1] În iulie 1595, pentru a evita indiscrețiile unui tălmaci, Mihai Viteazul discută turcește cu solul polon Lubieniecki. Patru ani mai tîrziu, G. Malespina, trimisul papei în Transilvania, mărturisește la rîndul său că Mihai cunoaște bine limba turcă.

[2] Deși au dovedit adesea abilitate diplomatică în sensul propriu al noțiunii, boierii munteni, care au îndeplinit soliile lui Mihai, nu cunoșteau complicatele reguli ale diplomației occidentale din perioada Renașterii.

[3] Banul Mihalcea, fire aprigă și deschisă, devotat domnului său, nu aproba felul în care Petre „Armeanul" slujea atît interesele lui Mihai cît și pe cele ale împăratului, conflictul dintre ei izbucnind la sfîrșitul anului 1599. După moartea lui Petre „Armeanul" s-au găsit între lucrurile sale acte ale lui Sigismund Báthory care-l priveau pe Mihai, documentele tratativelor dintre împărat și domnul român, alte acte, precum și chitanțe ale sumelor datorate de imperiali pentru serviciile aduse.

[4] În urma informațiilor primite de la I. Rácz — „vînzătorul cel mai sigur și mai vădit" al lui Mihai (cum îl caracteriza I. Darahy) — Andrei Báthory, acum principe al Transilvaniei, a reținut în vara anului 1599 solia lui Gr. Bálogh și Marcu Iovan Dobrovnici trimisă de Mihai la împărat, precum și pe cea a lui Petre „Armeanul" și Șt. Petneházy. În drum spre reședința lui Báthory, cel din urmă, neputînd ascunde scrisoarea imperială către Mihai, a înghițit-o, dar Petre „Armeanul" a știut s-o păstreze cu dibăcie pe a sa, predînd-o mai tîrziu domnului. Prinzînd o scrisoare a lui I. Rácz către Andrei Báthory, Mihai îl închide pe trădător, confiscîndu-i averile, și numai rugămințile oștenilor unguri din Țara Românească îl scapă de la moarte.

[5] În aprilie 1598 trimișii imperiali au sosit la Brașov pentru a încheia aici un

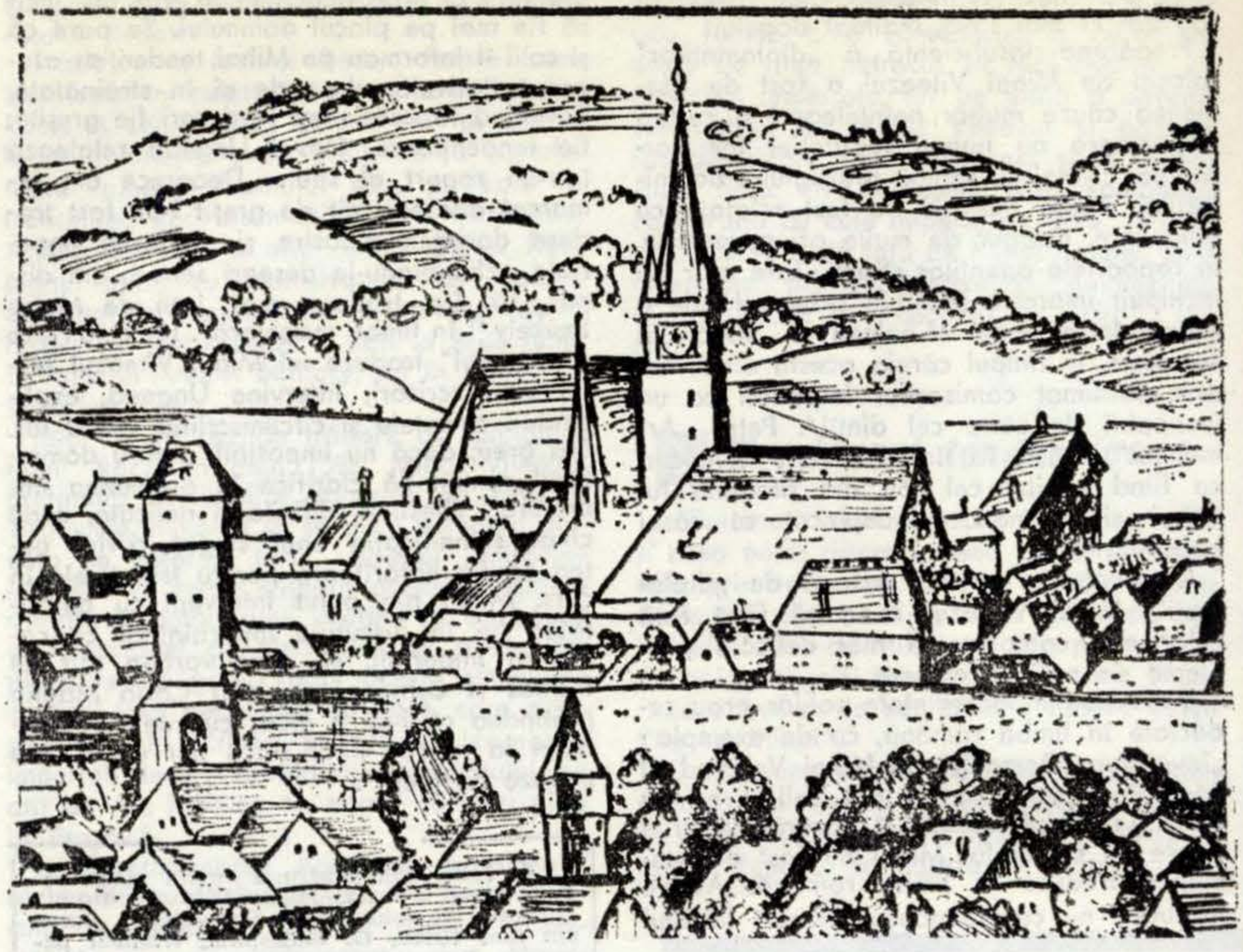

La Cluj, în ziua de 5 februarie 1601, Mihai a pierdut pe unul din cei mai destoinici generali ai săi: Baba Novac (oraşul înfăţişat într-o stampă contemporană)

tratat cu Mihai Viteazul. Din considerente de prestigiu Mihai a refuzat să iasă din ţară, pretextînd un accident de vînătoare. Miroslav logofăt şi Radu Buzescu au arătat că Mihai nu poate părăsi Tîrgovişteа, nici măcar pînă la hotare. În cele din urmă punctul de vedere a lui Mihai a fost acceptat şi trimişii imperiali au sosit la Tîrgovişte, tratatul încheindu-se la 30 mai 1598.

[6] Comisarii imperiali (reprezentanţii împăratului) din Transilvania obişnuiau să interogheze soliile trimise de Mihai la Viena ori Praga asupra conţinutului misiunii lor.

[7] Este vorba de tratativele pentru recunoaşterea stăpînirii Transilvaniei, purtate secret de Mihai Viteazul cu polonii. Spionii împăratului, recrutaţi din rîndul acestora, s-au grăbit să informeze curtea imperială despre aceste tratative.

[8] În 1600, din însărcinarea lui Mihai, plecat în campania din Moldova, banul Mihalcea reproşează logofătului Teodosie Rudeanul, locţiitorul domnului în Transilvania, atitudinea sa faţă de comisarii imperiali, pe care mai întîi îi arestase, iar mai apoi le îngăduise libertate de mişcare prin ţară. În realitate, Teodosie acţiona din porunca lui Mihai, pentru a împiedica pe oamenii împăratului să-l urmeze pe domn în Moldova. După ce fuseseră puşi în libertate, reprezentanţii imperiali au luat legătura cu nobilii transilvăneni nemulţumiţi de stăpînirea lui Mihai Viteazul. Acuzaţiile aduse de banul Mihalcea logofătului Teodosie înaintea comisarilor aveau menirea *să justifice poziţia lui Mihai faţă de aceştia*, aruncînd toată vina pentru arestarea lor asupra logofătului.

[9] Banul Mihalcea — după cum mărturiseşte şi cronicarul Şt. Szamosközy — a susţinut cu tărie ca Mihai Viteazul să nu cedeze Transilvania împăratului. În aprilie 1600 Petre „Armeanul" se plînge comisarilor imperiali din Transilvania că bătrînul ban persistă în atitudinea sa, deci pune interesele lui Mihai Viteazul mai presus de cele ale imperiului.

[10] Aceştia erau Gh. Rácz şi Stroe Buzescu, dar solia lor la Sigismund III, căruia trebuiau să-i explice motivele pentru care a organizat Mihai Viteazul campania din Moldova (1600), a fost oprită de nobilii din nordul Transilvaniei, răsculaţi împotriva domnului.

[11] Căpitan secui din tabăra imperialilor şi a lui Mihai Viteazul, care l-a înălţat la gradul de „mare general"; a trecut de partea lui Sigismund Báthory şi a nobilimii transilvănene răsculate împotriva domnului român, în toamna anului 1600. În 1603, cu ajutorul turcilor, ajunge principe al Transilvaniei, dar în acelaşi an îşi pierde viaţa, în bătălia de la Braşov cu Radu Şerban, adevăratul urmaş al lui Mihai.

(Notele aparţin redacţiei)

DICȚIONAR

Trimiși ai lui Mihai pe drumurile Europei

C. REZACHEVICI

STOICA DIN STRÎMBA — cunoscut și sub numele de Stoichiță din Strîmba, după numele satului și al mănăstirii din județul Gorj, pe care a reclădit-o — s-a născut într-o familie necunoscută, ridicîndu-se prin meritele sale, în timpul lui Mihai Viteazul, la rangul de logofăt al doilea. Între anii 1597-1599 a fost mare vistier, pentru ca apoi să devină mare postelnic în sfatul lui Mihai din Transilvania. În iulie-august 1599 a fost trimis, împreună cu Petre „Armeanul", la împăratul Rudolf II, spre a-l informa asupra intenției lui Mihai de a cuceri Transilvania. Misiunea a fost încununată de succes. În noiembrie 1599, împreună cu banul Mihalcea, ia drumul curții imperiale, pentru a cere, în numele domnului său, recunoașterea stăpînirii Transilvaniei. Instrucțiunile sale prevedeau ca Mihai să fie recunoscut guvernator al țării, cu titlul „de prinț, de duce sau chiar de rege". În februarie 1600 se întoarce la Alba Iulia, rămînînd în preajma lui Mihai, pe care nu încetează a-l sfătui să păstreze Transilvania, cucerită cu atîtea jertfe. După moartea lui Mihai Viteazul urmează o carieră plină de peripeții, fiind propus candidat la domnie. Apreciindu-i calitățile și știința de carte, Radu Șerban, urmașul la tron al lui Mihai, îl numește mare logofăt (1602-1608). De altfel, din 1614 Stoica l-a urmat în exil pe Radu Șerban prin țările împăratului, îndeplinind numeroase misiuni diplomatice la curtea imperială, unde se bucura de multă trecere. Știa „sîrbește", adică slavonește, căci la 6 martie 1600 traduce din românește în această limbă textul unui document diplomatic pentru comisarii imperiali din Transilvania.

TEODOSIE RUDEANUL (din Ruda) — făcea parte dintr-o vestită familie boierească. Sub Petru Cercel, prin 1584, ajunge mare spătar, iar în timpul lui Mihai Viteazul mare vistier (1594-1596), pentru ca între anii 1596-1600 să fie mare logofăt, dregătorie pe care a deținut-o în același timp și în Transilvania cucerită de domnul român. I se atribuie „cronica oficială a domniei lui Mihai, păstrată în traducerea latină a lui Baltazar Walter", după cum arată P. P. Panaitescu. În aprilie 1598, din însărcinarea lui Mihai, a purtat tratative la Brașov cu solii împăratului aflați în drum spre Țara Românească. În 1600, Mihai Viteazul l-a lăsat ca locțiitor al său în Transilvania, pe timpul campaniei din Moldova, tot în același an încredințîndu-i și o solie diplomatică la Rudolf II.

BANUL MIHALCEA — s-a născut în Chios, dintr-o familie de rînd, fiind mai apoi unul din boierii credincioși ai lui Mihai Viteazul. Venind în Țara Românească ca negustor, s-a ridicat, la curțile lui Petru Cercel și Mihnea Turcitul, pînă la dregătoria de mare ban (1583), în care l-a așezat și Mihai Viteazul în anul 1596. Și-a căsătorit fiicele cu boieri pămînteni, înrudindu-se cu frații Buzești. La începutul domniei lui Mihai, Mihalcea s-a remarcat ca un ostaș viteaz în luptele de la Silistra și Vidin și totodată ca un diplomat hotărît în acțiunile sale. Încă din 1595, Mihai îl trimite la Rudolf II, iar doi ani mai tîrziu îndeplinește o nouă solie, reușită și aceasta, la curtea din Praga, unde a rămas timp de șase săptămîni. În noiembrie 1599, împreună cu Stoica vistierul apucă din nou drumul curții imperiale pentru a trata condițiile stăpînirii Transilvaniei de către Mihai. Rămîne aici pînă în martie 1600, apărînd cu strășnicie interesele domnului său. L-a însoțit apoi pe Mihai în campania din Moldova, rămînînd și unul din sfetnicii săi credincioși în sfatul Transilvaniei. Ucigașii lui Mihai l-au aflat alături de domnul său, a cărui soartă a împărtășit-o. Cronicarul Ștefan Szamosközy, care l-a cunoscut, afirmă că știa limba italiană.

GRIGORE BÁLOGH — împreună cu Marcu Iovan Dobrovnici (Raguzanul), a fost trimis de Mihai la împăratul Rudolf, spre sfîrșitul lunii noiembrie 1598. El aducea împăratului steagurile cucerite de Mihai în luptele din sudul Dunării și avea misiunea de a cere imperialilor

să-şi îndeplinească obligaţiile asumate prin tratatul încheiat la 9 iunie 1598 cu domnul Ţării Româneşti. În aprilie 1599, cei doi trimişi au pornit înapoi, spre Ţara Românească.

ŞTEFAN PETNEHÁZY a fost trimis de Mihai la curtea imperială în anul 1598, pentru a expune punctul de vedere al domnului faţă de Sigismund Báthory, care, revenit în Transilvania pentru a doua oară, era înclinat să ia legătură cu turcii. Prin trimisul său, Mihai declară hotărît că nu va recunoaşte autoritatea lui Sigismund Báthory asupra sa, şi la nevoie îl va alunga din ţară.

IOAN BERNARDFFY — secretar transilvănean, „specialist" în probleme orientale — a fost trimis de Mihai Viteazul, împreună cu Gh. Rácz, la hanul tătarilor, către sfîrşitul anului 1597 şi începutul anului următor, pentru a încerca să-l determine pe acesta să rupă legăturile cu turcii. Scopul real al misiunii era însă de a adormi bănuielile tătarilor, domnul muntean plănuind între timp o puternică ofensivă la sudul Dunării. A rămas la tătari ca agent al reprezentanţilor împăratului din Transilvania, pînă în mai 1598, luînd parte la negocierile de pace dintre tătari şi imperiali. În vara anului 1600 a fost trimis, împreună cu Dimo Celebi, într-o solie la marele vizir Ibrahim.

GHEORGHE RÁCZ — probabil sîrb de origine, după cum îl arată numele (rácz-rasc=sîrb) — a fost un vestit căpitan de haiduci (ostaşi unguri sau sîrbi). La sfîrşitul anului 1597 şi începutul lui 1598 a îndeplinit o solie la hanul tătarilor, ocupîndu-se în continuare de probleme care priveau legăturile diplomatice cu aceşti vecini puţin credincioşi înţelegerilor încheiate. Tot în 1598, a fost trimis în misiune la turci şi din nou la tătari, pe ai căror soli i-a condus apoi la curtea din Viena. În 1599 era ajutor al banului de Craiova, însoţindu-l apoi pe Mihai Viteazul în Transilvania. De aici, voievodul l-a trimis la Viena şi Praga, pentru a cere recunoaşterea de către imperiali a stăpînirii principatului cucerit cu sabia. În vara anului 1600, urma să fie trimis, împreună cu Stroe Buzescu, la regele Poloniei, Sigismund III, dar solii au fost reţinuţi de nobilii transilvăneni răsculaţi împotriva lui Mihai. Moartea eroului l-a surprins la Alba Iulia, unde-i pregătea intrarea triumfală după victoria de la Gorăslău. Mai tîrziu a intrat în slujba lui Radu Şerban, ajungînd chiar mare comis între anii 1602-1603. S-a distins în bătălia de la Braşov, cu Moise Székely (1603) dar apoi a trecut, cu haiducii săi, în serviciul principelui Gabriel Báthory.

GIOVANNI MURALTO — elveţian de origine italiană — a fost medic la curtea lui Sigismund Báthory. În 1597 a obţinut de la principe concesiunea minelor de aur de la Zlatna, situaţia sa materială devenind înfloritoare. După cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul, a trecut de partea domnului român, care i-a reînnoit concesiunea. Împreună cu fratele său, Hector, a fost trimis de Mihai la Suceava, în martie 1600, în ajunul campaniei asupra Moldovei, pentru a duce tratative cu S. Báthory (care se refugiase aici) şi cu Ieremia Movilă. După intrarea lui Mihai în Moldova — care l-a surprins nepregătit pe Ieremia Movilă — Muralto a fost închis cîteva săptămîni de domnul moldovean, după care a fost eliberat de poloni. Doi ani mai tîrziu a murit la Deva.

PANTAZI — logofăt de cancelarie — a jucat rolul de „curier diplomatic", fiind trimis de Mihai la curtea imperială, la începutul anului 1600, cu instrucţiuni scrise, adresate solilor săi, banul Mihalcea şi Stoica vistierul. Cum aceştia plecaseră din Transilvania încă din noiembrie 1599, noile instrucţiuni reflectau schimbările politice şi diplomatice petrecute în lunile următoare şi mai cu seamă dorinţa fermă a lui Mihai ca împăratul să-i recunoască stăpînirea Transilvaniei, căci — scria el — „Ardealul şi Ţara Românească... se cheamă streji le şi apărarea a toată creştinătatea ; că Dumnezeu să ferească de-a apuca turcul aceste două ţări, ar fi pierirea a toată creştinătatea..."

DIMO CELEBI — personaj iscusit în intrigi diplomatice, învăţat (celebi), cunoscînd şi limba turcă — a fost folosit de Mihai Viteazul pentru diferite misiuni în Imperiul otoman. În 1598, de pildă, sub pretextul unor tratative, l-a atras pe Hafiz Ahmet, paşa de Vidin, în Ţara Românească, de unde acesta abia a reuşit să scape de sabia necruţătoare a lui Mihai. În toamna anului 1600, a fost ucis în chinuri la Constantinopol.

DIONISIE RALI PALEOLOGUL — înrudit cu familia Cantacuzinilor, grec de origină — după ce petrecuse cîţiva ani la Roma şi în Polonia, a fost, după 1585, trimis mitropolit de Tîrnovo. În 1590 străbate Moldova, îndreptîndu-se cu o misiune ecleziastică spre Moscova şi de atunci a rămas în permanent contact cu ţările române. În 1596 trimite soli la Rudolf II solicitînd ajutor în cazul unei răscoale a bulgarilor. Tot atunci a luat legătură şi cu Mihai Viteazul, între ei încheindu-se o trainică înţelegere. Urmărit de turci, s-a refugiat în Ţara Românească, devenind un sfetnic apropiat al domnului. Din acest moment eforturile sale au avut un singur ţel : **să-l determine pe Mihai să declanşeze ofensiva pentru eliberarea popoarelor din sudul Dunării, subjugate de turci.** După ce însă Mihai Viteazul a trecut la unirea celor trei ţări române, pentru a face faţă mai uşor pericolului otoman, Dionisie Rali, care nu a înţeles orizontul larg al politicii domnului valah, s-a apropiat tot mai mult de imperiali, fără a rupe însă legăturile cu protectorul său. După moartea lui Mihai, a intrat în slujba împăratului, cu sprijinul căruia urmărea să realizeze vechiul său vis al eliberării creştinilor sud-dunăreni. În 1618 aderă cu entuziasm la proiectul de cruciadă al ducelui Carol de Nevers, alături de Radu Şerban.

IOAN DARAHY — nobil din comitatul Satu Mare — a fost trimis de imperiali la Mihai Viteazul, alături de care a rămas timp de şase luni, în 1599. Martor al cuceririi Transilva-

niei de către Mihai și al acțiunilor întreprinse de acesta în lunile următoare pentru a-și asigura stăpînirea principatului, a descris evenimentele într-o serie de rapoarte trimise curții imperiale, de care depindea de fapt. Darahy a fost agent imperial și a slujit lui Mihai doar incidental.

AGA LECA — albanez de neam — a intrat în slujba lui Mihai Viteazul, care-l număra printre sfetnicii săi, încredințîndu-i, după unele informații, chiar comanda gărzii sale personale. Trimis, în preajma cuceririi Transilvaniei, la Constantinopol pentru tratative cu turcii, marele vizir i-a promis domnia Țării Românești dacă-l va ucide pe Mihai. Aflînd despre aceste uneltiri, Mihai Viteazul l-a arestat la înapoiere, dar mai apoi l-a eliberat redîndu-i încrederea. Aga Leca a luptat alături de Mihai în Transilvania, fiind numit comandant al cetăților Gherla și Ujoara. In septembrie 1600, cînd nobilimea transilvăneană s-a răsculat împotriva lui Mihai Viteazul, a predat cele două cetăți imperialilor, trecînd de partea generalului Basta. Un an mai tîrziu a luptat, alături de Radu Șerban, pentru cucerirea Țării Românești. Pentru serviciile aduse, Rudolf II îl înnobilează la 26 martie 1602, iar Radu Șerban îl numește mare spătar (1602-1604). Pentru acest domn îndeplinește misiuni diplomatice la curtea imperială, în anii 1603-1604, dar din 1603 nu s-a mai întors în țară. Sfîrșitul și l-a aflat în 1604, în luptele purtate de Basta lîngă Bratislava.

GIOVANNI DE MARINI POLI — mare negustor — a venit în Țara Românească în 1586, căsătorindu-se cu o rudă a lui Mihnea Turcitul. A trecut apoi în Moldova pe timpul domniei lui Petru Șchiopul, de la care a arendat vămile țării, împreună cu fratele său Pascal. După un lung proces judecat în Tirol cu fostul domn al Moldovei, care-și petrecea aici exilul, în legătură cu cheltuielile pentru arendarea acestor vămi (1593), intră în slujba împăratului. Acesta l-a trimis la Sigismund Báthory, în Transilvania, și la Aron Tiranul, în Moldova, cu care a și încheiat de altfel legături de alianță antiotomană (1594). El a fost, de fapt, agent imperial și a slujit în țările române interesele împăratului. In 1594 și 1597 a căutat să ia legătură directă cu Mihai Viteazul, jucînd un rol important în încheierea alianței antiotomane a țărilor române. După cucerirea Transilvaniei, Mihai Viteazul l-a folosit ca interpret și agent diplomatic în legăturile sale cu imperialii, fără însă a-i încredința solii importante.

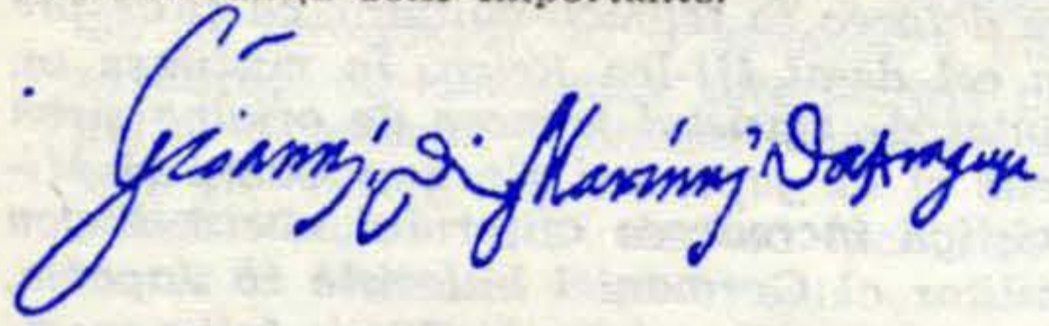

CARLO MAGNO — agent imperial, originar din Milano — a fost trimis în Țara Românească încă din 1595. La sfîrșitul lui decembrie 1599, sosește la Alba Iulia pentru a se informa asupra situației din Transilvania cucerită de domnul român. Admirator sincer al lui Mihai, care l-a rîndu-i îl prețuia, rapoartele sale îl zugrăvesc pe eroul de la Călugăreni într-o lumină favorabilă. Legăturile lui cu Mihai au continuat pînă aproape de moartea acestuia. In anii următori, Carlo Magno a purtat tratative diplomatice între imperiali și Radu Șerban, pe care l-a ajutat și în timpul exilului.

PETRE GRIGOROVICI „ARMEANUL" — l-a slujit pe Mihai Viteazul cu sabia (în incursiunile făcute la sudul Dunării) și cu pana (scriind o cronică a faptelor domnului, azi pierdută, dar utilizată în trecut în cronicile lui W. Betlehen și St. Szamosközy). A fost însă, mai cu seamă agent diplomatic, în 1595 fiind trimis în Polonia, mai apoi la Kiev, iar în 1598 la Viena. În anul următor îndeplinește mai multe solii la curtea imperială, vestind cucerirea Transilvaniei de către Mihai. Călătorea repede și se descurca în orice împrejurare, totuși Mihai nu i-a încredințat conducerea unor misiuni solemne, rolul său fiind mai mult acela de curier diplomatic. Intrînd în serviciul lui Basta, căruia îi căzuse prizonier după lupta de la Mirăslău (1600), a fost însărcinat mai tîrziu de către acesta cu diferite misiuni pe lîngă Radu Șerban (1604). Pînă la moartea sa, în 1616, el a slujit ca intermediar între imperiali și țările din sud-estul Europei. În primii ani de exil, Radu Șerban a apelat adesea la serviciile sale, pentru tratative cu imperialii.

(In cuprinsul articolului : facsimilele semnăturilor Banului Mihalcea, Dionisie Rali Paleologul, Giovanni de Marini Poli și un fragment dintr-o scrisoare a lui Petre Grigorovici „Armeanul".)

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, vol III[1-2], IV[1-2], VIII XII ; Iorga N., **Documente noua în mare parte românești relative la Petre Șchiopu și Mihai Viteazul,** în „Analele Academiei Române", S. II, t. XX, București, 1898 ; Veress A., **Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești**, vol. IV-VI, București, 1932-1933 ; Cernovodeanu P. și N. Vătămanu. **Un medic elvețian de la curtea din Alba Iulia în slujba lui Mihai Viteazul : Ioan Muraltus (1563-1602)**, în „Studii și articole de istorie", IX (1967) ; Condurachi I. D., **Diplomați români în trecut (sec. XIV-XVII)**, București, 1937 ; Göllner Carol, **Despre aparatul diplomatic al lui Mihai Viteazul** în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", IX (1966) ; Iorga N., **Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul : mitropolitul Dionisie Rally-Paleologu**, în „Revista istorică", V (1919) ; Iorga N., **Istoria lui Mihai Viteazul**, București, 1968 ; Maliția Mircea, **Banul Mihalcea la curtea lui Rudolf al II-lea**, în **Pagini din trecutul diplomației românești**, București, 1966 ; Motogna V., **Contribuție la istoria lui Mihai Viteazul. Un trădător : Aga Leca**, în „Revista istorică", XX (1934) ; Panaitescu P. P., **Mihai Viteazul**, București, 1936; Sîrbu I., **Istoria lui Mihai Vodă Viteazul domnul Țării Românești**, 2 vol. București, 1904-1907 ; Ștefănescu Șt., **Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul**, „Studii și materiale de istorie medie", V (1962).

AGENTUL SECRET AL SECOLULUI

IURI KOROLKOV

Ei s-au jertfit pentru victorie

În numărul trecut al revistei noastre, cititorii au putut face cunoștință — prin intermediul cărții lui Iuri Korolkov: STRICT SECRET, ÎN CAZ DE PERICOL SE VA ARDE — *cu începutul activității desfășurată în Japonia de lucrătorul serviciului de informații sovietic, Richard Sorge.*

La puțin timp după nașterea lui Richard (tatăl acestuia era de naționalitate germană), familia Sorge se stabilește la Berlin. În 1925 Sorge pleacă la Moscova, unde lucrează în aparatul Biroului Executiv al Internaționalei III. Din anul 1929 face parte din serviciul de informații sovietic. În 1930 îl întîlnim în China, în calitate oficială de corespondent al unor ziare germane și de împuternicit al Societății de chimie din Germania (Sorge își păstrase naționalitatea germană).

În 1933, „Centrul" de la Moscova îl trimite pe Sorge în Japonia; el are acum calitatea de corespondent al ziarului „Frankfurter Zeitung". Operația „Ramsai" — cuvînt care includea inițialele lui Richard Sorge — avea misiunea de a transmite „Centrului" știri despre atitudinea Japoniei militariste față de Uniunea Sovietică, despre dotarea sa tehnico-militară, ca și despre relațiile ei cu cel de-al III-lea Reich. În misiunea sa, Sorge este ajutat de ziaristul francez de origine sîrbă Branko Vukelič și de japonezii Hozumi Ozaki și Miaghi. Sorge cîștigă încrederea ofițerului nazist Eugen Ott, atașat militar al Germaniei hitleriste în Japonia, și în general reușește să se introducă atît între membrii ambasadei și coloniei germane, cît și în cercuri importante japoneze.

„În vara anului 1934 — ne spune Iuri Korolkov — grupul «Ramsai» era încă incomplet. Ce-i drept, Ozaki, Vukelič și Miaghi, cu poreclele lor respective «Otto», «Gigolo» și «Jo», nu-și irosiseră vremea și stabiliseră legături importante. Le lipsea însă un radiotelegrafist cu experiență...".

După ce fusese rechemat din Șanhai, Max Klausen se stabilise în orășelul Krasnîi Kut, lîngă Saratov. Lucra într-o stațiune de mașini și tractoare, dar orele libere și le consacra pasiunii lui dintotdeauna, radiotelegrafia. Își amintea din ce în ce mai rar de activitatea lui din China și fu aproape mirat cînd primi înștiințarea că „Centrul" avea iarăși nevoie de serviciile lui.

Metamorfoza unui turist

Nu trecu mult timp și la hotelul „Londra" din Odesa descinse un oarecare Mister Fife, industriaș din Montreal. Se întorcea dintr-o călătorie turistică pe ruta Leningrad-Moscova-Kiev-Odesa. În așteptarea vaporului care avea să-l ducă la Pireu, de unde urma să-și continue drumul la bordul unui transatlantic, Mister Fife hoinărea prin oraș, iar cînd căldura devenea insuportabilă, se refugia în camera de la hotel.

În cele din urmă, veni și ziua plecării. Mister Fife privi nerăbdător prin fereastra sălii de așteptare. Rînd pe rînd călătorilor li se restituiră pașapoartele și încăperea se goli. Sirena vaporului sună de două ori. Abia atunci un funcționar se apropie de turistul canadian și-l invită la postul de grăniceri al portului Odesa.

— Pașaportul dv. nu e în regulă, i se adresă căpitanul de grăniceri. Unde ați obținut viza de intrare în U.R.S.S. ?

O obținuse de la consulul sovietic din Viena. Grănicerul ridică din umeri :

— La Viena nu-i nici un consul sovietic cu acest nume...

De data aceasta, Mister Fife nu știu ce să răspundă. „Cum de-au putut săvîrși o greșeală atît de grosolană ?", gîndi în sinea lui, înciudat. Sirena vaporului sună de trei ori. Mister Fife nu mai avea timp de pierdut. Își luă inima în dinți și-i spuse grănicerului în limba rusă :

— E o încurcătură la mijloc, tovarășe căpitan. Numele meu adevărat e Max Klausen. Vă rog să luați legătura cu Moscova...

Vaporul plecă spre Pireu fără Mister Fife. Curînd, însă, lucrurile se lămuriră. Numele consulului sovietic la Viena fusese doar un pretext. Grănicerilor le păruse suspectă ștampila de pe ultima pagină a pașaportului. Și, într-adevăr, la o examinare atentă se dovedi că tehnicianul care lucrase pașaportul așa-zisului industriaș canadian aplicase ștampila greșit.

Max Klausen trebui deci să facă cale întoarsă la Moscova și să aștepte un alt pașaport și o altă identitate.

Astfel, după mai bine de o lună și jumătate de la plecarea lui Sorge la Tokio, un alt turist străin părăsi portul Leningrad cu destinația Helsinki. De acolo el se îndreptă spre Stockholm, apoi spre Amsterdam și, în cele din urmă, ajunse la Paris. Din fericire, de-a lungul întregii sale călătorii, nu-l urmărise nimeni.

O dată ajuns în capitala Franței, prima grijă a turistului fu să rupă vechiul pașaport și să scoată dintr-o ascunzătoare unul nou. Pe urmă el plecă la Viena, reveni în Franța și abia atunci cumpără un bilet pentru transatlanticul LA FAYETTE cu destinația Statele Unite ale Americii.

De data aceasta călătorul se numea Hanemann. Ajungînd cu bine la New York, răsuflă ușurat cînd se văzu în holul hotelului și semnă în registru cu primul nume american care îi veni în minte : Nixon. În zilele următoare îl mai aștepta însă o încercare, și nu una dintre cele mai ușoare. Pentru a redeveni Max Klausen, trebuia să se prezinte la Consulatul german și să ceară preschimbarea pașaportului vechi și complet uzat. În ultimele luni lucrase ca tîmplar la un motel — avea să spună Klausen la consulat — iar înainte fusese marinar pe un cargou american care făcea curse în Europa și America de Sud. Acum intenționa să plece în China și de acolo în Japonia. Îi expirase însă pașaportul, care, de altminteri, era atît de împestrițat de felurite vize și atît de ferfenițit, încît ar fi fost bucuros să capete unul nou...

După 24 ore de așteptare Max Klausen se afla în posesia unui pașaport nou-nouț. Radiotelegrafistul lui Richard Sorge putea să plece, în sfîrșit, spre Orientul Îndepărtat cu acte în perfectă regulă.

Mister Fife, alias Herr Hanemann, de fapt radiotelegrafistul Max Klausen

Bolnavul invizibil

Acum, grupul „Ramsai" era complet. Max Klausen avea însă nevoie de o ocupație oficială. Curînd el deveni proprietarul unui atelier de fotocopii utilat cu aparate moderne, comandate în Germania. Firma „Klausen et Co." prosperă rapid, încît proprietarul ei își putu permite să deschidă o filială la Mukden și un nou cont la banca din Șanhai. Dar firma lui Klausen mai aducea, pe lîngă avantaje materiale, și surse suplimentare de informații. Calitatea ireproșabilă a lucrărilor executate în atelierele firmei ademeni clienți deosebit de interesanți pentru grupul „Ramsai" ca, de exemplu, birourile de proiectare ale unor uzine de armament, care construiau tancuri, avioane, nave. După scurt timp, la serviciile lui Klausen începură să apeleze și unități ale flotei maritime și chiar unele sectoare ale statului major al armatei japoneze. În felul acesta, Sorge și colaboratorii lui obținură informații despre orientarea și dotarea tehnică a industriei de război japoneze.

O boală grea îl doborî însă pe Sorge tocmai cînd „turnul lui de observație", înălțat cu atîta răbdare și migală, începuse să funcționeze ireproșabil. Nu-i plăcuse niciodată „să se doftoricească". Dusese pe picioare o gripă în aparență banală, care, neîngrijită, evoluase într-o dublă pneumonie.

Ozaki îl vizita deseori. Internarea lui Sorge în spital ar fi fost riscantă. Agenții de poliție mișunau pretutindeni, iar un bolnav în delir putea spune lucruri ce nu trebuiau spuse în nici un caz. Ozaki își aminti atunci de medicul curant al pictorului Miaghi, care suferea de tuberculoză pulmonară. Își mai aminti că doctorul Iasuda era nu numai un medic cu experiență, dar și un om cu vederi largi. Miaghi îi reprodusese odată o discuție avută cu doctorul Iasuda :

— Oameni de încredere mi-au spus, Iasuda-san *, că noi doi am putea discuta nu numai despre medicină.

— Evident ! Putem discuta și despre artă.

— Nu, Iasuda-san, nu despre artă. Mă interesează părerea unui om ca dv. despre instaurarea fascismului în Germania.

— O, Germania e atît de departe ! În imediata noastră apropiere se petrec lucruri care mă interesează mult mai mult.

Și doctorul Iasuda se lăsase antrenat într-o lungă discuție despre militarizarea Japoniei, despre evenimentele din Manciuria și consecințele lor posibile. În cele din urmă, pictorul Miaghi îndrăznise să-l întrebe dacă ar fi fost dispus să-i ajute să abată Japonia de pe drumul unei noi conflagrații.

— Pe cine anume **să-i ajut**, Miaghi-san ?

— Pe cei ce sînt împotriva războiului și a fascismului.

În acea zi, doctorul Iasuda nu-i dăduse un răspuns ferm. În întîlnirile lor ulterioare,

* Vocabula san, adăugată la sfîrșitul unui nume, este o formulă japoneză de politețe corespunzînd aproximativ termenului „stimate" (n.r.).

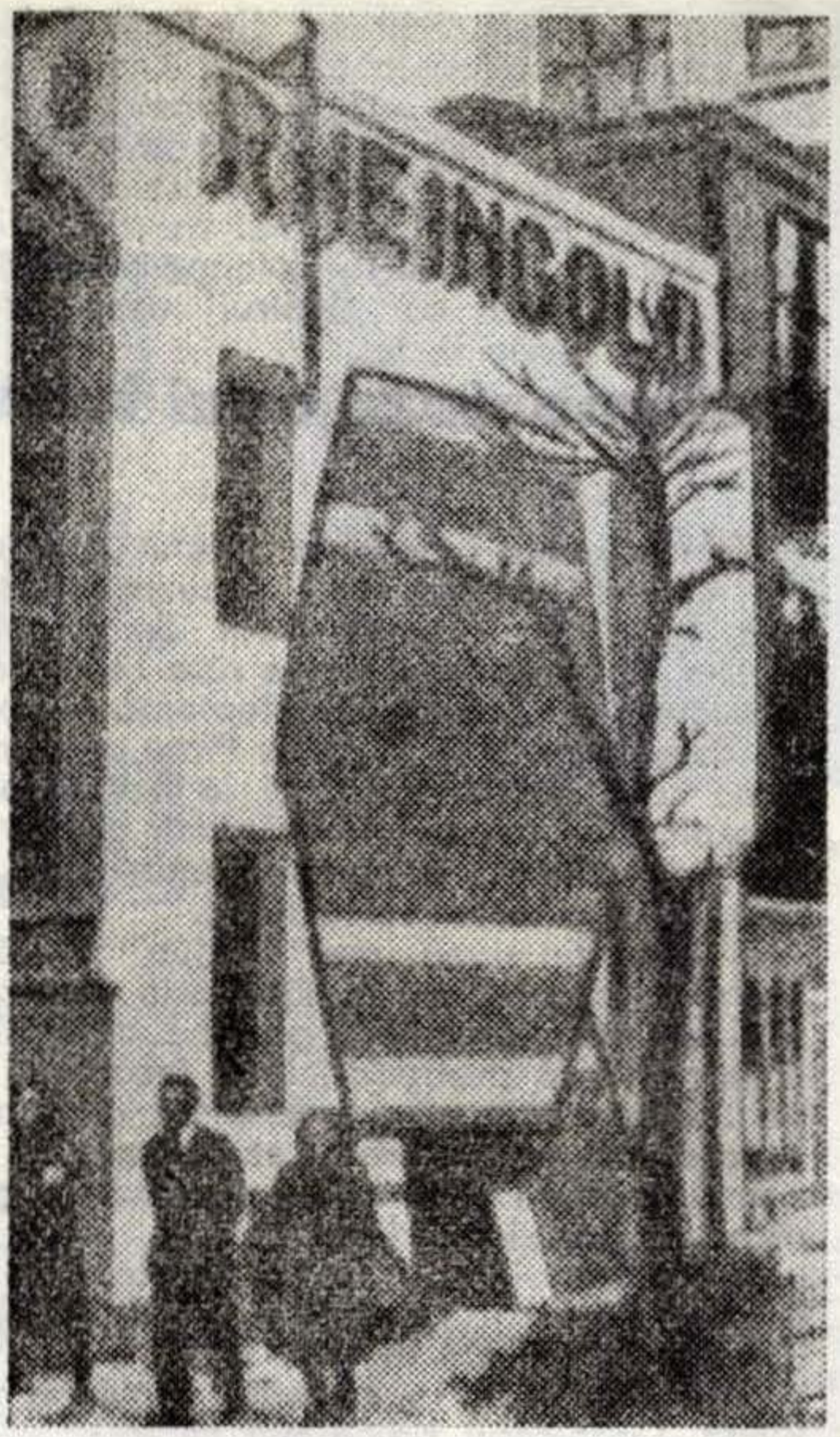

Micul restaurant „Rheingold" din Tokio : Richard a cunoscut-o aici pe Isii

însă, doctorul îi relată, în treacăt, noutățile aflate de la pacienții lui sus-puși. Căci doctorul Iasuda, unul dintre cei mai buni medici din Tokio, se bucura de încrederea multor personalități din acei ani.

Ozaki își aminti de toate acestea stînd de veghe la căpătîiul prietenului său bolnav. Și, totuși, nu putea să riște prea mult. Doctorul Iasuda nu trebuia să știe că Miaghi și el, Ozaki, erau buni prieteni cu Sorge. Și cu atît mai mult nu trebuia să știe de ce un om cu reputația lui Richard Sorge nu avea voie să fie internat în spital. În cele din urmă, Ozaki alese o variantă care avea să-l convingă, foarte curînd, că nu greșise. El se adresă doctorului Iasuda cu rugămintea să trateze „un prieten" bolnav de pneumonie. Apoi adăugă că acest prieten nu trebuia văzut de nimeni. Doctorul ezită. În lunga lui carieră medicală nu i se întîmplase încă să trateze un pacient de la distanță.

— Acest om n-are dreptul să fie văzut, doctore, insistă Ozaki.

Peste puțin timp, doctorul Iasuda îi procură un medicament nou, încă inexistent în farmacii și rezervat doar anumitor cercuri. Medicamentul ajunse la Sorge prin sora me-

dicală Isii Hanako. Pentru a evita orice bănuieli, colaboratorii lui Sorge hotărîră să nu-l mai viziteze, lăsîndu-l în grija lui Isii.

Chelnerița de la „Rheingold"

În copilărie, Isii studiase muzica. Mai tîrziu, se înscrisese la școala de surori medicale și lucrase un timp la clinica universitară din orașul ei natal, Kuroshika. Apoi se văzuse nevoită să plece la Tokio, în căutare de lucru. Muncise din greu cîteva luni, în spălătoria restaurantului „Rheingold", dar în cele din urmă norocul îi surîsese : se eliberase un loc de chelneriță și papa Ketel, proprietarul restaurantului, o angajase pe Isii Hanako.

Atunci, în toamna anului 1935, Isii avea 27 ani.

Chelneriței lui papa Ketel nu trebuiau să poarte nume japoneze, pentru a nu contrasta cu atmosfera specific germană a localului. Ce-i drept, toate acele Bertha, Ilse sau Grete aveau ochi suspect de negri și de oblici, dar știau să-și poarte cu grație costumele bavareze și să pronunțe corect „Guten Tag" (Bună ziua) și „Was wünschen Sie ?" (Ce doriți ?). Isii deveni deci Agnes si învăță o seamă de cuvinte și expresii în limba germană, pe care papa Ketel i le scrisese pe o listă.

Isii-Agnes se obișnui curînd cu noua ei îndeletnicire și ajunse să-i cunoască din vedere pe toți clienții obișnuiți ai restaurantului. Îl remarcă și pe bărbatul acela înalt, care de cele mai multe ori ocupa măsuța din colț, lîngă fereastră. Uneori el se alătura societății zgomotoase a ofițerilor germani, alteori, însă, își sorbea singur halba de bere și pleca grăbit, șchiopătînd ușor. Isii nu avusese încă prilejul să-l servească. Dar, într-o seară, papa Ketel îi spuse să preia mesele de lîngă fereastră.

— Ai grijă în mod special de doctorul Sorge — îi atrase el atenția, arătînd spre clientul de la masa din colț. E singur și pare plictisit.

Isii recurse la formula stereotipă :

— Was wünschen Sie ?

— Va să zică știi germana ? Atunci uite ce doresc : să stăm puțin de vorbă.

Isii nu-l înțelese și Sorge o întrebă în japoneză :

— Cum te cheamă ?

— Agnes.

— Dar cum se face că o fată germană nu cunoaște limba țării sale ? glumi el. Spune-mi, totuși, cum te cheamă ?

— Isii.

— Acum te cred. Știi, Isii, îmi place uneori să fac lucrurile de-a-ndoaselea. În seara asta, de pildă, am chef să-ți fac un cadou, deși e ziua mea. Împlinesc 40 de ani. Nu, te rog, nu protesta. Nu se cade să mîhnești pe cineva care-și serbează ziua de naștere !

Conveniră să se întîlnească a doua zi la un magazin de discuri, căci Isii îi mărturisi că-i place muzica. Sorge alese cîteva discuri de Mozart, compozitorul lui preferat, și i le oferi. Peste mulți ani, Isii avea să-și amintească de cuvintele cu care Sorge își însoțise darul :

— Ce nedreaptă e soarta ! îi spusese el atunci, privind portretul lui Mozart. În loc să i se înalțe un monument, a fost înmormîntat în groapa comună a săracilor.

De atunci, Sorge fu văzut deseori în tovărășia lui Isii Hanako. Nu-i trebui mult pentru a se convinge că putea să se încreadă în ea. Iar o dată cu această convingere, îi veni și ideea să-i propună postul de secretară la oficiul lui de presă. O bună bucată de timp n-o iniție însă în tainele grupului „Ramsai".

Cînd Sorge se îmbolnăvi de pneumonie, Isii își dublă îndatoririle de secretară cu cele de soră medicală și se achită de misiune cu conștiinciozitatea care o caracteriza.

Contraspionajul japonez ciulește urechile

O singură mișcare greșită și poliția japoneză ar fi dat de urma grupului „Ramsai". O știau prea bine atît Sorge, cît și colaboratorii lui. Și mai știau că serviciul de contraspionaj din Japonia căuta cu înfrigurare pe autorii misterioaselor mesaje cifrate lansate din cînd în cînd în eter. În una din comunicările transmise „Centrului" în acea perioadă Sorge spunea : „Sîntem într-o totală nesiguranță, aceasta e principala noastră dificultate. Nimic nu ne ocrotește împotriva intervenției polițienești, la orice oră din zi sau din noapte... De aceea munca noastră e atît de istovitoare...".

Deocamdată Sorge și oamenii lui erau în afara bănuielii (mult mai tîrziu un lucrător al serviciului de contraspionaj din Japonia avea să mărturisească că primul bănuit fusese Ozaki, urmărit încă din 1939 ; se pare că devenise suspect după ce contraspionajul japonez aflase de divulgarea unor informații secrete din sectorul de cercetări al unei firme la care lucra el).

Și, totuși, se petrecură lucruri care siliră contraspionajul japonez să ciulească urechile.

După însănătoșirea sa, Sorge întreprinse o călătorie în Manciuria. În această zonă, autoritățile japoneze interziseseră accesul ziariștilor străini, dar nu și doctorului Sorge, agreat de cercurile militare nipone și, în plus, cunoscut ca prieten al colonelului Ott. În timpul celor patru săptămîni cît dură călătoria, Sorge adună și transmise informații prețioase pentru „Centru". El se convinse, la fața locului, că Japonia pregătea o agresiune împotriva Republicii Populare Mongole. Puternica armată din Kwangtung

„Centrul" știa dinainte de tratatul între Germania fascistă și Japonia militaristă, semnat la 25 noiembrie 1936

își mărise efectivul de peste cinci ori în comparație cu anul 1932. În zonele principalelor direcții strategice — granița mongolă și Extremul Orient sovietic — japonezii construiseră cazărmi, șosele și căi ferate. După incidentul de la Mukden, fuseseră mobilizați muncitorii, țăranii și meseriașii din Manciuria care, împreună cu trupele de geniu ale Armatei din Kwangtung, construiseră șosele cu o lungime totală de peste 8 000 kilometri. Diviziile japoneze masate în Manciuria își completaseră efectivul pînă la 30 000 soldați fiecare (dublu față de cel obișnuit).

Armata din Kwangtung părea un uriaș arc, încordat la maximum, care nu aștepta decît un semnal pentru a se destinde. O comunicare din Moscova încurcă însă planurile japonezilor : U.R.S.S. încheie un tratat de asistență mutuală cu R. P. Mongolă, garantînd astfel securitatea granițelor acestei țări.

Sorge putu să remarce cu satisfacție că, începînd din primăvara anului 1936, Armata din Kwangtung își încetă înaintarea spre granițele Mongoliei Exterioare. Era limpede că Japonia nu dorea în acel moment un conflict armat cu statul sovietic. Sorge jubilă. Un focar de război fusese înăbușit. Cel puțin deocamdată.

Lui Sorge îi trebuise o lună pentru a culege, fără a da de bănuit, datele despre pregătirile de război de la granița Mongoliei. În schimb, întors la Tokio, află în numai cîteva minute o veste pe care se grăbi s-o transmită „Centrului".

Colonelul Eugen Ott nu mai avea secrete față de bunul lui „prieten", Richard Sorge. Într-o zi, Ott scoase din seif cîteva file bătute la mașină și i le întinse lui Richard. Era un raport secret al colonelului Osima, atașatul militar al Japoniei la Berlin, adresat autorităților militare nipone. Contraspionajul german reușise însă să găsească cheia cifrului folosit de Osima și să transcrie mesajul în limba germană. Atașatul militar al Japoniei la Berlin raporta statului său major că primise vizita unui ofițer al forțelor armate germane, care îi transmisese propunerea lui Ribbentrop privind încheierea unui pact între Germania și Japonia. Ofițerul german precizase că partea japoneză s-ar fi putut arăta interesată de această propunere, întrucît Armata din Kwangtung se afla în apropierea granițelor U.R.S.S.

Sorge citi apoi răspunsul dat de șeful Marelui Stat Major nipon : autoritățile militare japoneze erau de acord cu propune-

Prințul Konoye, prim-ministru din 1937, făcea confidențe amicilor săi

rea și, în consecință, locotenent-colonelul Wahamatsu urma să plece la Berlin.

Și, într-adevăr, Wahamatsu se deplasă în Germania și avu convorbiri cu ministrul de Război, Blomberg.

După un timp, ambasadorul sovietic la Tokio, Smetanin, ceru precizări Ministerului Afacerilor Externe al Japoniei în legătură cu zvonurile despre un eventual tratat politic cu Germania. Nici Arita, ministrul japonez de Externe, și nici serviciul de contrainformații nu reușiră să înțeleagă cine divulgase tratativele strict secrete dintre Germania și Japonia.

Tratatul militar-politic dintre cele două țări avea să fie încheiat la 25 noiembrie 1936, dar „Centrul" primise informațiile necesare încă înainte ca el să fi fost supus aprobării Consiliului secret al imperiului nipon. Dacă Sorge avusese grijă să informeze „Centrul", Branko Vukelič se ocupase, la rîndul lui, de difuzarea știrii în America și în unele țări europene.

„Amatorii de gustări"

Hozumi Ozaki îl cunoștea pe prințul Konoye din perioada în care acesta era doar membru al Parlamentului și director al societății științifice „Era Showa", societate care se ocupa cu studierea problemelor Asiei răsăritene. Erudiția lui Ozaki îl impresionase pe Konoye. În plus, prințul își făcuse socoteala că Ozaki, cronicar de politică externă la prestigiosul ziar „Asahi" și bun cunoscător al Chinei, i-ar fi putut fi de folos. De aceea, el îl admisese în cercul său intim de prieteni care, adunați în jurul unei mese cu gustări, obișnuiau să discute ultimele știri și să comenteze noutățile politice.

Aceste întîlniri ale „Amatorilor de gustări", cum își intitulase prințul Konoye societatea de amici, deveni pentru Ozaki o prețioasă sursă de informații. O altă sursă, nu mai puțin importantă, era Serviciul de cercetări al Companiei căilor ferate din sudul Manciuriei, unde Ozaki lucra, de puțin timp, în calitate de consultant. De fapt, acest serviciu de cercetări nu făcea decît să camufleze o vastă activitate de spionaj economic dusă de Compania căilor ferate, care întreținea legături și făcea schimb de informații cu o seamă de mari întreprinderi industriale, printre ele figurînd și uzine de armament.

În 1937 prințul Konoye deveni prim-ministru, dar nu renunță la vechile lui deprinderi. El continuă să se întîlnească în fiecare miercuri cu „Amatorii de gustări", printre care se afla și Ozaki, acum consilier al primului ministru în problemele Chinei. Această funcție îi permitea lui Ozaki să fie la curent cu unele intenții ale guvernului japonez. Astfel, el află că se definitivase, în sfîrșit, planul de politică externă al guvernului Japoniei și că acest plan fusese elaborat de comun acord cu Marele Stat Major al armatei. Știrea era de primă importanță și concorda cu o alta, transmisă de Miaghi ; pictorul aflase că la Direcția de planuri strategice se lucra la o uriașă machetă a Chinei. Sorge îl sfătui pe Ozaki să uzeze de calitatea lui de consilier în problemele Chinei și să-i ceară amănunte prințului Konoye.

Planul era strict secret și Ozaki nu spera ca primul ministru să i-l dezvăluie. Și, într-adevăr, cînd la obișnuita întîlnire a „Amatorilor de gustări" Ozaki îi ceru lămuriri, Konoye ezită. Dar, în cele din urmă, spuse :

— Cred, totuși, că ar trebui să te pun la curent cu acest plan, Ozaki-san. Îți atrag însă atenția că e strict secret. Treci pe la minister, voi da ordin să-ți fie pus la dispoziție. Dar fără însemnări și fără comentarii !

Savurînd delicioasele fripturi **skiaki,** înăbușite în bere și condimentate cu soia, convivii dezbătură, ca de obicei, probleme de politică curentă. O frază, aruncată parcă din întîmplare de Konoye, îl puse în gardă pe Ozaki :

— Asta e, domnilor ! Cine vrea să prindă un pui de tigru trebuie să pătrundă în vizuina fiarelor !

La ce făcea aluzie prințul Konoye ? Era oare un avertisment ?

(Va urma)

REVISTEI

MAGAZIN ISTORIC

STR. ONEȘTI NR. 5

BUCUREȘTI

PENTRU:

POȘTA CONCURSULUI

Publicăm mai jos răspunsurile exacte la concursul nostru „Cînd ? Cine ? Cum ? Unde ?“. În paranteză este indicată sursa bibliografică.

Nr. 1/1971	Nr. 2/1971	Nr. 3/1971
1/b (nr. 11/1970, p. 5)	1/c (nr. 1/1971, pp. 3 și 4)	1/b (nr. 2/1971, p. 4)
2/c (nr. 11/1970, p. 68)	2/b (nr. 1/1971, p. 23)	2/a (nr. 2/1971, p. 20)
3/b (nr. 11/1970, p. 61)	3/a (nr. 12/1970, p. 7)	3/c (nr. 2/1971, p. 41)
4/a (nr. 11/1970, p. 20)	4/b (nr. 12/1970, p. 59)	4/b (nr. 2/1971, p. 46)
5/c (nr. 11/1970, pp. 57-58)	5/c (nr. 1/1971, p. 19)	5/b (nr. 2/1971, p. 56)
6/b (nr. 11/1970, p. 88)	6/c (nr. 12/1970, pp. 21 și 23)	6/a (nr. 2/1971, p. 30)
7/a (nr. 12/1970, p. 28)	7/c (nr. 1/1971, p. 10)	7/c (nr. 2/1971, p. 14)
8/c (nr. 12/1970, p. 57)	8/b (nr. 1/1971, p. 51)	8/c (nr. 2/1971, p. 74)
9/c (nr. 12/1970, p. 14)	9/a (nr. 1/1971, p. 24)	9/b (nr. 2/1971, p. 85)
10/c (nr. 12/1970, p. 42)	10/c (nr. 1/1971, p. 17)	10/a (nr. 2/1971, p. 98)
11/c (nr. 12/1970, p. 80)	11/a (nr. 1/1971, p. 15)	11/c (nr. 1/1971, p. 54)
12/a (nr. 12/1970, p. 23)	12/b (nr. 1/1971, p. 92)	12/c (nr. 1/1971, p. 32)

Aducem la cunoștința participanților că, din cauza erorii tipografice care s-a strecurat la una dintre date, întrebarea 4 din nr. 3/1971 nu va mai fi luată în considerare.

Pînă la data de 30 aprilie a.c. au sosit la redacție peste 26 000 plicuri, conținînd răspunsurile la concurs. Este evident că, în asemenea condiții, confirmarea primirii lor — cerută de unii participanți — devine imposibilă. De altfel, revista noastră nu și-a luat niciodată vreun angajament în acest sens.

Mulțumim tuturor celor care ne-au adresat cuvinte de apreciere în legătură cu inițierea concursului.

Tragerea la sorți va avea loc în ziua de duminică 6 iunie a.c., orele 11 a.m., în sala de conferințe a Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România, Șoseaua Kiseleff nr. 3, intrarea prin B-dul 1 Mai.

Juriul alcătuit din cunoscuți istorici, va fi prezidat de profesor universitar, doctor docent Dumitru Tudor.

Lista cu cîștigătorii premiilor va apare în numărul 7 (52), iulie 1971, al revistei.

PREMIILE

ce se vor acorda cîștigătorilor CONCURSULUI

2 PREMII I : cîte un televizor „Venus-4“

2 PREMII II : cîte un aparat de radio portativ, „Mamaia“ sau „Albatros“

3 PREMII III : cîte un aparat de radio „Carmen-4“

4 PREMII IV : cîte un aparat foto „Beirette“ sau „Ceaika“

4 PREMII V : cîte un aparat foto : „Smena-8“ sau „Liubitel-2“

PREMIUL VI : 35 abonamente pe 12 luni la revista „Magazin istoric“

PREMIUL VII : 50 abonamente pe 6 luni la revista „Magazin istoric“

In drum spre Bretania, Carol VI are prima criză de nebunie. Pînă la moarte, zilele i se vor scurge într-o dulce sihăstrie..

POVEȘTI DESPRE CĂRȚILE DE JOC:

Neiscusita, dar fermecătoarea zăbavă a lui Carol VI

DAN A. LĂZĂRESCU

Pseudoistorie

Puțini din cei care au năravul să facă neiscusită zăbavă — cum spune cronicarul — cu jocul de cărți, știu că fiecare figură are numele său : regii se numesc David (pică), Carol (cupă), Cezar (caro) și Alexandru (treflă) și, în aceeași ordine, reginele : Pallas, Iudita, Rahela și Argina ; iar valeții : Hogier, Lahire, Hector și Lancelot. Deslușirea semnificației acestor nume ne duce departe, spre splendorile tulburi ale feudalității. Căci denumirile nu sînt întîmplătoare.

Antichitatea și evul mediu timpuriu n-au cunoscut jocurile de cărți, care au fost probabil aduse din India, prin sec. XIV. Pînă în secolul trecut însă, originea cărților de joc și povestea figurilor de pe ele erau legate de o legendă al cărei cadru istoric este absolut autentic.

Casa de Valois, prin diversele ei ramuri, a domnit în Franța între 1328 și 1589, „binecuvîntînd" țara cu un șir întreg de regi, unii mai buni, alții mai nevolnici. Carol VI (1380-1422) n-avea decît doisprezece ani cînd, murindu-i tatăl (Carol V), i-a urmat la tron ; tînărul suveran părea menit celor mai înalte destine. Din porunca înțeleptului său părinte fusese educat de Philippe de Mézières, cavaler renumit și obsedat de ideea de cruciadă, căruia marele istoric de talie europeană Nicolae Iorga i-a închinat teza de doctorat.

Franța era prosperă. Primejdia engleză fusese, încetul cu încetul, îndepărtată. La Londra domnea acum un copil de zece ani, Richard II. Burghezii răzvrătiți din Flandra fuseseră, în cele din urmă, înfrînți. Această victorie stîrnise mare entuziasm printre nobili, care simțindu-și amenințată supremația pe cîmpurile de luptă, se temuseră să nu-și piardă privilegiile sociale și politice.

Pallas — dama de pică?

La curtea Franței se țineau lanț petrecerile, balurile, mascaradele, întrecerile cavalerești. Dar tocmai atunci, tînărul rege, căsătorit de curînd cu Isabeau, frumoasa principesă bavareză, înnebuni. În 1392, pornind într-o expediție spre Bretania și străbătînd cu însoțitorii săi codrul de lîngă Le Mans, se ivi înaintea sa un om cu barba lungă, înveșmîntat numai în cămașă, cu picioarele goale și, apucîndu-i calul de dîrlogi, strigă : „Întoarce-te, Măria Ta, căci ești trădat !" Carol VI își trase sabia și se năpusti asupra ostașilor săi, lovind în dreapta și în stînga, încercînd să-l omoare chiar pe fratele său, ducele Ludovic de Orléans. Boala se agravă un an mai tîrziu, cînd veni la un bal deghizat în sălbatic și i se aprinse mantia.

Între unchii și fratele lui izbucni o nesfîrșită dispută pentru regență. Bietul Carol VI, ținut sub pază într-un iatac ferecat, trecea de la izbucniri îngrozitoare de violență, în cursul cărora voia să ucidă pe cine-i ieșea în cale (chiar, și mai ales, pe regină !) — la stări de totală prostrație.

La curte trăia pe atunci un „scutier al grajdurilor", pe nume Oudin de Champdivers, un nobil din țara Burgundiei. Acest Oudin avea o fată, Odette, pe cît de frumoasă pe atît de blîndă și de cuminte.

Cum a ajuns Odette în preajma regelui nebun, nu se știe. Poate că tînăra fată, din inițiativă personală, voise să se devoteze unei pricini înalte și plăcute lui Dumnezeu. Regina Isabeau se învoi ca Odette să fie adusă în iatacul regal.

Carol fu fermecat de blîndețea și de nevinovăția copilei, pe care curînd curtenii n-o mai numiră decît „la petite reine" — micuța regină ; suveranul nu se mai putea lipsi de

Craiul de treflă : Alexandru Macedonul (carte de joc ce a aparținut lui Carol VI. Biblioteca Națională din Paris)

prezența ei, asculta orice-i spunea și nu mai avea crize de furie ; ca răsplată îi dădu în dar numeroase moșii și castele. Astfel își irosi tinerețea frumoasa Odette, pînă în 1422, cînd regele nebun — prizonier al ginerelui său, Henric V al Angliei — muri. Vreme de cincisprezece ani, Carol VI nu îngăduise nimănui să le tulbure singurătatea. Secretul trăiniciei acestei misterioase povești de dragoste fusese... jocul de cărți.

Pentru cei doi îndrăgostiți de rang înalt se zugrăviseră cele mai frumoase cărți cu putință, într-o epocă în care gravurile (acele *enluminures* ce îmbogățesc manuscrisele, cărțile de rugăciuni etc. ale timpului) atinseseră culmea măiestriei. Și, pentru a-i da regelui iluzia nevinovată că ispitește norocul alături de marii săi înaintași pe tronurile lumii, cei mai mari maeștri ai curții și ai Franței s-au gîndit să dea fiecărei figuri cîte un nume glorios. În chip firesc, le-a alunecat mintea către cei nouă viteji legendari.

Moralizînd vitejia pe cîmpul de luptă și condamnînd folosirea forței brute, literatura evului mediu a făurit modele de cavaleri ireproșabili, pe care tinerii s-au străduit să le imite pentru a cîștiga astfel înalta prețuire a suzeranilor lor și a doamnelor. Din fiecare din cele trei izvoare principale — biblic, elin și roman — care au inspirat cultura veacului medieval mijlociu, au fost aleși cîte trei reprezentanți și trans-

Iată un valet dintr-un pachet de cărți de joc din 1466

formați în astfel de modele. S-au ales așadar trei eroi ai antichității biblice: Iosua, David și Iuda Macabeul; trei eroi ai antichității eline: Hercule, Hector Troianul și Alexandru Macedonul. Cît despre eroii Romei — socotindu-se că moștenirea ei ar fi fost transmisă Occidentului prin epopeea suveranului franc Carol cel Mare — acesta din urmă a devenit, alături de Cezar și Pompei, reprezentantul de frunte al vitejilor romani. Sub influența ciclului de legende celtice, regele Artur — eroul legendar al rezistenței celților romanizați împotriva cotropirii anglo-saxone — a luat locul lui Pompei. În unele versiuni, însuși Cezar a fost înlocuit prin vestitul erou al primei cruciade, Godefroy de Bouillon.

Nimic mai interesant — și mai semnificativ pentru mentalitatea culturală și morală medievală — decît să urmărim evoluția și diversificarea, pe modele, a „temei celor nouă viteji", răspîndită pe scară mare în multe țări ale continentului (Franța, Anglia, Castilia, Portugalia, Țările de Jos, Polonia, Boemia și Ungaria; în Italia însă este aproape ignorată, căci influența bizantină și arabă au deschis aici imaginației cavalerești alte perspective).

În 1312 (în poemul, cunoscut în acea vreme, *Păunul*, compus de Jacques de Longuyon) apar pentru întîia oară cei nouă viteji. De la acea dată, „tema celor nouă viteji" — cu frecvente variații de nume — apare foarte des în literatura și arta medievală.

Înainte de a ajunge să inspire figurile cărților de joc, cei nouă viteji au fost obiectul a nenumărate reprezentații artistice, pe tapiserii, stampe xilografice, tablouri, ilustrații de manuscrise etc. Curînd s-a ajuns la o tipizare a figurilor lor convenționale; li s-au atribuit și însemne specifice, descrise încă din 1336 în *Cronica de la Valenciennes*.

În sfîrșit, în cinstea lor s-a scris, în sec. XV, un roman al cărui autor a rămas anonim, în care apar și cele nouă *eroine* corespunzătoare: cinci regine ale amazoanelor, pomenite de izvoarele antice: Menalipe, Lompedo, Oritia, Pentesilea și Ipolita, soția lui Tezeu. Apoi Semiramis, Tomiris, Deifila și Creuza, din mitologia greco-orientală.

În cursul războiului de o sută de ani, unii scriitori au simțit nevoia să modifice lista incluzînd-o, de pildă, și pe Ioana d'Arc.

Renașterea și umanismul au pus capăt cultului cavaleresc al celor nouă viteji. Și totuși, din cînd în cînd, tema revine ca o pioasă aducere-aminte a cavalerismului apus. O regăsim și la Shakespeare, în comedia sa *Zadarnicele chinuri ale dragostei*, cu acțiunea plasată la curtea de la Nerac a regelui Navarei, Henric III: în cadrul unei reprezentații de curte își fac o apariție solemnă și ridiculizată, cei nouă viteji: *The Nine Worthies*.

Singurătatea și capriciile unui rege nebun au făcut ca imaginea unora dintre cei nouă viteji să dăinuiască, prin tradiție, tipărite pe cărțile de joc.

Cei patru regi poartă numele (care la anumite mărci de cărți de joc apare scris într-un colț) a patru suverani aflați printre cei nouă viteji; un al cincilea, Hector, nefiind suveran, și-a dăruit numele valetului de caro. De remarcat faptul că Hector, personificare a vitejiei stăpînite de înțelepciune și de dragostea de țară, a fost selectat printre viteji, în dauna lui Ahile, viteazul prea robit capriciilor personale și prea infatuat. Doi valeți poartă numele a doi viteji suplimentari: Hogier (sau Ogier) le Danois și Lancelot-du-Lac, iubitul reginei Guinevara, soția regelui Artur. Al patrulea, cel de cupă, numele unui viteaz cavaler francez din veacul XV: La Hire, tovarășul de luptă al Ioanei d'Arc. Iar reginele poartă numele a două zeițe din panteonul elenic: Pallas și Argine sau Iunona, protectoarea cetății *Argos*; al venerabilei Rahela din Biblie, și al Iuditei, cea care, spre a-și mîntui cetatea, Betulia, i-a tăiat capul lui Holofern.

ABONAMENTUL DV. LA REVISTA „MAGAZIN ISTORIC"!

Asigurați-vă din timp primirea în continuare a revistei! Modalitatea vă este cunoscută: achitați contravaloarea abonamentului la oficiile P.T.T., factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi, instituții și de la sate. Este singura modalitate, pentru fiecare dintre Dv., de a avea colecția completă, întrucît redacția nu dispune de exemplarele solicitate frecvent de cititori în urma epuizării numerelor publicației.

Mari cataclisme naturale ale istoriei

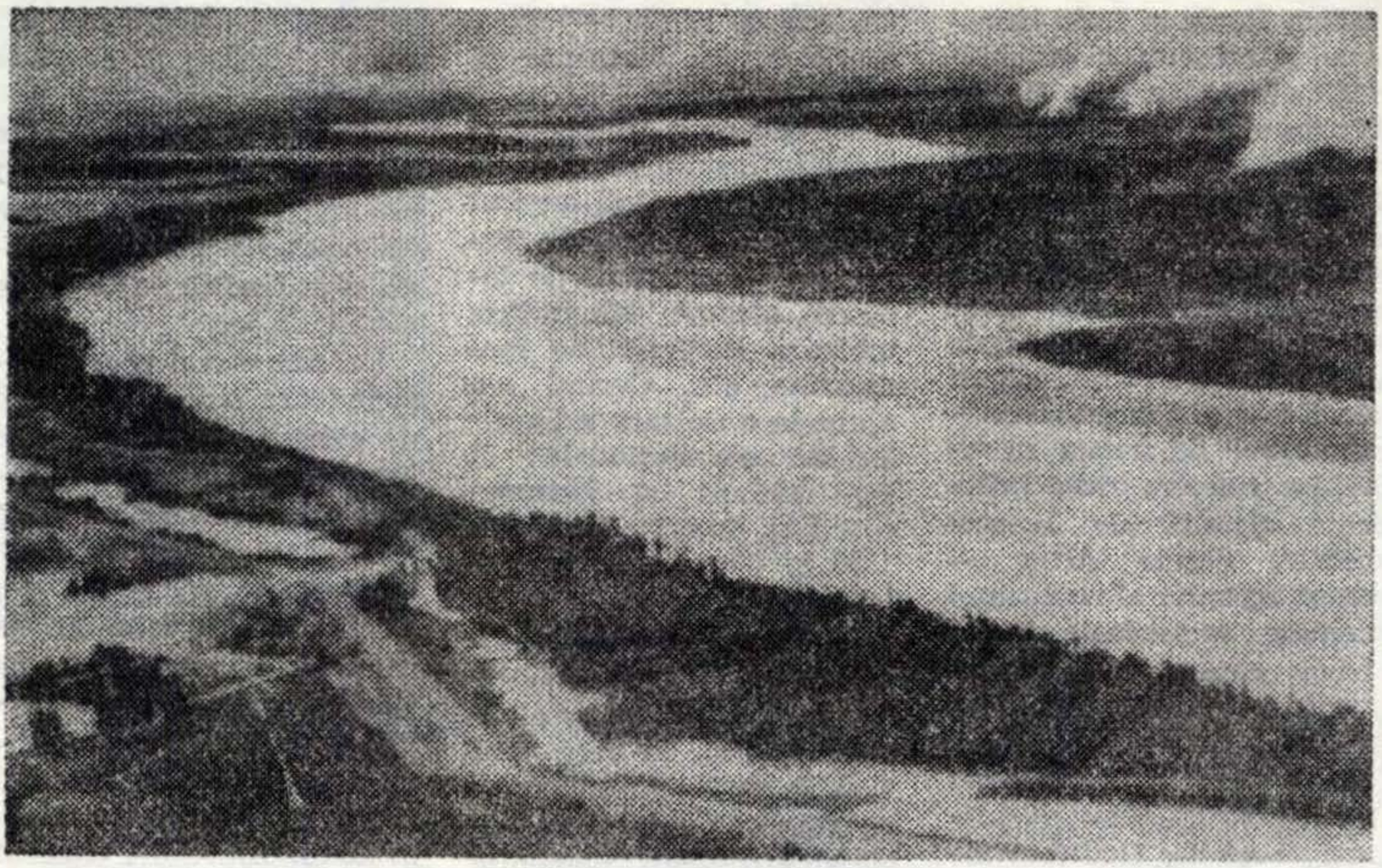

Mississippi își are izvorul în nordul statului Minnesota, străbate apoi regiunea lacurilor glaciare și își continuă drumul său de 3 780 km pentru a se vărsa în golful Mexic

Printre cataclismele naturale, de mari proporții, înregistrate de istorie, se numără și cel produs în 1811 în valea fluviului Mississippi — cunoscutul Old Man River (**„Taica fluviu"), cum i se spune în cîntecele folclorului negru american. Răscolind vechi arhive prăfuite, istoricul Blake Klark, de la Universitatea din Washington, a reușit să reconstituie tragicele evenimente petrecute cu mai bine de un secol și jumătate în urmă.**

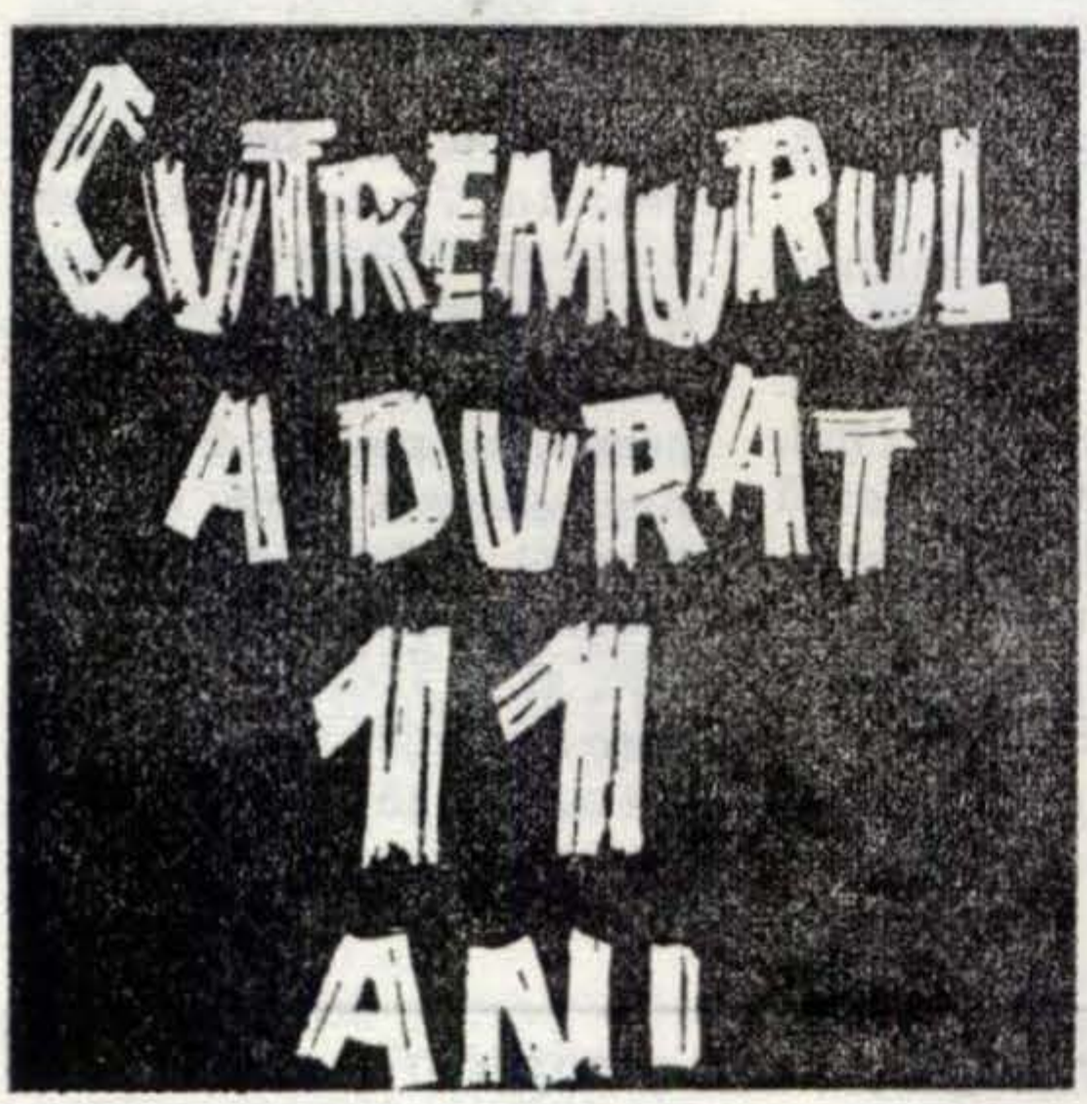

ANA FLORESCU

Gurile iadului

Pentru cei 800 locuitori ai orășelului New Madrid — situat pe malul fluviului Mississippi, la marginea statului Missouri — ziua de 15 decembrie s-a scurs liniștită. Deși vremea a fost posomorîtă, pescarii au ieșit cu bărcile la pescuit, iar vînătorii au cutreierat ca de obicei pădurile, în căutare de castori și nutrii. Seara, cei cîțiva zeci de locuitori de origine franceză s-au dus la un bal, iar restul populației s-a culcat devreme, ca în celelalte zile. Pe cerul limpezit a apărut strălucitor craiul nou.

Dar pe la ora 2 după miezul nopții, o violentă zguduitură trezi toată lumea din somn. Casele se clătinară de parcă s-ar fi îmbătat, mesele și scaunele se izbiră de pereții încăperilor, acoperișurile trosniră, împroșcînd în jur o ploaie de olane. Înspăimîntați, bărbații, femeile și copiii dădură buzna afară, rostogolindu-se, căci sub picioarele

lor pămîntul sălta ca o mare pe timp de furtună. Cutremurele, cu o durată de cîteva secunde, se succedară la intervale de două-trei minute.

Cam la o jumătate de oră după primul șoc, o bubuitură asurzitoare sfîșie văzduhul. Nori negri de vapori de sulf învăluiră secera subțire a lunii, cufundînd orășelul într-o beznă întretăiată doar de fulgerele ce brăzdau cerul. Vaporii de sulf ieșeau din crăpăturile ivite brusc în sol, ca niște guri ale iadului, prin care țîșneau și cărbuni încinși.

Bătrînul fluviu face cale-ntoarsă

Revărsatul zorilor nu puse capăt cataclismului. La lumina tulbure a dimineții pămîntul continuă să icnească la intervale scurte, de parcă un gigantic fior i-ar fi încrețit scoarța. Casele se năruiau și copacii pădurilor din vecinătate cădeau „ca niște soldați la atac, secerați de focul inamicului" — după cum a povestit un martor ocular.

Pe neașteptate, o colină scundă se despică cu un zgomot infernal, în timp ce fantastice fîntîni arteziene, apărute pe povîrnișuri, zvîrleau în văzduh nisip amestecat cu apă clocotită. De jur împrejur, în sol se căscară fisuri adînci și late. Una dintre ele înghiți casa negustorului A. N. Dillard, în a cărui pivniță se găseau aproape opt sute tone de fontă.

Seismul se propagă de-a lungul bazinului fluviului Mississippi, spre nord și spre sud, semănînd panică pînă în Canada. La Washington, oamenii își părăsiră în grabă locuințele ; la fel făcură și cei din statele Ohio, Tennessee, Kentucky și Missouri. În Georgia și Carolina de Sud, coșurile de pe acoperișuri se rostogoliră, în Virginia clopotele începură să bată singure iar ceasurile de pe turnuri se opriră. Cutremurul fu resimțit pînă în statele Indiana și Massachusetts, la mii de kilometri depărtare de New Madrid.

Fluviul Mississippi căpătă o înfățișare din ce în ce mai amenințătoare. Nimeni nu-și amintea să-l fi văzut vreodată atît de furios : apele lui fierbeau, amestecîndu-se cu mîlul răscolit din fundul albiei și mușcînd sălbatec din maluri.

La aproximativ o oră după cutremurul de la New Madrid, se produse un fenomen rămas pe veci înscris în legendele sudului Statelor Unite : colosalele forțe generate de presiunile intraterestre explodară în albia fluviului, ridicînd o barieră ce se întinse de la un mal la celălalt. Izbindu-se cu violență de acest dig, apa fu împinsă înapoi și valuri uriașe începură să se propage în amonte. În memoria localnicilor se întipări astfel imaginea unui Mississippi curgînd în sens invers.

Firmin La Roche — vlăstar al unei familii de origine franceză, stabilită de mult la New Orleans — tocmai se afla la St. Louis, unde încărca blănuri pe unul din cele trei vase ale sale. Mărturia lui a rămas consemnată în documentele vremii : „s-a ridicat un val nemaipomenit de înalt, așa cum nu văzusem vreodată nici măcar pe mare. Vasul meu a fost aruncat în amontele fluviului la o distanță de aproape doi kilometri".

Apele împinse în sens invers se revărsară pe ambele maluri, inundația atingînd în unele puncte o înălțime de 12 metri. Cînd Mississippi reveni în matca lui, numeroase nave fluviale, bărci și șalupe rămaseră risipite în mijlocul ogoarelor sau aruncate pe acoperișurile caselor.

Una dintre insulele situate în albia fluviului adăpostea de mult un cuib de pirați. Aciuați acolo, bandiții pîndeau vasele care transportau mărfuri și le atacau noaptea, avînd o flotilă de vreo cincisprezece șalupe. Dar valul care veni în susul Mississippiului nimici tîlharii de apă dulce : a doua zi dimineața, insula nu mai exista. Din foștii ei locuitori și șalupele lor nu mai rămase nici urmă.

Aburul contra apei

Nava de pasageri NEW ORLEANS — ancorată în apropierea orașului Louisville, pe malul rîului Ohio, afluent al fluviului Mississippi — trecu printr-o aventură puțin obișnuită. Vaporul, avînd la spate o roată cu palete (de tipul celui înfățișat pe micile noastre ecrane în serialul „Noile aventuri ale lui Huckleberry Finn" — *n.r.*) era primul vas care plutea, pe cursurile de apă din interiorul continentului american, grație forței aburului.

Proiectul după care fusese construit NEW ORLEANS aparținea lui Robert Fulton, inventatorul vaporului. Istoria menționează printre greșelile comise de Napoleon respingerea de către acesta a ofertei lui Fulton de a pune la dispoziția Franței cea dintîi navă din lume capabilă să se miște fără concursul vîntului și fără efortul vîslașilor.

Construcția propriu-zisă a vasului se datora lui Nicholas Roosevelt, strămoș al lui Theodore Roosevelt, care avea să devină, peste aproape un secol, președintele Statelor Unite. Fulton și Roosevelt exploatau ca asociați vaporul care reprezenta o senzațională noutate pe acele meleaguri, localnicii sceptici preferînd navigația cu vîsle sau prin tragere la edec, mai sigure, după părerea lor.

Cutremurul din noaptea de 15 spre 16 decembrie a fost simțit cu violență și la Louisville. Nicholas Roosevelt, care se afla la bordul frumosului său vas, crezu că visurile i se vor nărui, asemenea caselor de pe țărm. NEW ORLEANS, cu lanțul ancorei rupt, fu tîrît de apele spumegînde ale rîu-

THE GREAT RIVER

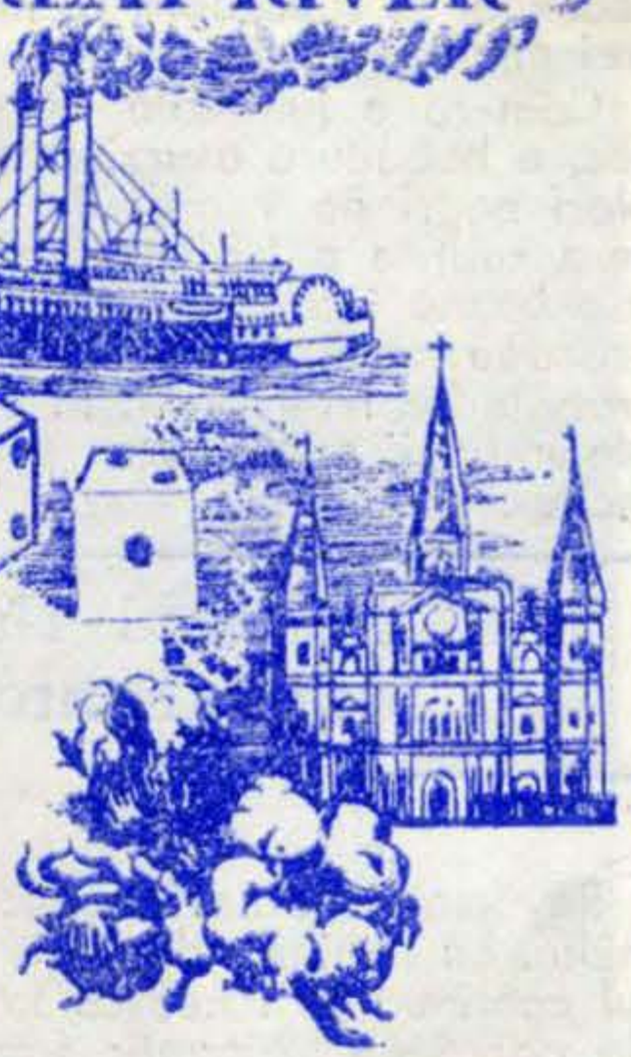

Istoria și viața localnicilor a patru state a fost condiționată de Old Man River — cum i se spune uriașului fluviu în cîntecele folclorului negru (hartă reprodusă din Book of Great Historic Places, din colecția „The American Heritage", editată de American Heritage Publishing Co., Inc., 1957, New York).

Legendă : *1. Vechi așezări ; 2. Plantații ; 3. Localități întemeiate de pionieri ; 4. Drumuri deschise de pionieri ; 5. Porturi ; 6. Așezări cu localnici de origine franceză ; 7. Localități înscrise în istoria Războiului Civil ; 8. Forturi ; 9. Rezervații pentru indieni.*

lui Ohio, şi aruncat, cîteva ore mai tîrziu, în cazanul clocotitor al fluviului Mississippi. Zile în şir vaporul se lăsă purtat de furia valurilor, asemenea vasului fantomă al Olandezului zburător, neavînd unde acosta deoarece cheiurile tuturor porturilor pieriseră în cursul cataclismului.

In această călătorie de coşmar, pasagerii de pe NEW ORLEANS crezură în multe rînduri că le sosise ceasul cel de pe urmă. Punctele de reper de pe Mississippi dispăruseră cu desăvîrşire după trecerea valului în amonte. Malurile fuseseră rupte : copaci enormi, cu trunchiul de aproape un metru în diametru, ameninţau să sfărîme fragila roată a lui NEW ORLEANS, iar vîrtejuri puternice voiau parcă să soarbă vaporul în pîlniile lor ucigaşe.

Dar forţa aburului se dovedi superioară forţei apei. Majoritatea vaselor cu rame sau trase la edec naufragiaseră împreună cu pasagerii şi marfa pe care o duceau, dar NEW ORLEANS reuşi să treacă cu bine prin toate pericolele. Cîrmaciul navei utiliză cu iscusinţă posibilităţile de manevrare oferite de roata de la pupă şi evită capcanele fluviului dezlănţuit.

Cînd sosiră la New Madrid, echipajul şi pasagerii de pe NEW ORLEANS fură întîmpinaţi cu aclamaţii. Fulton şi Roosevelt reuşiseră să demonstreze superioritatea vaporului într-un mod mult mai convingător decît speraseră vreodată.

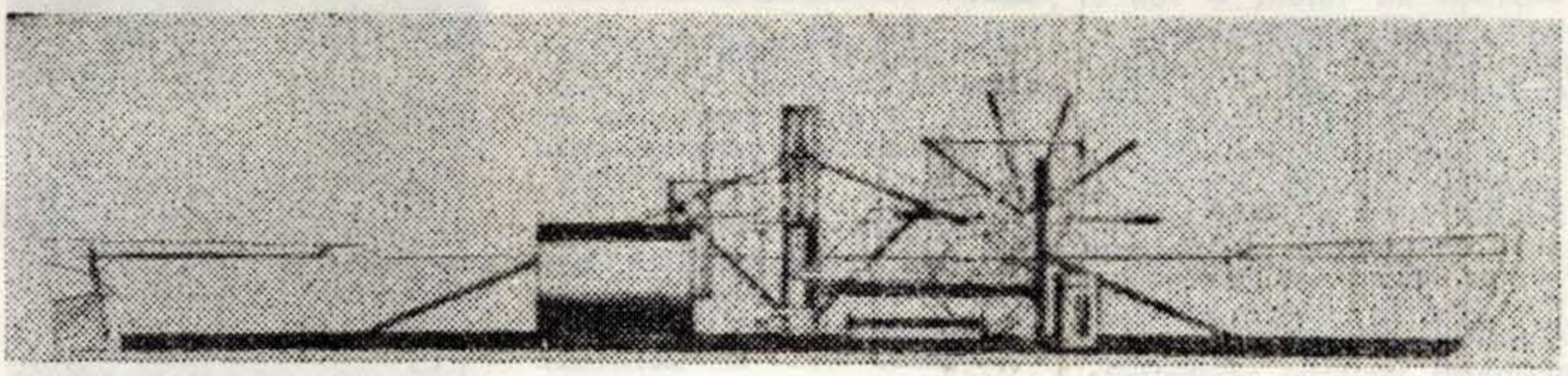

Vas cu roată proiectat de Fulton — Muzeul Marinei, Paris

1 874 seisme în 13 săptămîni

Din ziua de 16 decembrie, seismele deveniră aproape cotidiene şi continuară luni în şir cu aceeaşi frecvenţă. La 27 ianuarie 1812 şi apoi la 5 februarie, zguduiturile fură la fel de violente ca în prima noapte.

In prima perioadă, care se întinse de-a lungul a 13 săptămîni, avură loc 1 874 cutremure, dintre care opt atinseră intensitatea maximă. Şocurile se produceau în suite de cîte patru-cinci, cel dintîi fiind de obicei mai puternic decît celelalte şi survenind, cu rare excepţii, în perioadele de lună nouă sau lună plină. La New Madrid şi în aşezările din împrejurimi nimeni nu mai îndrăznea să doarmă în casă. Două ierni de-a rîndul locuitorii se adăpostiră în hambarele de pe cîmp şi în corturi de coajă de copac, de teama să nu fie îngropaţi sub dărîmături.

Pămîntul crăpă de-a lungul unor terase orientate spre direcţia est-vest. Sute de oameni dispărură în şanţurile fără fund deschise brusc sub picioarele lor. Spre a se apăra de primejdie, supravieţuitorii tăiau de la rădăcină copaci înalţi, îi aşezau în unghi drept faţă de direcţia crăpăturilor şi, în clipa cînd începea seismul, se întindeau pe trunchiuri, cuprinzîndu-le strîns cu braţele şi picioarele. Mulţi îşi făceau culcuşuri scobite în arbori, instalîndu-se acolo de cum se lăsa întunericul. Fluviul Mississippi continua să se frămînte împreună cu scoarţa terestră. In diferite puncte ale cursului său îşi croi o nouă albie, acoperind definitiv o bună parte din orăşelul New Madrid.

Seria seismelor nu se întrerupse pînă în martie 1822, ceea ce determină pe localnici să afirme ulterior că durata cutremurului a fost de unsprezece ani. Pe zeci de mii de kilometri pătraţi topografia solului suferi modificări radicale. O fîşie de pămînt lungă de aproape 25 km se înalţă cu 6-8 metri deasupra nivelului ei anterior, formînd aşa-numitul Dom de la Tiptonville.

Dar cea mai spectaculoasă transformare a reliefului avu loc în statul Tennessee, nu departe de matca fluviului Mississippi. O zonă mlăştinoasă, alimentată de cîteva zeci de pîraie, se scufundă dintr-o dată cu aproape patru metri, în vreme ce regiunea din jurul ei se ridică cu 2-3 m. Apa adusă de pîraie formă cu timpul lacul Reelfoot, care astăzi măsoară 17 km lungime şi 5 km lăţime.

După aprecierea geologilor, seismele din 1811-1822 s-au datorat mişcărilor scoarţei terestre pe traseul faliei care se găseşte în bazinul Mississippi : presiunile provocate de răcirile din interiorul pămîntului au dus probabil la deplasările unor colosale mase de roci subterane. Cutremurele şi revărsările care au urmat s-au înscris printre cele mai înspăimîntătoare catastrofe naturale înregistrate de istorie.

Cărți sosite la redacție

9 MAI 1945 — 9 MAI 1970, Editura Militară, 1970. În carte sînt înmănuncheate comunicările prezentate la Sesiunea științifică consacrată sărbătoririi a 25 de ani de la victoria asupra fascismului — sesiune organizată de Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România, de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. și de Academia Militară. Purtînd semnătura unor reprezentanți marcanți ai unor institute de istorie militară și academii din țara noastră, din Uniunea Sovietică, Franța, Republica Populară Polonă, Republica Socialistă Federativă Iugoslavia, Austria, Republica Socialistă Cehoslovacă, Italia, Republica Populară Bulgaria, Republica Populară Ungară, materialele cuprinse în volum — rod al unei bogate documentări și al unei analize atente a faptelor — reușesc să dea, în perspectiva unui sfert de veac de la desfășurarea evenimentelor, o imagine veridică, bogată și semnificativă a efortului depus de forțele antifasciste pentru zdrobirea Germaniei hitleriste. În acest cadru complex, aportul țării noastre la obținerea victoriei se distinge cu deosebită claritate.

REPREZENTANȚELE DIPLOMATICE ALE ROMÂNIEI, vol. II. Autori : Mircea Malița, Vasile Dumitrescu, D. Berindei, C. Velichi, D. Rosenzweig, N. A. Nicolescu, E. Campus, N. Copoiu, V. Netea, I. M. Oprea, V. Urum, G.G. Potra, N. Turturea, V. Moisiuc, N. Corivan ș.a. Editura Politică, 1971.

Volumul II al substanțialei lucrări, unice ca profil în literatura de specialitate, inițiate de Editura Politică, analizează perioada de construcție și dezvoltare a raporturilor diplomatice ale țării noastre cuprinsă între anii 1911-1939, dar mai ales în epoca interbelică. Este vorba de o culegere de studii privitoare la înființarea reprezentanțelor diplomatice românești într-o serie de țări, însoțită de două anexe privind miniștrii de Externe români între 1900 și 1939 și primii reprezentanți diplomatici străini în România (misiuni diplomatice create între 1900 și 1939). Materialele acumulate pot constitui însemnate puncte de pornire pentru o viitoare istorie a diplomației române.

ROMÂNIA, Editura Meridiane, 1970. Publicat în patru limbi (franceză, rusă, engleză,

spaniolă). O schiță succintă a istoriei României, bogat ilustrată (78 p., 83 figuri), de un interes deosebit pentru cititorii străini.

DOCUMENTE PRIVIND PROBLEMA ȚĂRĂNEASCĂ DIN OLTENIA ÎN PRIMELE DOUĂ DECENII ALE VEACULUI AL XX-LEA, vol. II (1911-1920). Editura Academiei R.S.R., 1970. Volum întocmit de Luchian Deaconu, Vladimir Osiac și Ileana Petrescu, publicat sub egida Centrului de Științe Sociale Craiova al Academiei de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România.

Radu Popa : **ȚARA MARAMUREȘULUI ÎN VEACUL AL XIV-LEA.** Editura Academiei R.S.R., 1970. Volum publicat sub egida Institutului de Arheologie al Academiei de Științe Sociale și Politice. Cu o prefață de Mihai Berza.

Șerban Papacostea : **OLTENIA SUB STĂPÎNIREA AUSTRIACĂ,** Editura Academiei R.S.R., 1971.

N. Grigoraș : **CURTEA ȘI BISERICA DOMNEASCĂ DIN IAȘI,** Editura Meridiane, 1970.

Scarlat Porcescu : **BISERICA EPISCOPALĂ DIN ROMAN,** Editura Meridiane, 1970.

Marcel Drăgotescu : **PALATUL CNEZILOR ȘI MĂNĂSTIREA DURĂU,** Editura Meridiane, 1970.

Mihail Sadoveanu : **VIAȚA LUI ȘTEFAN CEL MARE.** Cu o scurtă introducere de Dumitru Almaș, Editura Meridiane, 1970.

S. I. Gârleanu : **TUDOR VLADIMIRESCU. VIAȚA ȘI FAPTA SA,** Editura Enciclopedică Română, 1971.

Paul Simionescu : **PETRU RAREȘ. DOMNUL ȘI VREMEA SA,** Editura Enciclopedică Română, 1970.

Dumitru Almaș : **PETRU VOIEVOD RAREȘ,** Editura Meridiane, 1970.

Marcel Drăgotescu, Dumitru Bîrlădeanu : **MONUMENTE ISTORICE DE PE VALEA BISTRIȚEI,** Editura Meridiane, 1970.

M. Davidescu: **MONUMENTE MEDIEVALE DIN NORD-VESTUL OLTENIEI,** Editura Meridiane, 1970.

Manole Neagoe: **NAPOLEON,** Editura Meridiane, 1970.

Cărți sosite la redacție

Vasile Cucu, Marian Ștefan : **GHID-ATLAS AL MONUMENTELOR ISTORICE,** Editura Științifică, 1970.

O prezentare selectivă, pe județe, a celor mai importante monumente istorice din România.

D. Protase : **RITURILE FUNERARE LA DACI ȘI DACO-ROMANI,** Editura Academiei R.S.R., 1971.

Gheorghe Matei : **DEZARMAREA ÎN CONTEXTUL PROBLEMELOR INTERNAȚIONALE ȘI ATITUDINEA ROMÂNIEI** (1919-1934), Editura Academiei R.S.R., 1971. Abordînd o sferă de probleme care figurau pe agenda vieții internaționale în perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale, lucrarea reliefează atitudinea și rolul țării noastre în dezbaterea și tentativa nefinalizată de soluționare a

chestiunii dezarmării. Datele istorice prezentate, dintre care unele inedite, se bazează pe materialele aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe ale R.S.R., completate cu materiale din alte arhive — române și străine — și din mari biblioteci.

Aurel A. Roman : **TERRA ÎN FLĂCĂRI,** Editura Enciclopedică Română, 1971. Cartea lui Aurel Roman reface un itinerar istoric al cărui punct de plecare coincide cu sfîrșitul primului război mondial și se încheie cu victoria antifascistă. Folosind o bogată documentare, autorul selectează momente semnificative din istoria țărilor beligerante, pentru a urmări în prim plan ascensiunea, apogeul și distrugerea hitlerismului.

Dinamica relațiilor interne și internaționale este urmărită cu minuțioase referiri la poziția României, evidențiindu-se însemnătatea rezistenței antifasciste în țara noastră, semnificația actului istoric de la 23 August și a contribuției românești în războiul antihitlerist.

Gh. Pană : **260 DE ZILE ÎN FAȚA MORȚII,** Editura Militară, 1970. „....Un fulger negru și un tunet prelung au înfiorat întreaga lume... Groază, cenușă, lacrimi... Și apoi ?... Împreună cu neamul meu, la cea mai mare și mai dreaptă luptă : pe un drum lung — de la țărmul Mării Negre și pînă în mijlocul Europei — timp de 260 de zile, în dramatice și înfiorătoare dialoguri cu moartea, drum crîncen, drum de foc, încheiat cu triumful vieții.

Iată cartea mea !"

Cu aceste cuvinte își prezintă autorul lucrarea, apărută în cadrul memorialisticii de război ce ajută la înțelegerea sensului major al participării armatei române la războiul antihitlerist.

Mihai Fătu, Ion Spălățelu : **GARDA DE FIER. ORGANIZAȚIE TERORISTĂ DE TIP FASCIST,** Editura Politică, 1971.

Apariția, evoluția și dispariția Gărzii de Fier, factorii care au generat și au facilitat existența acestei principale agenturi hitleriste în țara noastră, o serie de trăsături și tendințe care au caracterizat-o, raporturile ei cu fascismul internațional. Menționăm, dintre capitolele lucrării: Antecedente și ucenicii ; Discipolul își întrece mentorul ; Ce acopereau cămășile verzi ; Împotriva primejdiei fasciste — Front popular antifascist ; Cu „echipele morții" spre putere ; Contralovitura regală ; Cursa pentru „căpitănie" etc.

Dic Baboian : **PAȘAPORT PENTRU INFERN — HALUCINANTA AVENTURĂ A STUPEFIANTELOR,** Editura Politică, 1971. Mai mult decît un simplu dosar asupra uneia dintre problemele de cea mai mare gravitate pentru o mare parte din lumea nesocialistă, studiul lui D. Baboian pune la îndemîna cititorului o investigație și o documentație istorică extrem de utilă.

B. F. Porșnev : **FRANȚA, REVOLUȚIA ENGLEZĂ ȘI POLITICA EUROPEANĂ LA JUMĂTATEA SECOLULUI XVII (FRANȚIIA, ANGLIISKAIA REVOLIUȚIIA I EVROPEISKAIA POLITIKA V SEREDINE XVII V.),** Izdatelstvo „Nauka", Moscova, 1970.

Reputatul medievist sovietic dă o pătrunzătoare analiză a relațiilor dintre Franța monarhiei absolute și Anglia revoluției burgheze, în contextul european caracterizat prin sfîrșitul războiului de 30 de ani.

LUPTĂTORI GERMANI DIN REZISTENȚĂ 1933-1945. BIOGRAFII ȘI SCRISORI (DEUTSCHE WIDERSTANDSKÄMPFER 1933-1945, BIOGRAPHIEN UND BRIEFE), Ed. Dietz, Berlin, 1970, 2 vol.

O culegere de mărturii emoționante despre viața și activitatea luptătorilor antifasciști germani.

Pierre Cintas : **MANUAL DE ARHEOLOGIE PUNICĂ (MANUEL D'ARCHÉOLOGIE PUNIQUE),** Ed. A. et. J. Picard, Paris, 1971, vol. I.

Lucrarea unui reputat specialist, care confruntă informațiile oferite de literatura antică cu acelea aduse de arheologie ; pe baza lor, el stabilește o cronologie sigură a începuturilor celei mai însemnate colonii feniciene — Cartagina. Un spațiu întins este acordat și datelor arheologice furnizate de către alte așezări feniciene ale Mediteranei occidentale.

Robert Boutruche : **SENIORIE ȘI FEUDALITATE : VOL. I. — PRIMA EPOCĂ A LEGĂTURILOR DE LA OM LA OM ; VOL. II — APOGEUL — SECOLELE XI-XIII (SEIGNEURIE ET FÉODALITE : VOL. I — LE PREMIER ÂGE DES LIENS D'HOMME À L'HOMME ; VOL. II — L'APOGÉE — XIe — XIIIe — SIÈCLES),** Ed. Aubier, Paris, 1968-1970. (Collection historique dirigée par Paul Lemerle).

Cărți sosite la redacție

Problemele fundamentale ale societății feudale apusene sînt tratate în cele două volume de unul din cei mai eminenți medieviști francezi. Organizarea domeniului și raporturile feudale — elementele cheie ale societății medievale — se află în centrul atenției acestei lucrări.

Jacques Heurgon : **ROMA ȘI MEDITERANA OCCIDENTALĂ PÎNĂ LA RĂZBOAIELE PUNICE (ROME ET LA MÉDITERRANÉE OCCIDENTALE JUSQU'AUX GUERRES PUNIQUES),** Presses Universitaires de France, Paris. (Nouvelle Clio, 7).

Începuturile Romei și spectaculoasa ei dezvoltare pînă în vremea marii confruntări cu Cartagina alcătuiesc obiectul acestei noi sinteze, în care documentația cea mai vastă se îmbină cu expunerea concisă. O atenție deosebită este acordată de autor instituțiilor Romei republicane.

Paul Garelli : **ORIENTUL APROPIAT ASIATIC. DE LA ÎNCEPUTURI PÎNĂ LA INVAZIILE POPOARELOR MĂRII (LE PROCHE-ORIENT ASIATIQUE. DES ORIGINES AUX INVASIONS DES PEUPLES DE LA MER),** Presses Universitaires de France, Paris. (Nouvelle Clio, 2).

Cele mai recente rezultate ale investigațiilor în domeniul primelor civilizații din Orientul Apropiat alcătuiesc obiectul acestei sinteze de informație rapidă și comodă. O vastă bibliografie și o expunere asupra stadiului actual al cercetărilor sporesc valoarea lucrării.

Marcel Pacaut : **STRUCTURILE POLITICE ALE OCCIDENTULUI MEDIEVAL (LES STRUCTURES POLITIQUES DE L'OCCIDENT MÉDIÉVAL).** Armand Colin, Paris. (Collection U, Série „Histoire médiévale" dirigée par Georges Duby).

Cunoscutul istoric al gîndirii politice medievale — Marcel Pacaut — oferă o vedere de ansamblu, accesibilă și nespecialiștilor, asupra istoriei politice a societății feudale din vremea regatelor barbare și pînă la apariția statelor moderne.

Jean Vidalenc : **SOCIETATEA FRANCEZĂ DE LA 1815 LA 1848 — POPULAȚIA RURALĂ (LA SOCIÉTE FRANÇAISE DE 1815 Á 1848 — LE PEUPLE DES CAMPAGNES),** Edition Marcel Rivière, Paris, 1970.

Cercetare adîncită asupra condițiilor de viață rurală în Franța post-revoluționară, care pune în lumină existența precară a țăranului francez.

László Váradi : **ULTIMUL SECOL AL PANONIEI 376-476 (DAS LETZTE JAHRHUNDERT PANNONIENS 376-476),** Akadémiai Kiado, Budapesta, 1969.

Sprijinit pe analiza minuțioasă a izvoarelor, autorul înlătură obscuritatea care învăluia ultimul secol de istorie a Panoniei romane. Cartea lui László Váradi devine o lucrare de referință pentru istoria Imperiului roman tîrziu și pentru epoca de început a migrației popoarelor.

Fernand Benitez : **PRIMII MEXICANI (LES PREMIERS MEXICAINS),** Gallimard, Paris, 1970.

Largă frescă a societății mexicane la începuturile erei coloniale, pe temeiul unei aprofundate cunoașteri a izvoarelor literare și arheologice.

Anul 1970 a prilejuit apariția primei ediții în limba franceză a **ISTORIEI ILUSTRATE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL,** după ce

cu numai doi ani înainte ea fusese prezentată publicului american. Tipărită în editura Marabout, Verviers (Belgia), sub redacția lui Roger Gheysens, această colecție prezintă celor interesați momente de crucială importanță ale ultimei conflagrații mondiale, remarcîndu-se printr-o excelentă informare și o bogată ilustrație, adesea inedită.

Primele două volume pe care le semnalăm cititorilor noștri fac parte dintr-o suită închinată unor celebre bătălii. Întîiul, intitulat **BASTOGNE, BĂTĂLIA ARDENILOR (BASTOGNE LA BATAILLE DES ARDENNES)** evocă dramatica încleștare din iarna lui 1944 cînd, reluînd ideea Blitzkriegului trupele germane au atacat pe frontul de vest, exact ca în 1940, în sectorul cel mai neașteptat. Cu prețul unor sacrificii considerabile ale forțelor aliate și ca o consecință a declanșării ofensivei sovietice mai devreme pe frontul din est, ca urmare a apelului conducătorilor anglo-americani, ofensiva germană a fost în cele din urmă oprită, zădărnicindu-se astfel planul de scindare a armatelor aliate.

Al doilea volum, **BĂTĂLIA ANGLIEI, (LA BATAILLE D'ANGLETERRE)** este închi-

nat aviației engleze, care, într-un moment de grea încercare, a cîștigat, în ciuda unei evidente inferiorități numerice, fantasticul duel aerian cu formațiunile aeriene germane.

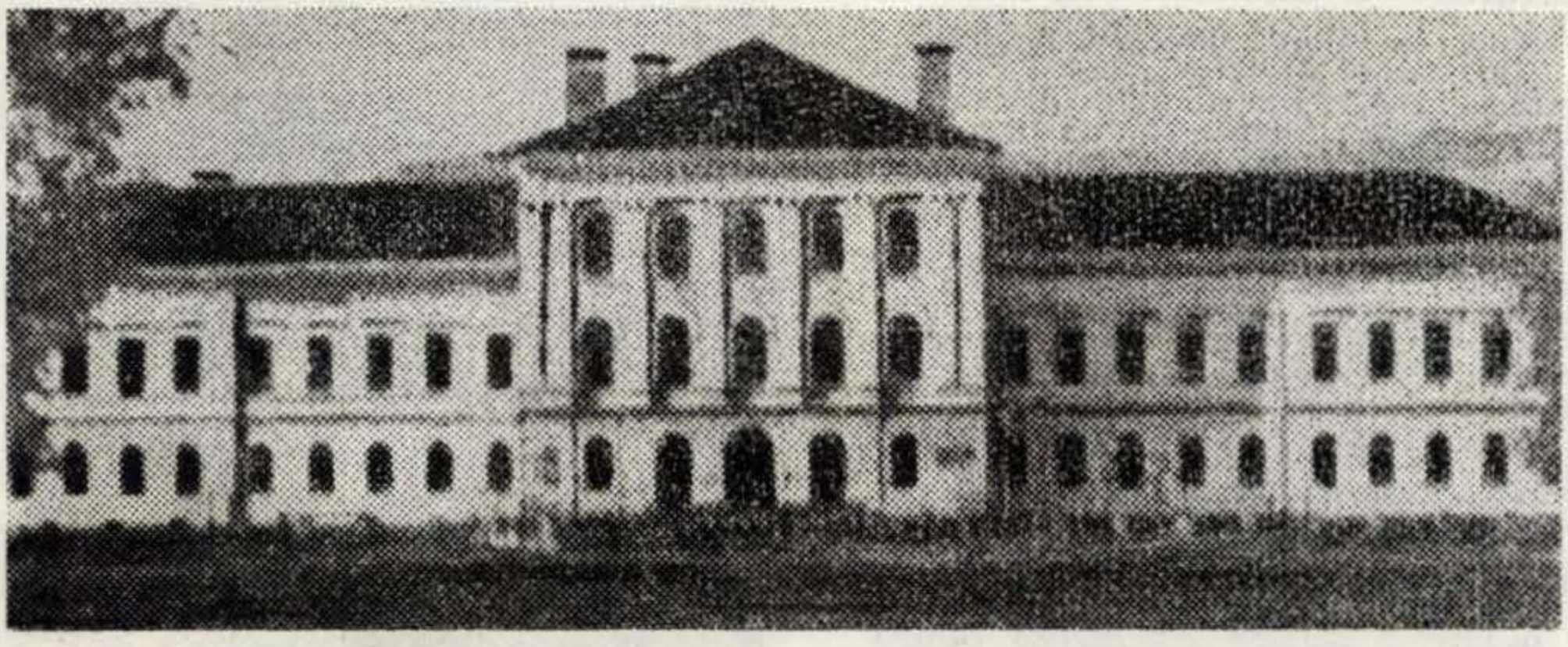

Această clădire din Brașov (sediul vechiului gimnaziu românesc, actualul liceu nr. 1) a adăpostit expoziția „Astrei" din 1862

1862: PRIMA EXPOZIȚIE A ASTREI

Prof. CAIUS TEODORESCU, *din* Brașov, *ne trimite un interesant articol despre prima expoziție organizată de „Astra" la Brașov. Deoarece nu dispunem de spațiul necesar pentru a publica întreg textul primit, spicuim cîteva date semnificative.* „Comitetul Central al «Astrei», luînd în discuție în ședința sa din 2 ianuarie 1862 propunerile secției din Brașov, a acceptat ca, în vederea adunării generale a asociației, care urma să se țină în orașul de la poalele Tîmpei, să organizeze o expoziție de artă și produse meșteșugărești. Caracterul variat al profilului expoziției a derivat din necesitatea stringentă de afirmare a populației românești pe toate tărîmurile vieții sociale [...]. Deschiderea oficială s-a făcut la 16 iunie 1862, printr-o cuvîntare rostită de George Barițiu. Din primele zile, expoziția s-a bucurat de un succes enorm. Mii de cetățeni ai Brașovului, români, maghiari și germani, au vizitat cele patru săli încărcate pînă la refuz".

MUZEU SĂTESC

Un nou muzeu sătesc s-a deschis, prin grija profesorilor Virginia Breslașu și Ion Dicu, în comuna Șingeru (Prahova), după cum ne relatează corespondentul nostru GHEORGHE ANDREI, *din* Buzău, „Alături de obiecte reprezentînd istoricul, tradițiile, portul, specificul construcțiilor și meșteșugurilor, se află amenajat un colț consacrat răscoalei din 1907, la care s-au ridicat și țăranii din Șîngeru. Aci sînt expuse arme albe folosite de răsculați, diferite acte legate de evenimentele respective, publicații rare din epocă".

Urăm succes deplin organizatorilor Muzeului din Șingeru!

CUNUNĂ DE LAURI, CUNUNĂ DE SPINI

DUMITRU VARLAM *din* Sinaia *ne trimite cîteva însemnări despre un erou al primului război mondial.*

.....A fost încorporat în 1914 și la decretarea mobilizării din 14 august 1916 era sergent în termen, grad cu care a și plecat pe front. În acest timp, Ignat Iliescu s-a comportat ca un ostaș model. La începutul anului 1917, îl găsim comandant de secție în compania a 9-a din Regimentul 51/52 infanterie, aflat atunci în refacere în zona Hîrlău, unde se găsea de altfel și compania I-a mitraliere, condusă de celebrul căpitan Grigore Ignat. Simplă potrivire de nume...! La data de 6 iunie 1917 regimentul s-a îmbarcat în gara Pașcani pentru frontul de la Mărășești, iar mai tîrziu, pentru faptele sale de arme, Ignat Iliescu a fost — în mod excepțional — ridicat la gradul de ajutor de sublocotenent și distins cu «Steaua României», pe atunci cea mai înaltă decorație a țării. I-au fost conferite de asemenea mai multe înalte distincții străine: o medalie franceză și o medalie engleză; în 1919 a primit o decorație italiană, iar în 1924 una polonă.

Mișcat de toate acestea, tatăl său îi spusese cu prilejul unei permisii: «Flăcăule, îți mulțumesc din toată inima și din tot sufletul pentru bucuria ce ne-o faci venind în mijlocul nostru, dar mai presus de toate îți mulțumesc pentru cinstea și onoarea ce ne-ai făcut-o purtîndu-te adevărat vitejește pe cîmpul de luptă».

În primăvara anului 1935, un comandant de batalion din Regimentul 12 Cantemir își lucra, cu ostașii din subordine, via din preajma orașului Bîrlad. Un subofițer din aceeași unitate, nemaiputînd suporta un asemenea abuz, iese la raport și aduce cazul la cunoștința comandantului de regiment. Văzînd că nu se ia nici o măsură, ceea ce însemna o aprobare tacită, sesizează faptul mai departe, la brigadă, divizie, iar în cele din urmă adresează o sesizare scrisă direct comandantului de corp de armată. De astă dată, lucrurile aveau să se limpezească printr-o fatală alternativă: ori împricinatul, vinovat de abuz în serviciu urma să fie trimis în judecată penală, condamnat și apoi înlăturat din armată, ori faptul se considera nedovedit și autorul denunțului «calomnios» urma să suporte consecințele penale. Anchetatorii cauzei, «mici de zile, mari de patimi» au ținut parte superiorului, iar subofițerul reclamant s-a ales din partea Curții Marțiale din Galați cu o condamnare de 6 luni închisoare pentru «denunț calomnios». Nedreptățitul nu era un oarecare subofițer. Era același Iliescu Ignat, distins ca erou în luptele de la Răzoare-Mărășești.

Astfel, peste cununa de lauri de pe fruntea sergentului Iliescu Ignat, dobîndită în 1917, s-a așternut în 1935 cununa de spini a nedreptății și minciunii..."

poșta redacției

GENERALUL GEORGE FLEȘARIU

Colonelul în rezervă OCTAVIAN FLEȘARIU, *din* Brașov, *ne trimite o emoționantă evocare a vieții și activității generalului George Fleșariu ; abundența de materiale primite ne împiedică să o publicăm în întregime.*

„Născut în 1859, G. Fleșariu a urmat Academia Militară din Viena. Devenit ofițer, a desfășurat o susținută activitate în sprijinul drepturilor popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară, ceea ce a dus la trecerea sa în rezervă. S-a stabilit la Salzburg, unde s-a și căsătorit. În locuința sa a primit vizita unor personalități din România, printre care Nicolae Iorga, Titu Maiorescu, Tache Ionescu (pe atunci ministru de Externe). Tot aici se reuneau periodic cenacluri politice alcătuite din români, cehi, sloveni etc. Totodată, George Fleșariu a susținut timp de un deceniu, pînă la izbucnirea primului război mondial, o intensă acțiune publicistică pentru drepturile la autodeterminare ale românilor transilvăneni și ale altor naționalități. Cîteva titluri semnificative din articolele sale : *Egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților, Pentru rezolvarea problemei naționale în Austro-Ungaria, O rezolvare radicală a întregului complex al problemelor naționale.* În 1918, a luat inițiativa formării primului nucleu de ostași și ofițeri transilvăneni de naționalitate română care se întorceau de pe fronturile de vest, revenind cu aceste trupe pe pămîntul natal pentru înfăptuirea unirii cu România".

FRIPTURIȘTII

ALEXANDRU POPOVICI *pensionar din* Cluj, *ne transmite cîteva amintiri care i-au fost sugerate de articolul* Fripturismul *(din nr. 8/1970 al revistei noastre), privitoare la diferiți oameni politici pe care i-a cunoscut, printre care R. Franasovici :* „Și mutra îi era toată a fripturistului de carieră, pornit anume după căpătuială". *În continuare, corespondentul nostru se referă la* „capul fripturiștilor, Carol II și fratele lui, Nicolae, și la toată banda paraziților de la Palatul regal, unde corupția și desfrîul aveau cîmp liber de desfășurare". *În final, corespondentul nostru propune „rectificarea" formulei cu care începeau actele pe vremea monarhiei, astfel :* „Prin grația diavolului și fără voința națională, rege al maniștilor și al tuturor fripturiștilor".

UN CEAS, O CRONICĂ, UN PALOȘ...

Prof. GHEORGHE CIUL, *directorul Muzeului din* Sebeș *ne prezintă trei interesante piese muzeistice :*

„Un ceas, realizat în întregime — roți dințate, rotițe, axe, pîrghii etc. — din lemn. Originalul ceasornic a fost construit în sec. XVIII (data terminării : 19 iunie 1762) și a fost folosit, mult timp, în unul din turnurile castelului din Boz (lîngă Sebeș), ultima dată fiind reparat în anul 1933. Ulterior s-a defectat și, nemaigăsindu-se un meșter priceput, a fost lăsat în părăsire, perioadă cînd i-au dispărut cadranul și greutățile. Din 1958 a devenit o interesantă și rară piesă de muzeu.

O cronică a anilor 1848-1901, scrisă de dascălul Nicolae Aloman (1822-1901) din Săsciori-Sebeș. Sînt consemnate episoade din zbuciumata istorie a Transilvaniei contemporane lui : revoluția din 1848, Memorandul și procesul memorandiștilor etc. De altfel, Aloman a urmărit și evenimentele din Principate, descriind ecoul lor în Transilvania. Despre Războiul Independenței notează că «au pierit mulți ostași de-ai noștri (din Transilvania — *n.r.*) în bătălie». Remarcăm și alte

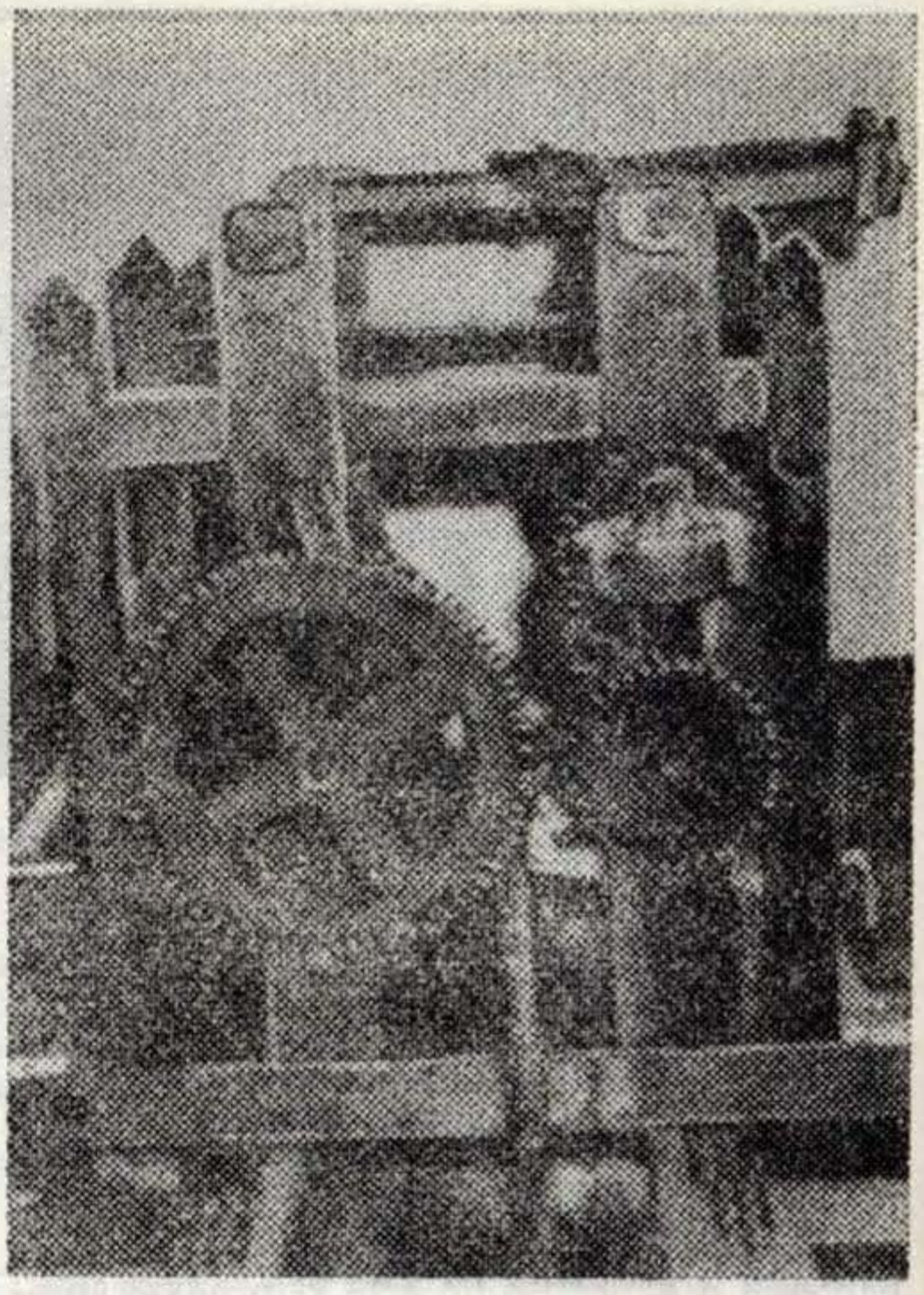

Ceas cu piese de lemn (sec. XVIII)

1463 : paloșul de călău al orașului Sebeș

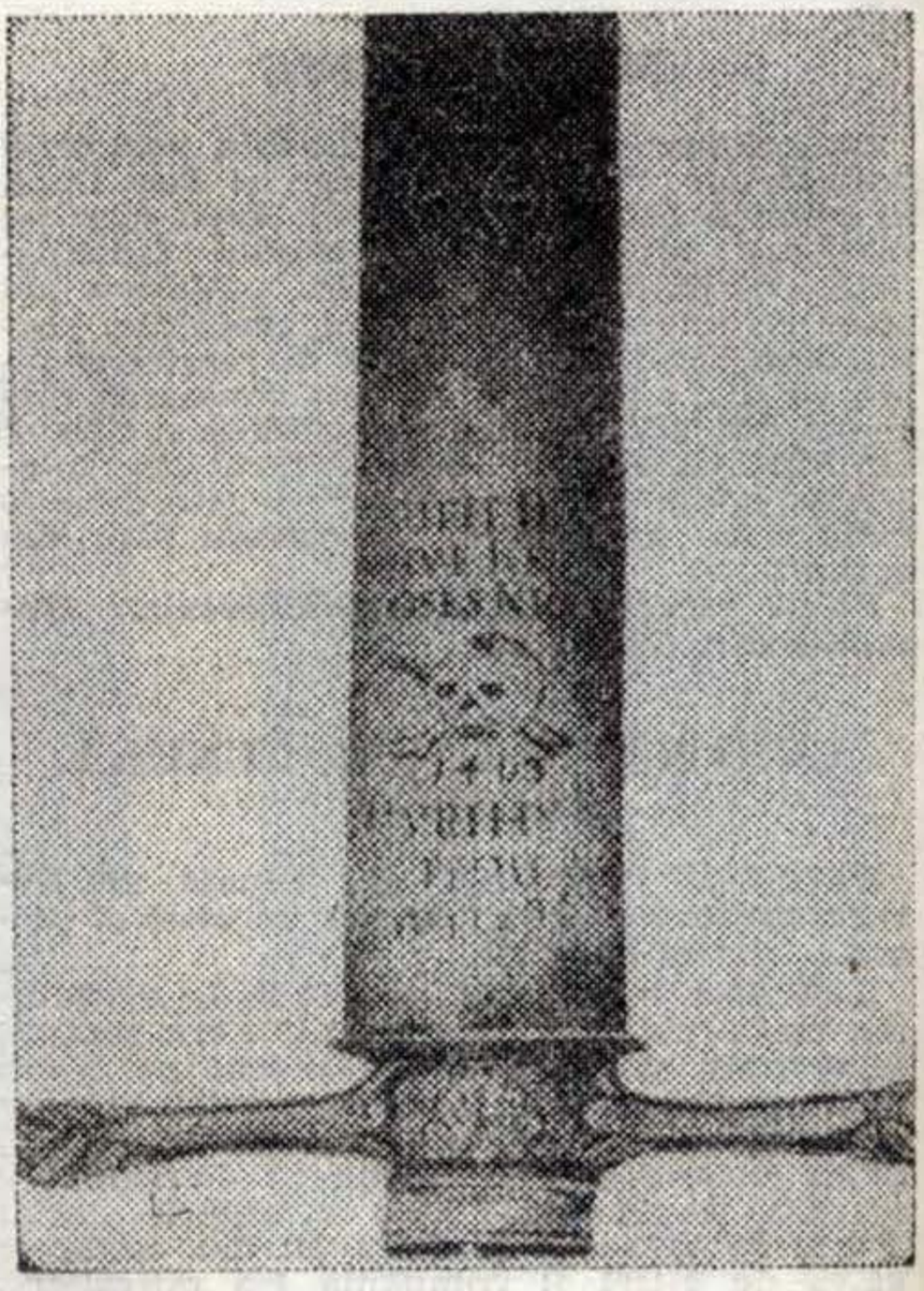

informații, de natură geografică, economică, meteorologică, demografică, de medicină populară, care ne îndreptățesc să considerăm manuscrisul un autentic jurnal de epocă.

Un paloș de călău, din sec. XV, lung de 104 cm, cu o greutate de 1,430 kg. Pe ambele fețe ale paloșului se găsesc incizate simbolurile execuției prin spînzurătoare și prin zdrobire cu roata. Mai este incizat și un cap de mort așezat pe două femure încrustate. Macabrul instrument are și următoarea inscripție cinică (în traducere : «Dacă vrei să scapi de judecată, păzește-te să nu faci nici un rău, 1463». Se știe că încă de la începutul sec. XIV orașul Sebeș avea un scaun de judecată. Dreptul de a da și executa sentințe capitale, orașul l-a primit pe la mijlocul veacului XV, și nu-i exclus ca anul de pe paloș să consemneze tocmai acest moment".

UN COMANDANT BUR LA BRAȘOV ȘI ÎN COMUNELE ÎNVECINATE

Cititorul nostru MICHAEL KRONER, *din* Brașov, *aduce o completare la articolul lui Gh. Unc* Războiul anglo-bur și opinia publică din România *„Magazin istoric" nr. 6/1970). El amintește că fostul comandant bur I. P. Jooste a vizitat în 1902 mai multe țări europene, ținînd o serie de conferințe despre situația grea în care se aflau burii după înfrîngerea lor. La Brașov și în cîteva comune apropiate (Codlea, Rîșnov, Hălciu), Jooste s-a bucurat de o primire deosebită și de un public numeros.*

De la Brașov la Hălchiu „oaspetele a fost dus într-o trăsură cu patru cai. Într-o altă trăsură veneau membrii comitetului de organizare. La podul Bîrsei, au fost întîmpinați de o gardă de onoare : 24 călăreți cu pușcile în spate, cu eșarfe în culorile Transvaalului, cu pălării cu marginea stîngă ridicată. O jumătate kilometru înaintea comunei, o nouă surpriză : un car cu boi după obiceiul burilor, ornamentat cu flori și cu steagurile Transvaalului. Luînd loc în acest car original, tras de 24 boi, însoțit de călăreți, Jooste și-a făcut intrarea triumfală în Hălchiu, unde și-a ținut cuvîntarea".

DIN NOU RUGINOASA

VALENTIN MOISIU, *din* Suceava, *ne semnalează paragina tot mai accentuată pe care o cunoaște palatul de la Ruginoasa, atît de strîns legat de numele lui Alexandru Ioan Cuza. S-au mai făcut sesizări în această privință și este dureros să constați că ele nu au avut nici un ecou. Ne alăturăm deci tovarășului Moisiu,* care cere „ca acest palat să fie renovat, pentru a cinsti memoria celui care a locuit în el".

CEZAR CĂLUI, *din* Vaslui, *ne semnalează soarta vitregă a unui alt monument, vechea biserică din satul Bordești (jud. Vrancea), ale cărei picturi sînt supuse degradării. Clădirea se cere grabnic consolidată, iar fondul pictural restaurat.*

FELICITĂRI ȘI SUGESTII

Numeroși sînt cititorii care ne-au felicitat cu prilejul apariției nr. 50 al revistei „Magazin istoric". Pentru IONESCU D. GION, „publicația este plină de surprize, de noutăți, de opinii orginale și, în genere, de substanță. Revenind cu cetitul în numerele mai vechi, am impresia că mă aflu în fața unui caleidoscop care nu te obosește niciodată". *Printre cei care ne-au mai adresat felicitări și cărora le mulțumim, mai menționăm pe* NICOLAE GRIMLING, *din București,* VASILE NEGREA, *din Galați,* ION MACREA *din* Reșița, GHEORGHE PĂUN *din* Craiova, MARTA KUN *din* Brașov, DAN MOISEI *din* Negrești, GRIGORE BRAZDĂ *din* Iași ș.a.

Ing. MIRON TEODORESCU, *din* Tg. Jiu, *își exprimă* „deplina mulțumire privind forma și conținutul revistei", *subliniind că îi face* „o deosebită plăcere" *să ne felicite și să ne ureze* „mai departe același deplin succes".

Vă mulțumim atît pentru aprecierea Dv., cît și pentru observațiile ce faceți în scrisoare și care dovedesc mult discernămînt.

IOAN A. FERCALĂ, *dulgher, din* com. Mihăileni, județul Botoșani *ne exprimă o dată cu mulțumirile sale față de tematica și articolele revistei noastre dorința de a iniția o istorie universală în fascicole. Am reținut sugestia, cu atît mai mult cu cît ea este prezentă în numeroase alte scrisori. Pînă la realizarea ei, care implică, după cum vă dați seama, o concentrare de forțe mai ample decît ale revistei „Magazin istoric", rugăm pe cititorii noștri să urmărească momentele de istorie universală prezente în paginile noastre.*

SOLICITĂ NUMERE DIN REVISTA „MAGAZIN ISTORIC"

CHIȘ I, Vasile, Călimănești, jud. Vilcea, str. Lenin nr. 23 ; GH. LUNGU, Deva, cartier Jojdiu, bl. F-4, sc. 4, ap. 1, jud. Hunedoara ; Prof. FLORICA SUICA, com. Furculești, jud. Teleorman ; MARIA PASERE-CRIBALA, Turnu-Severin, bl. G-2, sc. 2, et. 1, ap. 6, jud. Mehedinți ; STOICOI IOAN, com. Băcia, nr. 45, jud. Hunedoara ; ALBU DOINA, Oradea, str. Steluței nr. 12, jud. Bihor ; DINU SP. GHEORGHE, Cîmpulung, str. Scînteii, nr. 31, jud. Argeș ; ROȘCA TRIFON, com. Vicov de Jos, jud. Suceava ; ION A. PAUN, com. Ulmeni, jud. Ilfov ; IOAN FUDULU, București, sect. 4, str. Foișor nr. 16 ; IOAN DUMITRU-GĂLĂȚEANU, Galați, str. Cluj, nr. 3 ; Ing. C. CIUDIN, Craiova, Calea București, bl. Arp, sc. 1, ap. 1, tel. 1 28 49 ; CIUPE AETIUS, Oradea, str. Cartier Nou nr. 2, bl. L-1, sc. D, et. 1, ap. 101 ; ION VASILE, București, sect. 8, str. Bălăriei nr. 67 ; SIMIONESCU N. ION, satul Ursei, com. Vișinești, jud. Dîmbovița ; IOAN OLĂNESCU, U. M. 01 626, Banita, jud. Hunedoara.

OFERĂ

LEON VIOREL, Municipiul Gh. Gheorghiu-Dej, B-dul Oituz, nr. 20, ap. 37, jud. Bacău ; ZAHARIA VASILE, Iași, Cartierul Republicii, nr. 59, sc. A, et. 4, ap. 15 ; OLARU A. ALEXANDRU, Dorohoi, str. Republicii, nr. 7, jud. Botoșani ; CHON MIRCEA, BACĂU, str. Mărășești, nr. 12, bl. 5-B, sc. B, ap. 7 ; GEORGESCU NICLE, București, str. Ștefan Furtună, nr. 51, sect. 7, of. poșt. 45 ; C. SCRIPCA, Timișoara, B-dul 30 Decembrie nr. 3, et. 4, ap. 24 ; PRODANESCU IOANA, București, sect. 6, str. Izvor 25 ; ISTRATI GHEORGHE, București, Șos. Colentina nr. 10, bl. 6, sc. A, et. 2, ap. 10 ; COSTEA TEODOR, București, Șos. Viilor nr. 92, sect. 5, bl. 4-A, sc. A, ap. 32 ; CONSTANTIN PREDESCU, Rm. Vîlcea, „Zona 1 Mai", bl. 18, sc. B, ap. 6, jud. Vîlcea ; DAN POPA, Panciu, str. 1 Mai, nr. 13, jud. Vrancea ; Hascalovici Stroe, București, str. Iancu Căpitanu, nr. 42, sect. 3, tel. 11 20 39 ; BOTAR MIHAI, com. Albești nr. 791/b, jud. Mureș.

Cristian POPIȘTEANU

CONTENTS

I. I. RUSSU The Heroic Death of the Dacian King Decebal....2
THE NICOLAE IORGA CENTENNARY Contributions by M. BERZA, B. THEODORESCU, GH. GEORGESCU-BUZĂU, M. CRUCEANU, GH. ZBUCHEA 9
N. IORGA The Court and Town of Byzantium 23
N. IORGA Byzantium after Byzantium 28
A. EDEN Memoirs (III) 39
C. C. GIURESCU The True Face of Alexandru Lăpuşneanu, Prince of Moldova 46
D. ALMAŞ The Golescus, Revolutionaries of 1848 50
D. BREAZU-LACS Recollections of a Participant in the Socialist Conference at Galaţi (1907)....59
V. URUM Menelik the IInd..60
AUGUSTIN Z. N. POP Micro-Archives of „Magazin istoric"..69
C. GÖLLNER Ambassadors and Spies at the Court of Michael the Brave 72
C. REZACHEVICI Messengers of Michael the Brave on the Roads of Europe 77
I. KOROLKOV Richard Sorge, the Secret Agent of the Century..... 80
DAN A. LĂZĂRESCU The Hobby of Charles the VIth.....87
A. FLORESCU The Overflowing of the Mississippi River(1811) 90
* Books Received at the Editor's Office 94
* Letters from the Editor....97

SOMMAIRE

I. I. RUSSU La mort héroïque du roi dace Decebal 2
CENT ANS: NICOLAE IORGA Contributions par M. BERZA, B. THEODORESCU, GH. GEORGESCU-BUZĂU, M. CRUCEANU, GH. ZBUCHEA 9
N. IORGA La cour et la ville de Byzance 23
N. IORGA Byzance après Byzance 28
A. EDEN Mémoires (III) 39
C. C. GIURESCU Le vrai visage du prince moldave Alexandru Lăpuşneanu 46
D. ALMAŞ Les Golescous, révolutionnaires de 1848 50
D. BREAZU-LACS Souvenirs d' une participante à la Conférence socialiste de Galaţi (1907)....59
V. URUM Menelik II 60
AUGUSTIN Z. N. POP Micro-archive de „Magazin istoric" 69
C. GÖLLNER Ambassadeurs et espions à la cour de Michel le Brave 72
C. REZACHEVICI Messagers de Michel le Brave sur les routes de l'Europe 77
I. KOROLKOV Richard Sorge, l'agent secret du siècle 80
DAN A. LĂZĂRESCU La marotte de Charles VI 87
A. FLORESCU Le débordement du Mississippi (1811) 90
* Livres reçus à la rédaction 94
* Courrier de la rédaction ..97

СОДЕРЖАНИЕ

И.И. РУСУ Геройческая смерть даккйского короля Дечебала 2
СТОЛЕТИЕ НИКОЛАЕ ЙОРГА. Слово авторов: М. Берза, Б. Теодореску, Г. Джорджеску-Бузэу, М. Кручану, Г. Збуки 9
Н. ЙОРГА Город и двор в Византии 23
Н. ЙОРГА Византия после Византии 28
А. ИДЭН Мемуары (III)..39
К.К. ДЖУРЕСКУ Настоящее лицо молдавского государя Александру Лэпушняну ..46
Д. АЛМАШ Семья Голеску, революционеры 1848-го г. 50
Д. БРЯЗУ-ЛАКС Воспоминания участницы Социалистической конференции в Галаце (1907).....59
В. УРУМ Менелик II 60
АУГУСТИН З.Н. ПОП Микроархив «Магазин историк»69
К. ГЕЛЬНЕР Послы и шпионы при дворе Михаила Бравого.....72
К. РЕЗАКЕВИЧ Посланцы Михаила Бравого по европейским маршрутам 77
Ю. КОРОЛЬКОВ Рихард Зорге, разведчик века 80
ДАН А. ЛЭЗЭРЕСКУ Забава Карла VI-го 87
А. ФЛОРЕСКУ Разлитие реки Миссисипи (1811).....90
* Редакция получила новые книги 94
* Редакционная почта.....97

INHALT

I. I. RUSSU Der Heldentod des dakischen Königs Decebal 2
DIE HUNDERTJÄHRIGE FEIER NICOLAE IORGAS Beiträge von M. BERZA, B. THEODORESCU, GH. GEORGESCU-BUZĂU, M. CRUCEANU, GH. ZBUCHEA ..9
N. IORGA Der Hof und die Stadt von Byzanz.....23
N. IORGA Byzanz nach Byzanz.....28
A. EDEN Memoiren (III)....39
C. C. GIURESCU Das wahre Gesicht des moldauischen Prinzen Alexandru Lăpuşneanu....46
D. ALMAŞ Die Familie Golescu, Revolutionäre von 1848....50
D. BREAZU-LACS Erinnerungen einer Teilnehmerin an die sozialistische Konferenz in Galaţi (1907) 59
V. URUM Menelik der II ..60
AUGUSTIN Z. N. POP Mikroarchiv des „Magazin istoric"..69
C. GÖLLNER Gesandte und Spione am Hofe Michaels des Tapferen.....72
C. REZACHEVICI Gesandte Michaels des Tapferen auf den Wegen Europas 77
I. KOROLKOV Richard Sorge, der Geheimagent des Jahrhunderts 80
DAN A. LĂZĂRESCU Die Marotte Karls der VI 87
A. FLORESCU Der Mississippi tritt aus den Ufern (1811)....90
* Bei der Redaktion eingegangene Bücher 94
* Briefkasten der Redaktion 97

ABONNEMENTS: ICE — LIBRI Bucarest, Roumanie: Calea Victoriei 126, P.O.B. 134—135; Telex: 226

magazin istoric
Bucureşti, str. Onești, nr. 5. — Sectorul 1, Oficiul poştal Nr. 1.
telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Dana Crivăţ, Elisabeta Petreanu, Maria Anca Pîrjol, Vasile Şimandan, I.M. Ştefan, Marian Ştefan, Valentin Urum
SECRETAR DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Dobre

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

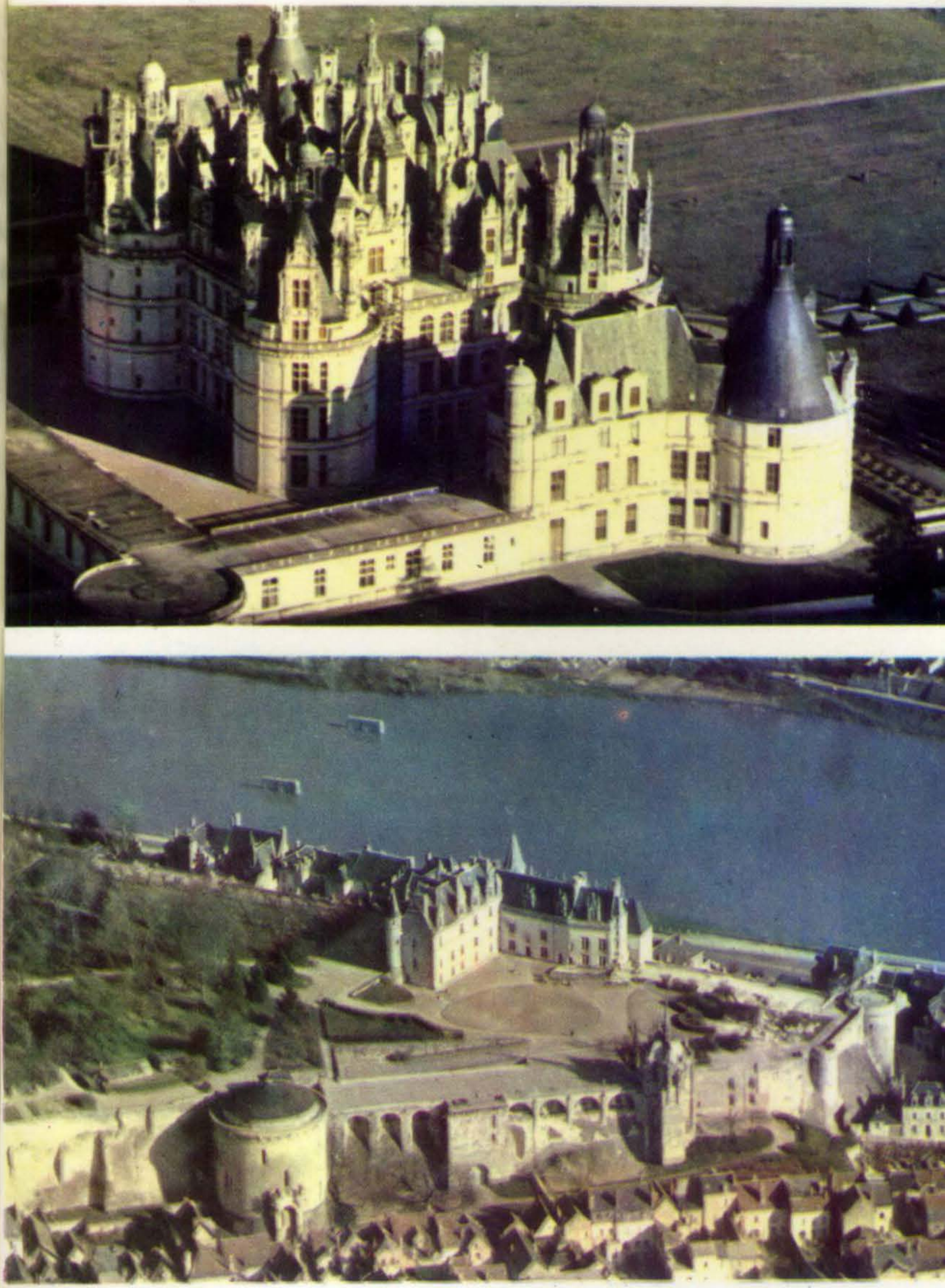

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric

magazin istoric